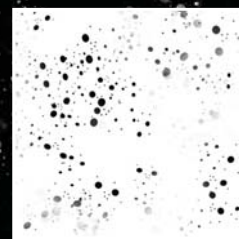

STRIP

PRESSING

MAGAZIN ZA DEVETU UMETNOST • BROJ 11

Sadržaj

001

**Ilustracija
na naslovnoj strani**
Ivan Koritarev

004

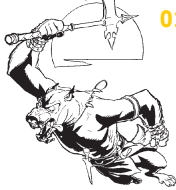
**Bloodless:
Beskrajna priča**
Srđan Nikolić Peka
Marko Stojanović

008

**Vekovnici:
Početak kraja**
Filip Andronik
Marko Stojanović

012

Vekovnici
Siniša Banović

017

Kanibal
Darko Perović
Sančez Abuli

023

Dželat
Igor Krstić

024

**Prijateljsko
časkanje**
Milan Jovanović

034

Nikola Šubić Zrinski
Dalibor Talajić
Ive Svorcina

046

Strip kaiševi
Filip Andronik
Vuk Bačanović
Radimir Izgarević
Tihomir Čelanović
Peđa Slavni

047

Bunar
Toni Fejzula

059

**How The East
Was Won**
Milorad Vicanović Maza
Marko Stojanović

060

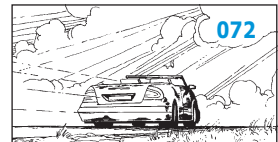
Štakor
Sebastijan Čamagajevac
Tihomir Tikulin Tico

068

Ratman
Tomaž Lavrič

072

**El Makedonero
3. deo**
Zoran Tanev
Oliver Romevski

086

Sumrak
Boris Klisurski

094

Drakula
Cristian Ioan Pacurariu
Marian Mirescu

098

Strip kaiševi
Filip Kelava
Danko Dikić
Marko Stojanović
Tonči Zonjić

099

**Naučite kako da
crtate stripove**
Milenko Tunjić

013

Intervju: **Darko Perović**
Kad se hvataš u kolo,
uzdaš se u noge...

Razgovarao: Marko Stojanović

028

Intervju: **Dalibor Talajić Talaja**
Ambiciozan, pretenciozan i
oprezan

Razgovarao: Marko Stojanović

044

Strip fenomeni: **Deadpool**
Jezičavi plaćenik

Piše: Uroš Smiljanić

050

Priče iz majstorske radionice:

Rajko Milošević Gera
Moj posao je interpretacija

Razgovarao: Marko Stojanović

058

In memoriam: **Miodrag Veličković**

Piše: Bojan M. Đukić

REClenzije:

Zabava za celu porodicu

Piše: Aleksandar Mičić

Kratki rezovi

Piše: Nikola Temkov

Vekovnici 3, 4

Piše: Pavle Zelić

084

Strip klasici: **Black Jack**
Humanistički ideal pirata hirurga

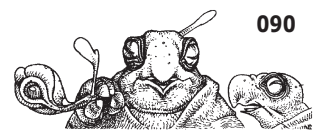
Piše: Goran Marković

084

Intervju: **Boris Klisurski**
Balkanska pravila:
Tanka je linija što spaja...

Razgovarali: Marjan Milanov
i Zlatibor Stanković

090

Intervju: **Marian Mirescu**
Balkanska pravila:
Maxim u Beogradu

Razgovarao: Dragan Predić

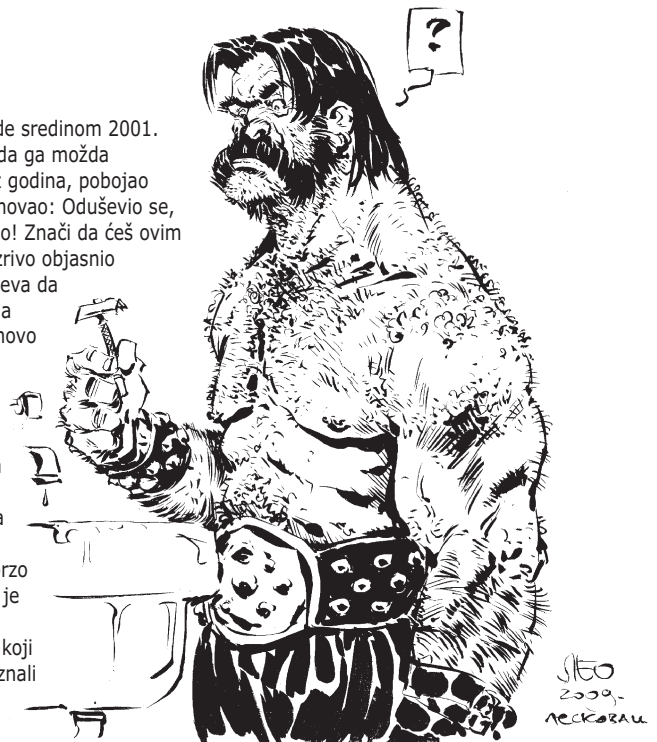
Umesto presinga

Kada sam Draganu Bosniću, jednom od kamena međaša srpskog stripa, negde sredinom 2001. bojažljivo ispričao kako uređujem strip časopis po imenu Strip Pressing s ciljem da ga možda pokolebam u stripovskom postu koji je kod njega trajao već gotovo dvocifren niz godina, pobjojao sam se da sam se poduhvatio Sizifovog posla. Ispostavilo se da sam uzalud strahovao: Oduševio se, kako samo on to ume, odmah počeo živo i entuzijastično da gestikulira „Savršeno! Znači da ćeš ovim magazinom praviti presing po Srbiji, to je ono što nam treba!“ Kad sam mu obazrivo objasnio da „pressing“ u nazivu magazina ne potiče od košarkaške taktike koja podrazumeva da se protivnik na ivici faula pritiska po celom terenu već od engleske reči press koja znači štampa, malo se razočarao, protrljao zamišljeno nos kažiprstom pa me ponovo pogledao ispod oka: „...Ali ćeš s časopisom ipak da navališ ozbiljno?“

Istina je da je tada, s početka dvadeset prvog veka, domaćem stripu presing i te kako trebao – u mnogim umetničkim (i onim drugim) delima osvedočeno (post)apokaliptično doba, dvehiljadite, pokazale su se pogubnim i za domorođačko strip izdavaštvo. Ukratko, domaća strip scena ostala je bez ikakvog glasila koje joj je trebalo kao hleb, a autori, mladi i oni drugi, bez prostora za nasušno objavljivanje – nastao je vakum koji je trebalo nekako popuniti. E sad, budući da je vakum sinonim za prazno, popuniti ga se pokazalo kao relativno lak zadatak. Pojavilo se nekoliko strip publikacija koje su donosile domaći strip – ali su tako brzo i lako kako su ušle u prazninu u njoj, posle svega broja ili dva, i nestale. Dragan je bio u pravu – ono što je srpskom stripu trebalo bilo je, sem pukog prostora za objavljivanje, i kontinuitet... Drugim rečima, presing po vazda gladnom vakumu koji je zdušno gutao svaki kubni milimetar prostora koji mu se ostavi. Znao sam to, znali su to i Dejan Stojiljković i Vladimir Vukašinić, pa je naša saveznička trojna osovina uspela da (uvek) na ho-ruk i (ponekad) na vreme do sada uredno izbaci jedanaest redovnih brojeva Strip Pressinga, a entropiju smo dodatno pokušali da potisnemo sa tri specijalna izdanja u vidu Maksa Debrisa, Postelje od gloga i Ekstra Gedže. Strip Pressing je kroz ovih jedanaestbrojeva rastao na svaki mogući način, pa tako danas na gotovo udvostručenom broju strana (od nekadašnjih 60-ak strana stripovanja došli smo na apsolutnih sto zdrave mešavine srip klasika i strip fenomena) objavio više od stotinu strip autora, ne samo domaće elite već i najboljih autora Makedonije, Hrvatske, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Rumunije, Bugarske i Slovenije...

Presing Strip Pressinga traje već desetu godinu, što, čini mi se, najbolje svedoči o njegovoj ozbiljnosti. Za sve to vreme Strip Pressing ne pritiska samo (zloglasnu) prazninu i autore (na glasu) već i malu ali probranu ekipu ljudi da od pripremanja novih brojeva Strip Pressinga ne odustane – uz sve to, uspeo je da i od Dragana Bosnića izmami par sasvim novih stripova...

Marko STOJANOVIĆ

STRIP PRESSING Magazin za devetu umetnost

Izdavač Studentski informativno
izdavački centar - Niš

glodur Pressinga Dejan N. Kostić

urednik izdanja Marko Stojanović

priprema za štampu Vladimir Vukašinić

likovni urednik Zlatibor Stanković

lektura Miša Mitranić, Miloš

Holclajtner, Nadica Stojanović

adresa Šumatovačka bb, 18000 Niš

telefon 018/523-418 **fax** 018/523-120

žiro račun 42500-678-5-22823 **jun 2010.**

RAT SU VRATA, VAZDA ODŠKRINUTA.

PRE NEGO LI IH ŠIROM OTVORIŠ,
IZGLEDA TI DA POSTOJI TOLIKO
DOBRIH RAZLOGA ZA TO...

NEĆE
JOŠ
DUGO...

...KO DA POSLUMNJA U OTADŽBINU I OPSTANAK,
KO DA PRENEBEGNE PORODICU I PONOS?

...ZAKASNILI
SMO.

U PRAVU SI,
BLIZU JE SMRTI...
ŠTO ZNAČI DA GREŠIS I
DA STIŽEMO TAČNO
NA VREME.

ŠTA ĆE TI LUPŠTE OVAJ?
POGLEDAJ GA, NE ZNAS VIŠE
DAL ĆE OKONČATI OD RANE
ILI SE UGUŠITI U
SOPSTVENIM SUZAMA...

ŠTO CMIZDRIS, BEDNIČE,
ZAR NEMAS NI MALO
DOSTOJANSTVA?

NEMAM, PRUSU...
SKONČALO JE NA
VRHU POLJSKOG
KOPLJA ŠTO ME
MALOČAS
PROBURAZI...

...ONO ŠTO IMAM
JESTE DVA MALA SIROČETA,
JEDNO DRUGOM DO LIVA.
ZBOG NJIH PLAČEM.... MORAM,
NIKOG DRUGOG NA SVETU NEMAJU
DA ZA NJIMA SUZU PUSTI.
ZA KOJI ČAS... NEĆE VIŠE
IMATI NI MENE.

KAD JEDNOM PROĐEŠ KROZ TA VRATA...

... SHVATIŠ DA SU SVI TI RAZLOZI
OSTALI S ONE STRANE...

...AKO JA
BIDEM IMAO
VOJNIKA.

TVOJA DECA BI
MOGLA IMATI OCA,
ALEKSEJE
VASILJEVIČU...

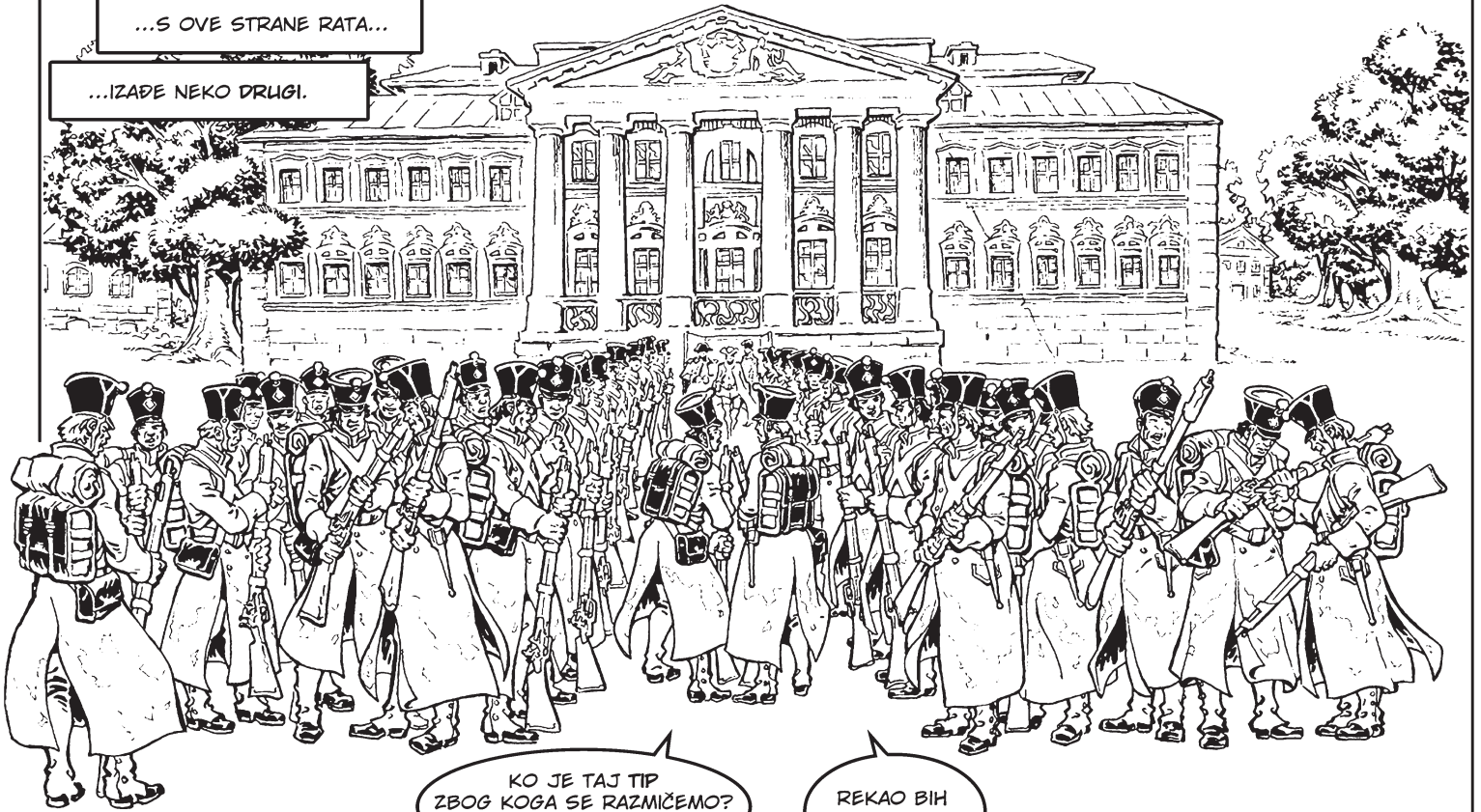

... DA SI IZNENADA OSTAO SAM...

S DRUGE STRANE VRATA...

...S OVE STRANE RATA...

...IZAĐE NEKO DRUGI.

KO JE TAJ TIP
ZBOG KOGA SE RAZMIČEMO?
JEDAN OD NAŠIH?

REKAO BIH
DA NIJE...

...ALI AKO JE SUDITI
PO KOLIČINI RUSKE KRVI
NA NJEGOVOM KAPUTU,
PRILIČNO SAM SIGURAN
DA NIJE NI OD
NJIHOVIH.

AKO NIJE NA
NAŠOJ STRANI,
ZAŠTO GA
PROPUŠTAMO?

...LIVEK MOŽEŠ
DA GA LIČNO
PITAŠ...

...MADA...
MADA JE MOŽDA
BOLJE DA PITAŠ
PLUKOVNIKA.

NEKO KOME VRLO BRZO
POSTANE MNOGO MANJE VAŽNO
NA KOJOJ SE STRANI BORI...

ZNAŠ ŠTA,
ŠARLE, UKOLIKO
TE TOLIKO
INTERESUJE...

...OD TOGA DA POSTOJE
ZARAČENE STRANE...

MAJKO MILA...

VATRE OVAMO!
SPALITE OVAJ LIŽAS,
ZA IME BOŽIJE,
NEKA KAMEN NA KAMENU
NE OSTANE!

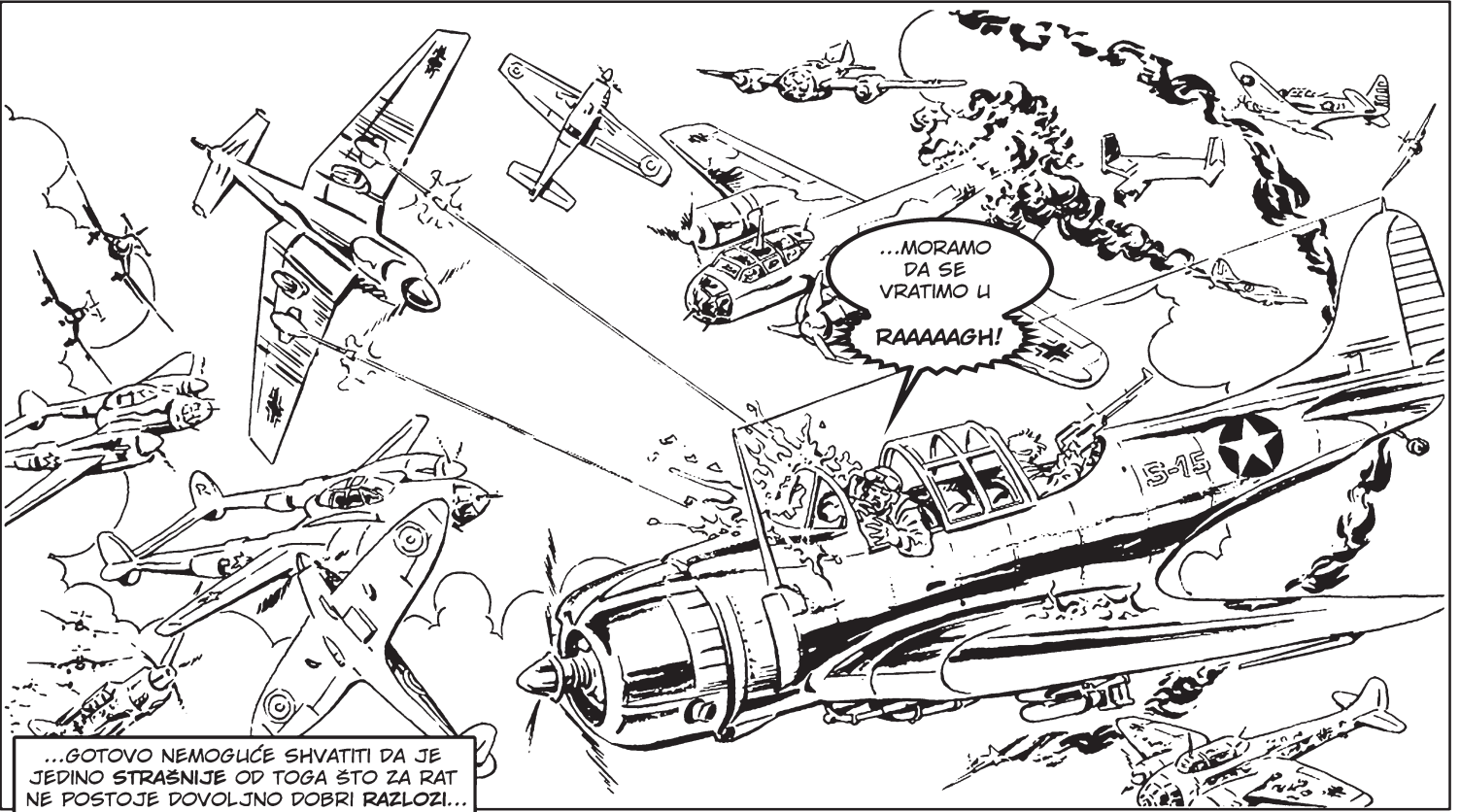
...OD TOGA DA BORBA TRAJE.

OVDE DUVAJU VETROVI RATA.

U RATNOM VIHORU, U HLUCI I HALABUCI TEŠKO JE RAZMIŠLJATI KAKO TREBA...

PROBUDI SE!

TRNI SE, ČOVEČE...

...MORAMO DA SE VRATIMO U RAAAAAGH!

...GOTOVO NEMOGUĆE SHVATITI DA JE JEDINO STRAŠNIJE OD TOGA ŠTO ZA RAT NE POSTOJE DOVOLJNO DOBRI RAZLOZI...

...ČINJENICA DA LJUDI OKO TEBE MISLE DA POSTOJE.

POVRATAK NAM NE GINE I TO ONAJ NA ZEMLJI. MORAMO DA ISKAČEMO.

LOŠA VEST JE DA TI JE RAFAL POCEPAO PADOBRAN. DOBRA VEST JE DA MENI NIJE.

DOBRA VEST... ZA TEBE, NE ZA MENE...

LIZMI GA.

A ŠTA ĆEŠ TI...

KAD TO JEDNOM SHVATIŠ, KAKO DA NE POZELIŠ DA ODEŠ, DA SVE TO OSTAVIŠ IZA SEBE?

I TI JE ČVOR.

LAKO SE OTVARA, TA KAPIJA U KRVOPROLIČE,
MNOGO LAKŠE NO ŠTO BI TREBALO...

NEKAD JE BIO JEDAN
OD DVANAESTORICE.

...UPRAVO ZATO ŠTO SE NIKADA
NI ZA KIM ZAISTA NE ZATVARA.

DA, BIO JE ČLAN
UNUTRAŠNJEG KRUGA
VAMPIRSKOG SOJA, PSOGLAVI,
JEDAN OD LIČNIH GOSPODAREVIH
DŽELATA...
PRE NEGO ŠTO MU JE ZA
VEKOVNU VERNU SLUŽBU
DOZVOLJENO DA
SE POVUČE.

ZADUŽIO ME JE DAVNO,
NA DONJI, TOLIKO DA SAM
OD TAD UČESTVOVAO U OBA
SVETSKA RATA U NADI DA ĆU
MU DUG JEDNOM VRATITI...
TOLIKO DA SAM GA
TRAŽIO VEKOVIMA.

ZNAM DA SI
DOŠAO PO NJEGA,
ČELJISTI I BESKRVNI SU
KRVNI NEPRIJATELJI.
ZNAŠ LI KO SAM JA?

NE ZATO ŠTO TI NE MOŽEŠ
IZAĆI IZ NJEGA...

ZA DLAKU MI JE
IZMAKAO '99. U SRBIJI,
2008. ZAMETNUO TRAG U
NJUJORKU, IAKO SAM IMAO
PRVOKLASNOG LOVAČKOG
KERA...
SVE DO SADA.

ZNAM...

NE MOŽEŠ TA VRATA ZALUPITI
NA IZLASKU, RAT OSTAVITI ZA SOBOM.

ONDA ZNAŠ
DA TI NE
ŽELIM
ZLO?

ZNAM...

....DA SI NEKAD BIO
JEDAN OD
DVANAESTORICE!

...ZATO ŠTO RAT NEĆE DA IZADE IZ TEBE.

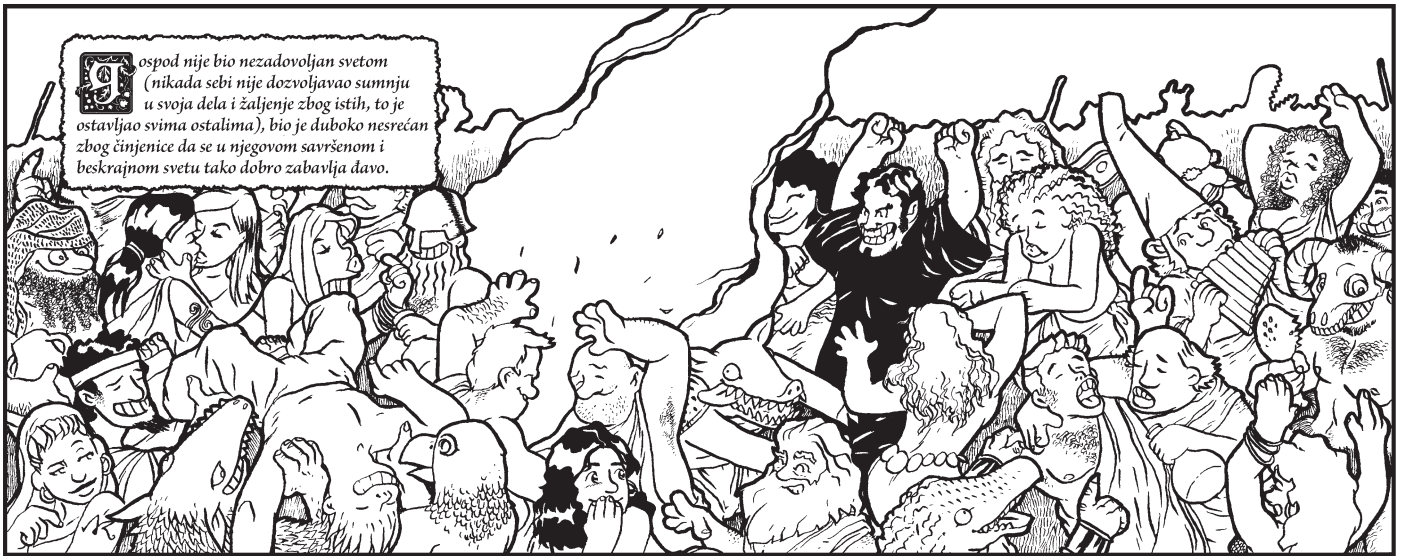
BESKRAJNA PRIČA

PIŠE: MARKO STOJANOVIĆ

CRTA: SRĐAN NIKOLIĆ PEKA

Bila je nedelja i svet je bio stvoren, savršen i beskrajn upravo poput gospodovog nezadovoljstva.

Gospod nije bio nezadovoljan svetom (nikada sebi nije dozvoljavao sumnju u svoja dela i žaljenje zbog istih, to je ostavljao svima ostalima), bio je duboko nesrećan zbog činjenice da se u njegovom savršenom i beskrajnom svetu tako dobro zabavlja davo.

D stvari, Davo se u početku uopšte nije nešto posebno dobro zabavljao ali je znao da se gospod strahotno nervira misleći da je tako, pa je nekako istrajavao u bahanalijima iako mu baš nije bilo do toga...

JEL IMA NEKO DA JE RASPOLOZEN ZA ORGIJE? TI POZADI?

DOBRO, NEMA PROBLEMA, SAMO NEMOJ POSLE DA PRICATE DA SAM VAS NAGONIO NA ZLO...

Sve dok u jednom trenutku nije posle izvesnog vremena počeo da zaista uživa. Naime, davo je bio čvrsto rešio da postane princ laži, pa je, prirodno, krenuo od sebe, pravilno rezonujući da ako ne bude uspeo da obmane sebe, kakve šanse ima kod drugih?

AL' JE LEP OVAJ SVET, OVDE POKOLJ, ONDE KLET...

Gospod je veoma patio zbog neželjenog razvoja situacije, a to je bilo nedopustivo.

Gospod, naime, nije verovao u patnju (gospod je bio praktičan bog, a u patnji nije video ama baš nikakvu svrhu), ali je zato verovao u pravo na izbor...

Tako je, dok si dlanom o dlan, gospod okončao svoju patnju i stvorio kraj sveta.

Davo se tamo stvorio sam...

...sa mnogo više muka.

Uprkos tome, bio je veoma dobro raspoložen, što je sasvim sigurno bila posledica toga što...

JOS LJEK NE MOGU DA POVERUJEM DA SI SAMO ZBOG MENE PREPOLOVIO SVOJ SAVRŠEN I BESKRAJAN SVET, HEHHEHE!

Sto je za đavola bila velika stvar, pošto je on, u suštini verovao u sve, pa čak i u boga (iako nije radio za njega) i mržnju koja je išla dalje od prostog ubijanja vremena (iako je preveliko trošenje energije sa krajnje neizvesnim ishodom) budući da je, kao otac laži, sebe mogao da ubedi u bilo šta, ako se samo dovoljno potruđi...

Bad je gospod spoznao da je davo bio srećan sve te godine koje mu je trebalo da se vrati preko ivice, shvatio je da je on koji je to isto verovao za sebe u stvari sve to vreme bio duboko nesrećan (đavolova sreća je to nepobitno dokazivala) a da to uopšte nije ni znao.

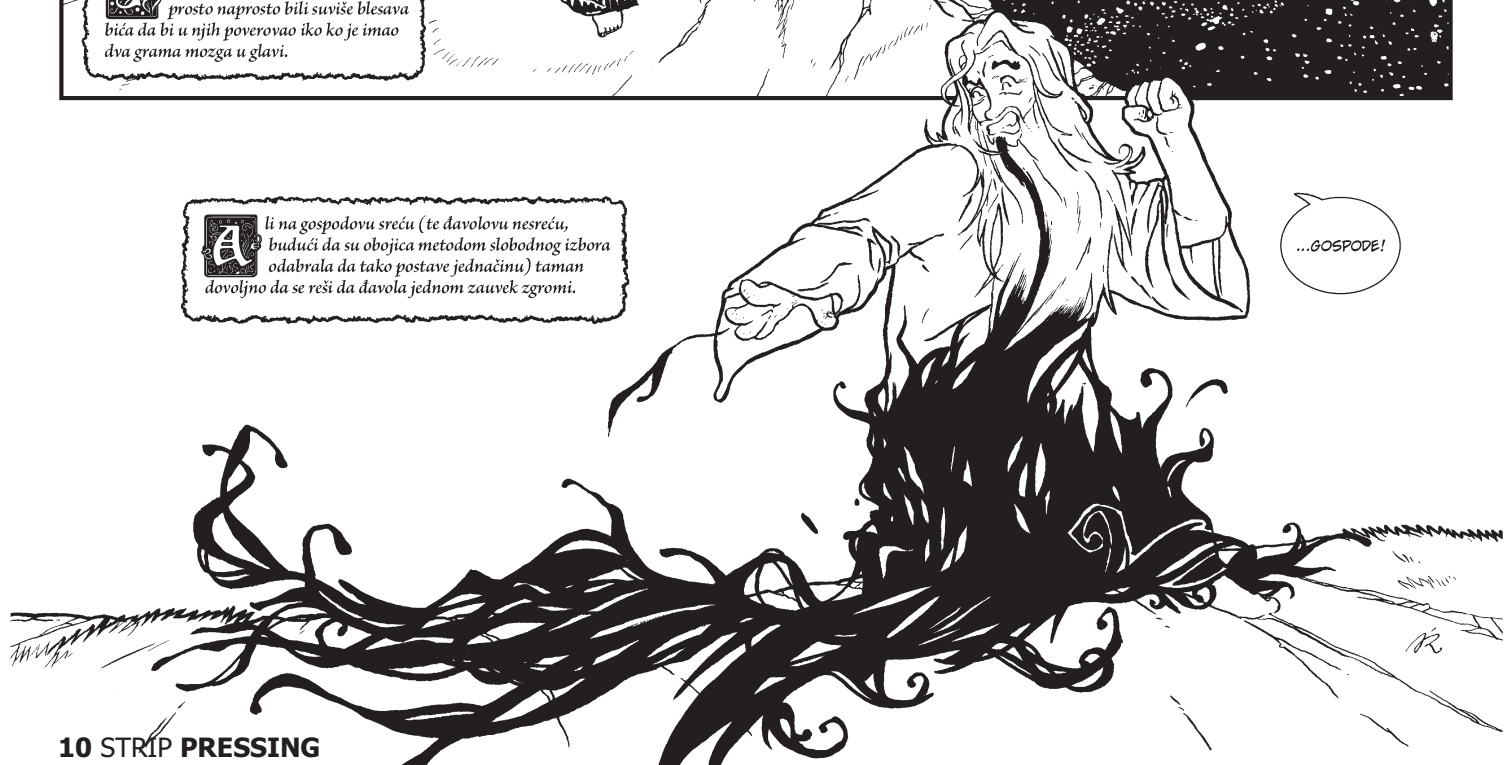
No što je znao, međutim, bilo je ko je kriv za to, što nije bilo mnogo...

Jedino u šta nije verovao, u stvari, bili su vampiri, koji su prosto naprosto bili suviše blesava bića da bi u njih poverovao iko ko je imao dva grama mozga u glavi.

LEPO JE ZNATI DA SE IPAK NISAM DZABE ONAKO DUGO ONAKO LUDO ZABAVLJAO, ZAR NE...

Ali na gospodovu sreću (te đavolovu nesreću, budući da su obojica metodom slobodnog izbora odabrala da tako postavje jednačinu) taman dovoljno da se reši da đavola jednom zauvek zgromi.

...GOSPODE!

D taman kad je gospod u tu svrhu na licu mesta izmislio oluju s gmljavinom i namakao oblake, đavolu je njegova neverica spasila glavu...

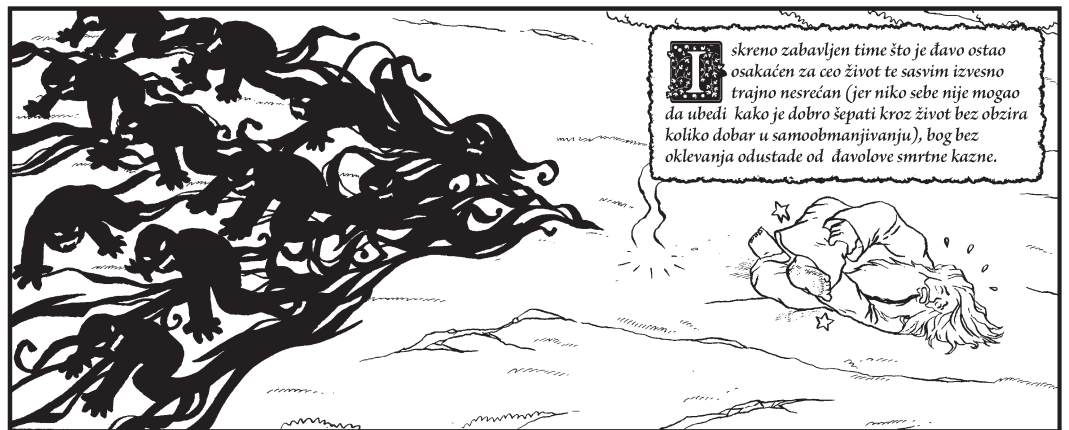

I ako ne i nogu.

D avo je, naime, i ne znajući, stao na žulj nekome kome nije smeo.

V ampiri, koji su kao i svi drugi demoni uredno verovali u đavola, osetili su se strašno izneverenim kad su u neobaveznom časkanju sa đavolovom senkom u tami ispod sveta saznali da đavo zauzvrat ne veruje u njih...

P a su sa đavolovom senkom, koja je imala utisak da đavo u nju nema nimalo poverenja i da joj taj praktično sve (sem tričarija tipa toga da ne veruje u vampire jer ima dva grama mozga u glavi), podigli pobunu protiv njega u kojoj je đavo nauk da je njegova senka deo njega te da se u borbi protiv sebe ne može pobediti skupo platilo.

I skreno zabavljen time što je đavo ostao osakaćen za ceo život te sasvim izvesno trajno nesrećan (jer niko sebe nije mogao da ubedi kako je dobro šepati kroz život bez obzira koliko dobar u samoobmanjivanju), bog bez oklevanja odustade od đavolove smrtno kazne.

A svet, sem kraja koji mu je bio preko potreban (budući da sve što je lepo ima kraj a svet je i te kako žudeo da bude lep), stekao pride i niz poslovice koji je počinjao sa „ni đavo nije tako crn“ (i završavao se sa „batina je iz raja izašla“, ali to je već druga priča).

I og dana gospod je, spoznavši njenu vrednost, stekao veru u patnju (istina tuđu, ali daj šta daš) i prosto se zaljubio u celu tu ideju da se patnjom okajavaju grehovi...

V ampiri su stekli potrebu da piju krv (istina tuđu, ali kako đavolova senka u potaji strašno pati za telom bez koga je ostala, daj šta daš)...

PROKLETNICI!
OBELEO SAM
OD NJIH!

POČETAK KRAJA

PREMA SCENARIJU MARKA STOJANOVIĆA NACRTAO FILIP ANDRONIK

Kad se hvataš u kolo uzdaš se u noge

PEROVIĆ: Zar postoji neka fama oko bleje u Mažestiku? Istina je da sam u to vreme potpisao par stripova sa BK2, ali ruku na srce, ni dan danas mi nije jasno šta je to predstavljalo... Odgovor na Novi Kvadrat? Mislim da je BK2 bio već prošlo vreme kad sam počeo da dolazim u Mažestik. Ljudi su se družili, oko stripa, kao što se neko druži oko pecanja, motora ili vrste muzike. Penzioneri igraju šah, neko skuplja marke... Otrpilih tako... Iz ove perspektive sve to deluje možda malo mitološki, ali uopšte nije bilo tako. Bilo je tu priče, zezanja, smejanja, diskusija (posebno kad je nekome dunulo da pravi srpsko strip udruženje...). Nađu se ljudi, razmenjuju stripove, ili ako neko nešto radi, donese da i ostali vide... Eto. Kao što se i danas, kolekcionari i ljubitelji stripa družu... Da pomenem, tu je kao

Svaki intervju s Darkom Perovićem koji sam pročitao od sredine osamdesetih pa do danas bio je ne samo zanimljivo i sadržajno štivo rođenog pripovedača već i glas zdravog razuma u godinama u kojima je upravo razum, u svim svojim oblicima, manjkao. Na moje veliko zadovoljstvo, intervju koji sledi, čini mi se, nije nikakav izuzetak, pa čak ni onaj koji potvrđuje pravilo...

PRESSING: Mažestik nije bio početak tvog baoljenja stripom, ali je, čini mi se, bio važna faza?

DARKO PEROVIĆ: Pa dobro, tu sam sreo ljude koji su se bavili stripom, prvi put video stripove Moebiusa, Bilala, Corbena i drugih autora iz Metal Hurlanta... Imao sam 17 godina i bilo je utešno znati da je još poneko oboleo od stripa (smeh)... To je bila '82., i strip nije bio tako zastupljen i trendy kao danas.

PRESSING: Misliš da je strip danas trendy? Ljudi danas govore o tim osamdesetima kao o zlatnom vremenu jugoslovenskog stripa...

PEROVIĆ: Mislim da je došao red i na njega... Kako god, mogu da uporedim današnje stanje sa onim pre - mnogo je više stripova danas, prevedenih albuma, ljudi koji prate i vole strip. Ako pogledaš generalno, nema gde ga nema. Filmovi, reklame, muzika, modne revije.

Rekao bih da je '84. bila zenit tog, kako kažeš, zlatnog doba. Kao i u mnogim drugim oblastima, bar što se tiče Juge. Posle toga je krenulo lagano nizbrdo, sa proporcionalnim ubrzanjem, shodno zakonima fizike... Sa ove distance mi osamdesete liče na paleolit. Usledila je totalna propast, smrt dinosaurus. Ko je preživio žvače dalje, i gleda kako se pojavljuju neke nove vrste...

PRESSING: Koje su inače tvoje asocijacije na Beogradski krug dva? Da odmah razbijemo famu, da li ste bili čvršće povezana grupa ili tek skupina ljudi koji su igrom slučaja u stripu?

strip-grupa bio i Bauhaus - Zoran Tucić, Vuja Radovanović, Rade Tovladijac i još neki momci, ne mogu da se setim imena, koji su u to vreme baš pičili jače i ambicioznije nego društvo iz Mažestika...

PRESSING: Na scenu si stupio kao kompletan autor, potpisivao si i scenario i crtež svih svojih ranijih stripova. Koji od ta dva elementa ti je išao lakše, ili su u to vreme bili neodvojivi?

PEROVIĆ: Crtanje, naravno. Pisao sam jer mi niko nije dao scenario... Ustvari, Pahek mi je dao jedan za nekih 12 tabli... Ali tad sam bas bio mladahan, '83. čini mi se, nisam to ni završio. Kako god, to je dobro za nekoga ko počinje, da se okuša u pisanju. Ako ide-ide, ako ne, barem će znati da ceni scenaristu. Pisanje je po meni teži deo posla na stripu. Što naravno ne znači da scenaristi imaju alibi da pišu budalaštine (smeh), a to je nažalost veći deo produkcije.

PRESSING: Otvao si se da uđeš u formu strip albuma posle svega par kraćih stripova. Jesi li bio svestan veličine koraka koji preduzimaš?

PEROVIĆ: Pa, kad se hvataš u kolo, uzdaš se u noge... Mislim, školu sam završio, odradio JNA, živeo sam kod roditelja, bez šansi da upišem neki faks... Mogao sam da biram: da radim u nekoj štampariji ili da se bacim na posao kojim sam oduvek želeo da se bavim. Niko nije imao ništa protiv, i tako... Tablu po tablu... Sada kad radim za Bonelija sveske od 124 strane, Brekovich 44 su sitnica, naravno. Uz to, Breka je kupio Moma Rajin, za Yu Strip, koji je u to vreme bio kao neki almanah, sad ga vidiš, sad ga ne vidiš, pa sam imao skoro dve godine da ga završim. Paralelno sam se pokrivaio ilustracijama za RTS-ov školski program, storibordovima, kasnije animacijom kod Veljka Bikića u FRZ Beograd, ilustracijama za Student... Živeti samo od stripa se nije moglo...

PRESSING: Zašto nije bilo šanse da upišeš faks? Nisi imao uslova ili interesovanja?

PEROVIĆ: Loše ocene iz srednje škole. Jako loše (smeh)...

PRESSING: Rani jadi, a (smeh)? Šta je bilo u pitanju? Učio si samo ono što te je zanimalo, pogrešan izbor srednje škole, već te je tada crtanje jako vuklo...?

PEROVIĆ: Ništa nisam učio pod milim Bogom. Mrzeo sam školu. Šta zapamtim na času, to je sve. Sveske su mi bile iscrtane, ono, napred dve strane hemije il' fizike, a od zadnje strane stripovi do pola. Crtam od druge godine, bar od tada potiče moj prvi datirani crtež., '67.

PRESSING: Da li je tvoj prvi kontakt s animacijom bio u studiju Bikić? Šta te je privuklo osmoj umetnosti, pošto znam da si jedno dobro parče života posvetio upravo animaciji?

PEROVIĆ: Strip je zapao u katatoniju, to je jedini razlog. Da sam imao gde da objavljujem i zarađujem od toga, ne bi me videla animacija. I tako, otišao sam u FRZ Beograd i Bikić mi je dao posao... Dugo sam se bavio time, ali nikad nisam osetio da je to stvarno to. Strip je težak i zahtevan, i kompleksan, šta god hoćeš - ali animacija je pakao... Otomo je rekao da je prva i osnovna razlika između stripa i animacije ta, što se u crtačima pokreću usta na likovima i čujemo glas. Sve preko je nadgradnja, koliko možeš ili hoćeš daleko da odeš. Za mene je bilo samo prelazni period, dok ne dobijem šansu da ponovo radim strip. Uvek sam imao malo brži metabolizam, i animacija jednostavno ne odgovara mom psihofizičkom sklopu. Nezavisno od toga smatram da su anime viđene za vodeću umetničku formu 21. veka.

PRESSING: Da li je to razlog zašto u Zagrebu krajem devedesetih nije došlo do izrade tvog crtanog filma? Znam da si radio na tome...

PEROVIĆ: To je malo duža priča. U osnovi - mnogo hteo, mnogo započeo. Ambiciozan mladić...

PRESSING: Brek je tvoj najpoznatiji strip iz te ranije faze. Kako gledaš na njega iz ove perspektive?

PEROVIĆ: Ne znam, dok sam ga radio činilo mi se kao da crtam pesmu, a ne priču. Bez jasnog scenarija, i ideje kako da završim, ređao sam ka-

drove kao stihove. Tra-la-la, i u jednom trenutku je bilo gotovo. Skoro sam ga pogledao kada je Vuk Marković odlučio da ga ponovo objavi. Stajao je dugo u kauču, jadan, ispod gomila crteža i papira, začudo u dosta dobrom stanju. Iznenadio sam se na nekim mestima, kao, vidi kako sam uradio ovo, ono... Mislim, imao sam 20 godina. Nedavno mi se na blog javila Irena Jukić Pranjic, kaže da joj je Zola Haberg najdraži ženski lik u stripu ikad i da je čak imala rok bend koji se tako zvao... Malo sam se naježio. Sada imamo internet, pa je lako dobiti neku povratnu informaciju, kako ljudi reaguju na tvoj rad, ali onda... Nisam imao pojma da bi moj prvi strip, koji sam iz muke i preke potrebe uradio, mogao da nekome nešto znači... Dobar je Brek. Zola još bolja (smeh).

PRESSING: Možeš li objasniti „muku i preku potrebu“ vezanu za izradu Breka?

PEROVIĆ: Morao sam da vidim da li uopšte mogu da budem crtač. Pri tom podrazumevam: da sednem i nacrtam strip od prve do poslednje strane. Kao diplomski ispit. Nisam išao na fakultet, ali imam diplomu.

PRESSING: Da li je položen diplomski ispit razlog zašto nisi ponovo radio strip album narednih petnaestak godina? Ono, video sam da mogu, i sad više ne moram?

PEROVIĆ: Pa, kad se sve pogasilo... Bilo je malo teže raditi dugu formu samo za fioku. I da budem iskren, nekako se vreme izvuklo, godine su prolazile u snalaženju na raznim stranama... Kako da kažem, nisam želeo da fantaziram i glumim neshvaćenog umetnika dok me drugi hrani. Radio bih bilo šta. Naravno ako podrazumeva olovku i papir, tim bolje. Tako se namestilo.

PRESSING: Prilično originalan grafizam koji si razvio u Breku ostao je tvoj zaštitni znak jako dugo, sećam se da si u jednom intervjuu desetak godina kasnije pominjao da se i Japancima taj grafizam Breka najviše dopao od svih tvojih stvari...

PEROVIĆ: Da, urednicima iz Kodanshe je bio interesantan. Međutim, do tada sam već crtački evoluirao i nisam više toliko nabijao tušem i četkicom. Kad su videli nove stvari reagovali su prilično kiselo. Sayonara baby.

PRESSING: Kako si do tog grafizma došao, da li je bilo nekih uticaja sa strane ili je prosto bilo, to je nešto što mi ide i dopada mi se, radiću tako?

PEROVIĆ: Drljao sam prvih par tabli perom, rapidografima i sve mi je izgledalo bezveze. Umesto da se u toku dana opustim i radim sve brže, ja sam u osam uveče bio potpuno iscrpljen, sa upalom mišića. Onda sam

uzeo četkicu i uradio ponovo prvu tablu. I videh da je dobra... Do tada sam samo jednom pokušao da crtam isključivo četkicom. Prijatno otkriće.

PRESSING: Da li je do te ranije pomenute crtačke evolucije, „nenabijanja tušem i četkicom“ došlo usled svesnog napora da se stil pročisti, ili je do nje došlo samo od sebe, kroz rad?

PEROVIĆ: To je, pretpostavljam, neki prirodni razvoj. Grafika u Breku je snažna, ali ipak siromašna. Mislim da ne bih mogao dugo tako... „Azra, Alaraph...“ je još mogla da prođe, ali posle sam već morao da malo razbistrim.

PRESSING: Šta je uticalo na tvoju odluku da započneš nastavak Breka, a šta na to da pomenuti nastavak napustiš?

PEROVIĆ: „Mali grad u Nemačkoj“... U to vreme je pored „Stripoteke“, još jedino „Patak“ ostao na megdanu. Zima me pozvao i izrazio želju da mi objavi još nešto... Nisam planirao da radim nastavak, tih 10 tabli je bilo to. Nisam želeo da se upuštam u novu dugačku priču sa „Patkom“ koji je izlazio neredovno, i nikad se nije znalo da li će i kad će... Sa Yu Stripom sam to već prošao, hvatao zadnji voz, i uspeo da završim Breka za finalni broj. Naslov „Mali grad...“ je posveta Džonu le Kareu.

PRESSING: Čini mi se da taj period tvog bavljenja stripom iz osamdesetih ima dva zajednička imenitelja, naizgled teško spojiva: Le Karea i SF. Zašto jedno, a zašto drugo?

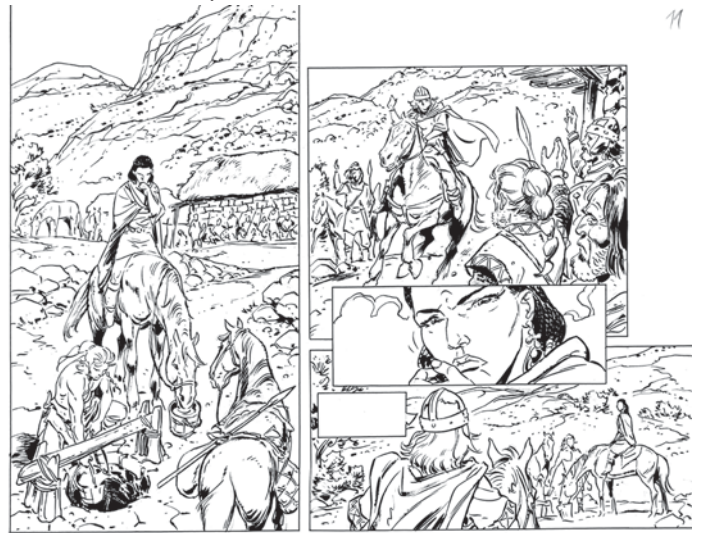
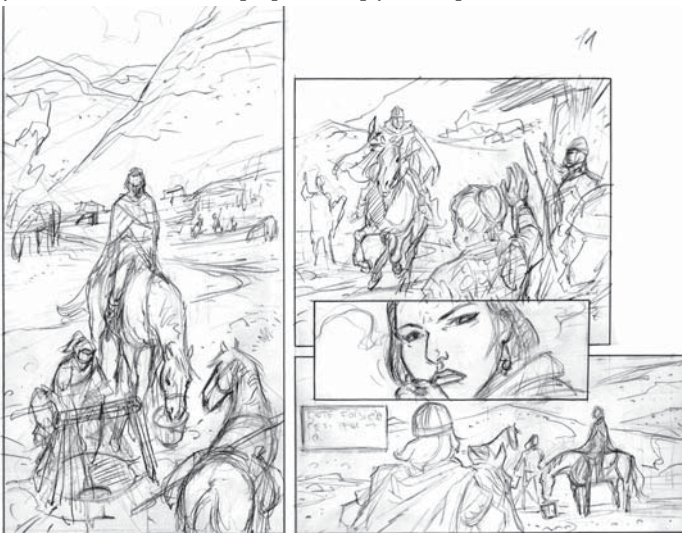
PEROVIĆ: Zato što volim i jedno i drugo. Le Karea ne moram da objašnjavam – ko je čitao shvatiće. A SF... Ustvari, nikad me nije privlačio SF kao takav, tipa bitno da je u svemiru. Volim zemaljski SF. Flajšerov „Soilent Green“ je recimo prvi SF film na koji sam baš otkinuo. Takođe „Dark Star“ od Karpentera. „Stalker“... Od knjiga Filip K. Dik, Strugacki, Lem.

PRESSING: Može mala ekskluziva: Hoće li se Brek nastaviti? Da li imaš potrebe da se vratiš toj svojoj kreaciji?

PEROVIĆ: Da li bi trebalo? To pitanje se ponovo poteglo nedavno, kad je Komiko izdao Breka. Naravno, moja prva emotivna reakcija je bila kada sam video kako blista sa kunstdruka, da ostavim sve što trenutno radim i bacim se na nastavak. Srećom, napad je trajao svega nekoliko sekundi. Što bi rekla moja ćerka Sofija: „Ne radi to, neka ostane legenda(smeh)...“ Videćemo.

PRESSING: Jesi li inače čovek impulsa?

PEROVIĆ: U osnovi jesam.

PRESSING: Misliš li da na to utiče životno doba?

PEROVIĆ: U kom smislu? Kao, stariji, iskusniji, smireniji?

PRESSING: Pa da. Jesi li danas manje impulsivan nego nekad, ili podjednako, samo se bolje kontrolišiš nego nekad?

PEROVIĆ: Isto valjda. Ne znam. Verujem da sam se uvek dobro kontrolisao. Nekad čak i više nego što je trebalo.

PRESSING: Da li tvoje dugogodišnje bavljenje kendom pomaže u tome? Kad smo već kod toga, odakle ti uopšte u kendu?

PEROVIĆ: Počeo sam '86 ili '87, ne sećam se. Nažalost, trenutno ne vežbam onoliko koliko bih želeo. To je šteta, jer je kendo jako dobar. U Beogradu postoje 4 kluba gde se vežba dobar kendo, takođe u Šapcu, Kragujevcu, Novom Sadu, Paraćinu, Nišu... Vežbajte kendo!

PRESSING: Do sada si već rekao da si bio ambiciozian i impulsivan mladić. Da li je to bio razlog zašto si se 1992. ođavažio na odlazak u Barcelonu?

PEROVIĆ: U Barcelonu sam otišao iz dva razloga: bilo mi je jasno da ovdje neće biti posla narednih 50 godina, i drugo – nisam bio u fazonu da uzimam učešća u građanskom ratu. Za ovo prvo, kako stvari stoje, izgleda da sam u pravu. Drugo... Kao što znamo, od sudbine niko nije pobeo... Sedam godina kasnije sam ipak obukao uniformu. Doduše, pod malo drugačijim okolnostima.

PRESSING: Kako si doživeo i preživeo to navlačenje uniforme, ako smem da pitam?

PEROVIĆ: Šta reći, sve je za čoveka. Preživeo.

PRESSING: Kroz dosadašnji tok intervjua opisao si šta si ovdje ostavio. Šta si u Španiji zatekao, vezano za strip ali i način života?

PEROVIĆ: Zatekao sam izdavaštvo na umoru i verovatno najgoru krizu stripa u istoriji, na globalnom nivou. Inače, bio sam tamo suviše kratko da bih mogao da baldiram o načinu života. Bez veze je da pričam o lepoti Gaudijevih građevina kad sam uglavnom gledao kroz njih, smišljajući kako da platim račune.

PRESSING: Ipak, bio si dovoljno dugo u Španiji da uspostaviš prijateljstvo, kasnije i kumstvo sa poznatim španskim scenaristom Enrikeom Abulijem, kao i saradnički odnos, zar ne?

PEROVIĆ: Mislim da bi bilo isto i da sam bio tamo mnogo kraće. Prepoznali smo se odmah. Kao što rekoh, od sudbine se ne može pobeći.

PRESSING: Vas dvojica ste se družili neko vreme pre nego što si od njega dobio prvi scenario, koliko znam. Zašto misliš da je to bilo važno njemu, a zašto je bilo bitno tebi?

PEROVIĆ: Da, šetnje po Karmelu, razgovori... Papci u saftu u "Papagaju" (smeh)... Ne znam da li mu je bilo važno, tako se desilo. Pravi prijatelji su kao roditelji, rekao bih – ne možeš da ih biraš. Jednostavno se pojave i tu su. U dobru i zlu.

PRESSING: Zanima me, nakon desetak godina pisanja za sebe s velikim uspehom, kako si doživeo saradnju s drugim scenaristom? Da li si imao problema s tim, ili je sve iz cuga leglo na svoje mesto?

PEROVIĆ: Imao sam malo problema sa samim sobom, ali sa Enrikeovim tekstovima ne. On piše savršeno. Svaka priča je biser.

PRESSING: Kakve si probleme imao sa sobom? Iz tvojih intervjua i izgleda tvojih originala imam utisak da sebe, da tako kažem, stalno mučiš, uvek nešto doraduješ, prelepljuješ... Jesam li u pravu?

PEROVIĆ: Svako ima neki način rada. Moj je haotičan, iscrpljujući. Crtam preko reda, vraćam se sa 89. table na drugu, odlažem slanje do krajnjih granica... Ne prija mi to, da budem iskren, i pokušavam da iskorenim neke loše navike ali ide teško. Što se tiče prelepljenih kadrova, bačenih tabli i dublova, to i nije nešto neobično – mnogi crtači koji crtaju u galopu tek kad završe scenu vide šta ne valja ili im se ne sviđa i onda – seci uši, krpi dupe... A problemi sa sobom... Dobro, sa sobom i sa okolinom... Strip traži miran život, koncentraciju. Ako to fali, onda je jako teško.

PRESSING: Publiku u Srbiji navikli na Breka, Satori bar, Jednu zvezdu za mene zatekao si prilično iznenađenu Abajo en el frio-om kad se isti pojavio u

Tronu tamo negde 1993.. Jel ti to i bila namera, kako je došlo do nastanka tog mini serijala?

PEROVIĆ: Teško da sam razmišljao o publici u Srbiji u trenutku kada me je Đosep Tuten, legendarni katalonski izdavač, pitao šta imam da mu ponudim. Razmišljao sam otprilike par sekundi... „Errr, some kind of... submarine...errr... horror...” Odlično, imaš posao! Kad donosiš prvu epizodu? Za sledeći broj? Divno! Naravno bilo bi još divnije da Tuten nije bio pred bankrotom. Na pola četvrte epizode sam svratio u redakciju, a stari dobri Đosep mi je pokazao palac okrenut na dole. “Kaputt”, rekao je, gotovo, pukli smo.

PRESSING: Jel to bio trenutak u kome su ti se srušile iluzije, u kome si se odlučio na povratak?

PEROVIĆ: Ne, to je bilo negde pred leto '92, a ja sam se pokupio kasnije, u novembru... A inače nisam imao baš neke iluzije... Znao sam da neće biti lako.

PRESSING: Da li je povratak iz Španije značio i pauzu u bavljenju stripom?

PEROVIĆ: Ne. Neko vreme sam nastavio da radim sa Enrikeom za Eura Editoriale iz Rima, a onda sam im poslao Desperada, pet tabli. To je bila '93. i nije bilo interneta, već sam slao kopije. Dakle, poslao sam i čekao

novce, kad se posle nekog vremena javljaju i kažu da im fali prva tabla. Zagubila se negde. Šaljem ponovo i čekam dve tri nedelje, lova kasni, i ja počinjem da radim ponovo kod Veljka Bikića, nedugo zatim za studio iz Amsterdama. Ponovo se zaglavljujem u animaciji, storibordovima... naravno, nema kukanja, bitno je preživeti devedesete. Zato teraj tako do poziva iz Sergio Bonelli Editore.

PRESSING: Bonelija nije glas da je jako specifičan izdavač, jer se tamo ulazi po pozivu, da je nemoguće ovako se sam ponuditi. Kako je došlo do poziva u tvom slučaju, i šta je taj poziv predstavljao u tvom bavljenju stripom i u tvom životu?

PEROVIĆ: Ne verujem da su u SBE čvrsto rešili da niko ne može da im priđe, mislim to je bez veze. Štos je u tome da oni planiraju produkciju po dve godine unapred, i kad im neko dođe sa strane, mesta su već popunjena. Znači, mora da ima sreće da uleti u pravom trenutku dok se sastavlja tim. Kao kad igraš fudbal iza škole – ako si zakasnio, piškaš se. U najboljem slučaju, možeš da braniš... Moje stripove u Italiji je video Bruno Ramela (Nik Rajder, Magični Vetar), i prosledio uredniku serijala Renatu Kveirolu,

u vreme kad je tražio crtače za Magičnog. Našli su me preko Gorana Parlova koji im je nabavio moj broj.

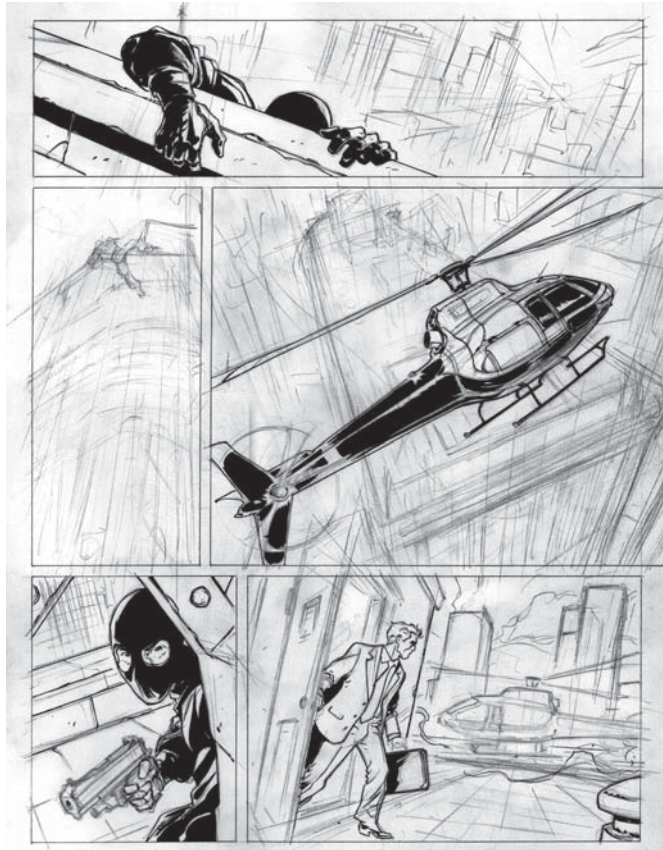
PRESSING: Mislim da si negde izjavio da si po dobijanju poziva iz Bonelija morao ponovo da učiš da crtaš stripove. Šta to, konkretno, znači?

PEROVIĆ: Pa nekih 4, 5 godina sam radio samo na animaciji, a to je drugo stanje svesti. Uz to radio sam uglavnom lejaute i režiju... Nema preciznog crtanja, montaže table, realističnih likova, tuširanja, kompletne izrade. Kada sam se našao sam u sobi, sa hamerom i četkicom, imao sam utisak da mi je ruka od olova. Znaš, kad ne vežbaš jedan dan, primetiš razliku, kad ne vežbaš dva – ko te poznaje primeti razliku. Kad ne vežbaš tri dana – svi primete razliku.

PRESSING: Tvoja saradnja s Bonelijem nije profunkcionisala kako treba iz prve. Zašto?

PEROVIĆ: Zato što sam svaku tablu crtao X puta... Kao što rekoh, to nije bilo to, bio sam pogrešan čovek, na pravom mestu, u pogrešno vreme... A kad se odužilo, već sam malo upao u loš fazon. Onda je u neko doba zagrmeo NATO i stvari su postale baš ozbiljne. U principu, Kveirolo je presekao Gordijev čvor, rekao da prekinem sa radom na epizodi L'Uomo senza volto (Čovek bez lica). Mislio sam da je tako završena priča sa SBE, međutim u januaru dvehiljadite su me ponovo pozvali. Goran Parlov je tada bio u redakciji i na sekund se dokopao slušalice... „Čovječe, nemoj zajebrati ovaj put...” rekao je tiho. Deset godina kasnije, crtam desetu epizodu Magičnog vetra...

PRESSING: Kako izgleda proces rada u Boneliju? Mislim na ono, od koga

dobijaš scenario, kome šalješ postavke ili olovke na uvid, traže li se eventualne ispravke i dorade... Mehanizam (saradnje).

PEROVIĆ: Ima nekad nekih sitnih odstupanja, ali generalno, dobijem scenario, nacrtam table, recimo 10, 15, 20, najčešće koliko traje neka sekvenca, skeniram ih i pošaljem internetom uredniku na reviziju. Ako ima zamerki, označi ih crvenim flomasterom i pošalje natrag. Uradim te sitne korekcije i pošaljem originale. Samo na prvoj epizodi sam slao par tabli u olovci. Posle toga mi nikad nisu tražili nikakve skice, postavke, ništa... Desilo se dva, tri puta da su insistirali da promenim neki kadar, što na deset epizoda i nije nešto.

PRESSING: Koliko vremena imaš za epizodu, koliko se tabli od tebe očekuje mesečno? Kako Boneli kao izdavač reaguje na onu hroničnu boljku svih crtača, probijanje rokova?

PEROVIĆ: Oko osam, devet meseci. Epizoda ima 124 strane, pa ti vidi... U principu bitno je da se vidi da posao odmiče, da ide nekim ritmom i da stigne na vreme. Nema presinga da bude recimo baš okruglo 15 tabli svakog meseca. Nekad 10, nekad 20 tabli. Nekad 5. I ja imam dušu, jel'? Naravno, kao i svuda, ako se zna da epizoda ide određenog meseca, nema šanse da se ne pojavi tada. Kakvo probijanje rokova, nema priče. Zapravo, najveća strava urednika nije da crtač kasni, jer crtači uvek kasne. Najgore je da ne zna šta se dešava. Ako si u bilo kakvoj frci, reci i uleteće neko da pomogne, živi smo ljudi... Bolje to nego zavlčiti do momenta kad više nema vremena za intervenciju.

PRESSING: Goran Parlov je svojevremeno pričao o nekom nepisanom pravilu u Boneliju po kome se glavni junak nikada ne smeje. Možeš li nam otkriti neke druge specifičnosti rada za najvećeg Italijanskog izdavača, neka pisana i nepisana pravila?

PEROVIĆ: Hm, ne znam za smejanje. U stvari, to spada u pravilo za scenariste... Ali evo, na primer, ako u kadru dvojica razgovaraju, onaj koji govori prvi je uvek sa leve strane... Baloni se nikad ne ukrštaju, a tri balona se nikad ne pojavljuju u jednom kadru. Kompozicija table (tri šljafne tabla, tj. u proseku 5-6 kadrova) i format A5 su takozvani "bonelijanski" i to je uglavnom to... 'Ajde, recimo da bi valjalo izbegavati ekstremne rakurse koji na malom formatu mogu da naprave zabunu, ali to nije nikakvo pravilo. Nekad prođe, a nekad ne.

PRESSING: Najviše si crtao po Abulijevim i Manfredijevim scenarijima. Koje su sličnosti, a koje razlike između njihovih načina pisanja?

PEROVIĆ: Abuli je kratak i jebitačan, sve je srezano i spakovano, nema šta da se doda a ni oduzme. Poezija. Manfredi je takođe jako dobar, s tim

što piše po pet scenarija istovremeno, i sve drži pod kontrolom. Veoma su mi dragi obojica, i mislim da sam baš srećković da mi zapadnu takvi scenaristi...

PRESSING: Velika većina srpskih autora koja radi u inostranstvu radi na Francuskom tržištu. Kakva su tvoja iskustva s Francuzima?

PEROVIĆ: Eh, svaki crtač voli da se okuša na francuskoj sceni. Bilo je par ponuda i započelih projekata posredstvom Čabe Kopeckog, ali je ostalo na tome. Imao sam zdravstvenih problema i nisam mogao da radim više stvari istovremeno. Trenutno radim za Soleil, na serijalu Tajne sveske Vatikana. Verujem da će to najzad biti moj uspešni francuski debi i da ću uskoro postati svetski slavan. I bogat.

PRESSING: Da li je sličan proces saradnje kod Soleila italijanskom iskustvu, i ako nije, kako se razlikuje?

PEROVIĆ: Scenarista Novi i urednik Istin traže prvo storibord. Ali nijednom nisu imali primedbe na kadriranje, samo par puta na veličinu balona... Takođe, kasnije kad je tabla gotova, ako ima nekih primedbi, to se ispravi i gotovo.

PRESSING: Sve veći broj crtača se okreće digitalnom obliku rada u crtanju, tu su tableti i šta ti ja znam... Kakav je tvoj stav po tom pitanju? Čime i na čemu radiš, kad smo već kod toga?

PEROVIĆ: Da, to je interesantno, Cintiq me privlači pre svega jer nema brisanja olovke, što mrzim iz dna duše. Ali još se nisam digitalizovao. Ograničavam korišćenje kompa na komunikaciju, skeniranje, eventualno neki kolor, ali to je sitno. Uglavnom Schoeler hamer, 0,9 mine, pero i četka. Pera su neka domaća Balkanova kojih sam kupio gomilu, pre dvadesetak godina, uz to Brause i Gillo. Odustao sam od flomastera. Smorili su me.

Bela ekolina, korektor i žilet. Rotringov tuš. Ništa spektakularno.

PRESSING: Da li bi se ikada prihvatio rada sa mladima u nekoj strip radionici ili školi stripa? Misliš li da bavljenje stripom može da se nauči?

PEROVIĆ: Ne znam koliko bih bio dobar u tome. Lako je pogledati nečije table i reći ne valja, to, to i to, ali da nekog učim od A do Š, ne znam... Bolje ne.

PRESSING: Šta je u planu posle Magičnog Vetra? Kakvi su tvoji planovi za budućnost u vezi stripa na raznim meridijanima?

PEROVIĆ: Čeka me rad na spin-ofu Manfredijevog mini serijala Volto Nascosto (Skriveno lice). Zvaće se Shangai Devil i događa se u Kini u vreme Bokserskog ustanka, početkom 20. veka. Ako sve bude u redu, nastavljam "Vatikanske sveske" za Soleil. To je plan za ovu godinu.

PRESSING: Nisi uradio strip po svom scenariju jako, jako dugo. Imaš li potrebe za takvim radom, vuče li te u tom pravcu?

PEROVIĆ: Naravno. Ali, ne zanosim se i ne forsiram. Kad bude trebalo da se desi, desiće se.

Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

NJAM
NJAM

NJAM
NJAM

NJAM
NJAM

NJAM
NJAM

AJOJ PAKO,
OVI NAS
POJEDOŠE!

VIDI PEPE,
ONAJ DIVLJAK
MI ŽVAČE
RUKU!

VARAŠ SE PAKO,
TA JE MOJA! IMA
ROLEKS KOJI MI JE
POKLONILA SVETLANA
ZA ROĐENDAN...

JES' LI
PRAVU SI!
MOJ JE
FESTINA...

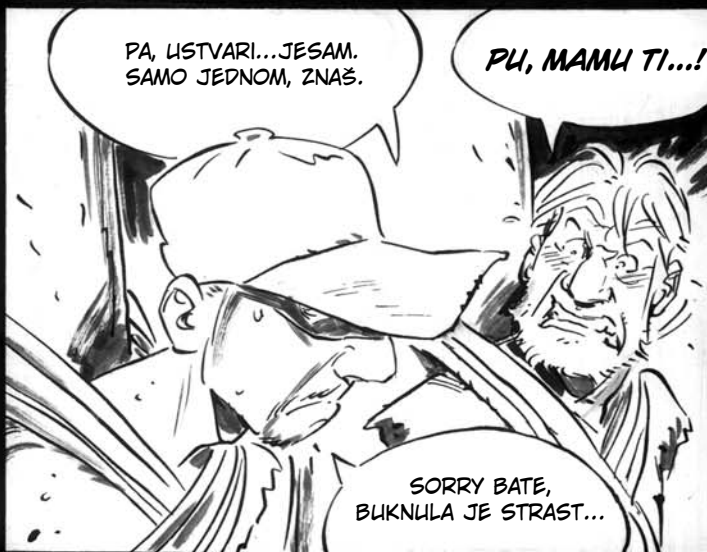

ČUJ PAKO,
SAD KAD SMO
NAGRAISALI, DA TE
PITAM NEŠTO...

'AJDE...

OVAJ..
TI... JESI LI
KRESN'O
CECU?

SVETLANU?
TVOJU
ŽENU?

PA, USTVARI...JESAM.
SAMO JEDNOM, ZNAŠ.

PU, MAMU TI...!

SORRY BATE,
BUKNULA JE STRAST...

A JE LI, PAKO, A JEL'
TI GA MALO, ONO...
ZNAŠ NA ŠTA
MISLIM?

ZNAM... PA
JES' AL' SAMO
JEDNOM, ŽIVOTA
MI MOGA!

**STOKO
BEZ REPA!**

EJ, NEMOJ
DA PLJUJEŠ!

PROMAŠAJ!

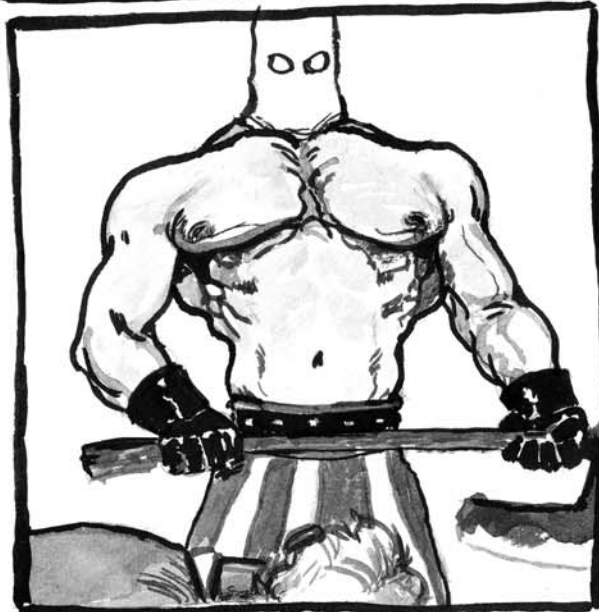
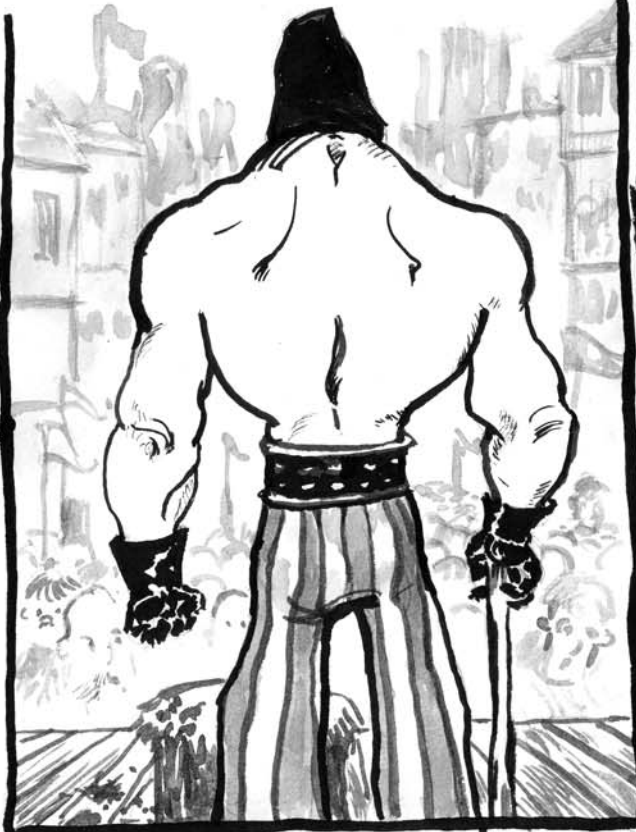

CHOP!
CHOP!

FIN

DEDICADO A REISER IN MEMORIAM

KR
'07

PRIJATELJSKO ČASKANJE

BY MILAN JOVANOVIĆ

PRLJAV JE
OVO RAT.

MOŽDA NAJPRLJAVIJI
U KOM SAM BILA, A
BILA SAM U MNOGO.

NE LUPETAJ,
BILA SI SAMO
U DVA.

NORMALNIMA JE
I TO MNOGO.

HOĆEŠ DA KAŽEŠ
DA NISAM
NORMALAN?

HOĆU.

ZAŠTO? JA SAMO
RADIM SVOJ
POS AO...

ALI SA PREVIŠE
UŽIVANJA, ČINI MI SE.

PA SLUŠAJ,
AKO NE UŽIVAŠ U
NEKOM POSLU BOLJE
NEMOJ DA GA RADIŠ.

NEMOJ MI REĆI DA
TI NE UŽIVAŠ.

NE
UŽIVAM.

...

JEL?
OTKAD TO?

OD...

ZNAŠ I SAM.

DA...ZNAM.
SEĆAM SE.

TADA SMO SE
I UPOZNALI.

DOVRŠIO SI ONO
ŠTO JA NISAM MOGLA.

SA UŽIVANJEM.

DA, A OD TADA SE
PRAKTIČNO NISMO
NI RAZDVAJALI.

NE, NIS...?!

??!

THUMP!

PA, IZGLEDA DA SE SAD IPAK RASTAJEMO.

MOŽDA...

A MOŽDA SMO IPAK MALO POŽURILI SA OPRAŠTANJEM.

KAKO MI SE ČINI,
BIĆE OVO NASTAVAK
JEDNOG DIVNOG DRUŽENJA.

ZAŠTO? NISI TI TAKO
LOŠA PUŠKA.

NA ŽALOST.

ALI SI TI ZATO JEDAN
ODVRATAN NOŽ.

KRAJ

Ambiciozan, pretenciozan i oprezan

Talaju morate voleti. Prosto morate. U pitanju je sasvim redak zver - neko ko u sebi s tolikim uspehom miri toliko protivurečnosti mora vam prirasti za srce: zanimljiv sagovornik koji pri tom ume da sluša, samosvestan i uz to samokritičan, ambiciozan a skroman, čovek sa jasnim stavom i još jasnijim poštovanjem tuđeg stava... Koji je, usput, sjajan crtač koji geometarijskom progresijom iz stripa u strip postaje bolji. What's not to like?

Foto: Sebastijan Čamagajevac

PRESSING: Tvoje dve velike ljubavi od detinjstva su muzika i strip, jel tako? Sećaš li se kako su nastale, ili su, prosto, oduvek bile tu?

DALIBOR TALAJIĆ: Ako već govorimo o ljubavi to je prvenstveno strip. Ljubav spram glazbe sam razvio naknadno. Čak prisilno, moglo bi se reći. Naime, bivajući dijete glazbenika, posjedovanje dobrog sluha gotovo da me je proklelo. Iz više, sve do jednog pragmatičih, razloga moja majka je odlučila da bi za mene najbolje bilo da i sam budem glazbenik. Da se razumijemo, ja doista jesam bio talentiran za glazbu i vrlo sam ju dobro razumio, ali talentu je nužna posvećenost da bi se razvijao. A taj dio glazbe, vježbanje, nikad mi nije bio privlačan. Dok je, s druge strane, crtkanje po papirićima bilo nešto konstantno. Tome bih se uvijek vraćao, što god da me je bilo okupiralo.

PRESSING: Kako su tvoji roditelji prihvatili tvoje intereseovanje za crtanje? Da li su te podržavali u tome (budući da je muzička škola već vanškolska aktivnost u osnovnoj i srednjoj školi, pa k tome još i strip), ili...

TALAJIĆ: Ne, nisu me podržavali; barem ne u stripu. Strip je bio nešto što oni nikada nisu shvatili ozbiljno. To je bilo nešto što mi je valjalo pre-rasti i što prije ostaviti iza sebe, jer u protivnome nikad neću odrasti i slično. Podržavli su ipak moju sklonost crtanju, ali samo ukoliko bih ja postao ozbiljan slikar. No prvenstveno sam morao završiti sav obrazovni sustav vezan uz glazbu. Crtanje mi je trebalo ostati nešto poput perspektivnog hobija. Ja, pak, nisam nešto bio sklon sukobima u životu, i može se reći - što mi ne služi na čast - uvijek sam birao liniju manjeg otpora. Tako da doista jesam završio Muzičku akademiju u Zagebu. Vjerojatno bi se dakle, i ostvarila vizija mojih roditelja da negdje pri kraju studija nisam upoznao Tihomira Tikulina i Sebastijana Čamagajevca. Oni su taman bili pokrenuli ENDEM i poznanstvo s njima je ponovno probudilo u meni strast za stripom, ambicije, snove... No da se vratim još malo glazbi. Kako me nikad nije zanimalo biti solist ili svirati u orkestru, zaposlio sam se u prosvjeti. I tu sam se našao! Uživao sam u ulozi profesora klarineta u glazbenoj osnovnoj i srednjoj školi. Nastava klarineta je koncipirana individualno. I doista ima nešto čarobno u tome kad malo dijete naučite kako da na instrumentu proizvede prvi ton; gledate ga kako pod vašim vodstvom biva sve vještiji, počinjete se sukobljavati s njim na nastavi oko koncepcije i prirode glazbenih djela koje mora savladati, i konačno ga ispratite na studij... Kroz profesuru sam tek doista zavolio glazbu, i objašnjavajući je drugima počeo zapravo razumijevati.

PRESSING: Da li te manjeg otpora koštalo u pom i ako jeste, kako?

TALAJIĆ: Naravno! Usporilo me je značajno na mome putu. Naime, kad odustaješ, pa makar i privremeno od onog što doista jesi, to te izjeda; ne pušta te na miru. A kad konačno prihvatiš sebe i preuzmeš odgovor-

je to biranje linije bavljenju stri-

nost za sve što jesi; vidiš da si tek na početku! Zanatskom, kreativnom i kojem bilo drugom. To može isfrustrirati. Počinješ se pitati da nije možda prekasno... No konačno odustajanje bi ponovno bila linija manjeg otpora; zar ne?! Kad već pričamo o tome, zanimljiv je bio prelazni trenutak kad sam definitivno odlučio samoostvarenje pronaći u svojim djetinjarijama, dakle u stripu. Bio sam na drugoj godini studija muzičke akademije. Ja sam u svojoj sobi vježbao klarinet, majka mi se bila upjevala u svojoj sobi. Čitavo vrijeme vježbanja, nešto mi je bilo čudno dolazilo do ušiju iz mamine sobe. I kad sam konačno zgotovio vježbanje, nakon neka dva do tri sata - koliko je nekakvo optimalno vrijeme rada; shvatio sam što se to u maminjoj sobi odvija. Jedan jedini ton! Čitavo vrijeme koje sam ja utrošio na vježbanje svog kompletnog repertoara, moja je majka vježbala jedan jedini ton!!!!...Kog sam ja zavaravao?! Tad mi je jasno bilo da ja nemam što tražiti u glazbi. Ako čovjek, naime, nema ni volje ni potrebe do besvijesti sebe usavršavati u onome što radi... Onda je to čisto vegetiranje. I tad je puklo - svu sam energiju od tad usmjerio na strip. To što sam ja malo glupast, pa sporo učim; pa mi je više od desetljeća trebalo do ozbiljnog angažmana... To je već druga priča...

PRESSING: Šta konkretno podrazumevaš pod tom sintagmom „sporo učim“? Da li je u pitanju samo crtanje, ili pristup prema crtanju, poslovni ili ekonomski aspekt svega toga...?

TALAJIĆ: Pa prvenstveno pristup. Ja u biti i inače u životu teško učim iz teorije - Tico to zove ljenost mozga. Utoliko sam ja empiričar; do svega moram doći sam. Savjeti, kritike, primjeri... Sve to nekako ja čujem, ali u biti ne čujem. Na koncu sve do čega dođem je uvijek otkrivanje tople vode. To bi značilo da sam spor... A poslovni i ekonomski aspekt posla...

U tome sam katastrofa! Nikad neću naučiti zahtijevati za sebe! Po tom sam pitanju pomalo autističan: Ja bih najradije samo crtao i ne bih se uopće bavio tim pitanjima...

PRESSING: Da li su se muzika i strip ikada našli suprotstavljeni u toom životu, odnosno da ti je bavljenje jednom predstavljalo smetnju u bavljenju drugim?

TALAJIĆ: Pa... Zapravo ne. Nekako sam uvijek nalazio vremena i za jedno i za drugo. Rad u prosvjeti mi je ostavljao dovoljno slobodnog vremena za bavljenje stripom. Dapače, moja najžešća era izrađivanja tona i tona knjiga snimanja za kojejakve marketinške agencije trajala je upravo dok sam radio u školi. No oduvijek sam sanjao o karijeri strip crtača. U tom smislu sam konačno odustao od profesionalnog bavljenja glazbom. Žao mi je pomalo zbog toga, volio bih se i dalje baviti glazbom - i to ne samo sviranjem. Bio sam kratko član benda Dr Schwantz gdje sam i pjevao i radio aranžmane za pjesme koje smo stvarali za zagrebačku Stojedinicu... Ali organizacija vremena mi nikad nije bila jača strana.

PRESSING:

Pomenuo si izrađivanje „tona i tona knjiga za snimanje“ dok si radio u školi.

deklarativno su ga podržavali, ali su ga u konačnici onemogućili. Isto je bilo i s Feral Tribune - om (ne da kvalitativno uspoređujem jedno i drugo, tu je Feral u ozbiljnoj prednosti); Nikad nije zabranjen, ali je doveden do financijskog sloma. Jao... Kapetana Satnik... Inače je Tico smislilo ime za lik. On je nastao inspiriran različitim krtenizmima u našem društvu. Jezik, na primjer: Tako neslućeno nasilje je provedeno nad hrvatskim jezikom u devedesetima da je to prosto fantastično! Evo, uzmi samo naslov hit knjige našeg prvog predsjednika: "Bespuća povijesne zbiljnosti"! Presmiješno! Dalekovidnica (televizor), vrtolet (helikopter), i meni najdraža sintagma - čigrasto velepamtilo (hard disk)... I da, to jest smiješno, ali kad se uvede u dnevnik, kad uđe u obrazni sustav, kad se knjige i stripovi prevode u tom smislu... Onda je to zastrašujuće! Ime Kapetana Satnika je komentar na jezične kretenarije tog doba: Kapetana i Satnik su sinonimi, naime. Glavni negativac u Kapetanu Satniku je govorio upravo takvim, nasilno skovanim jezikom. A što se negativaca tiče, negativci su tada bili svi! Nije bilo pozitivne osobe u društvu, tako da je njihov izvor bio neiscrpan: Patuljak koji podsjeća na Račana je bio vođa Crvene bande. Pa zli biskup s napaljenim časnim sestrama i ratobornim fratrima... Kapetana Satnik je stvarno imao materijala za nastavke. Samo što se s vremeom dođe u godine kad se mora zarađivati.... Ali, sad kad si me podsjetio, rado bih mu se vratio - tim više što je zadnja objavljena (i nacrtana) epizoda klifhenger... Ali ne bih rekao da sam ja angažiran. Jednostavno me to tada uhvatilo i zabavljalo. Doista nisam mislio da bi to itko mogao shvatiti kao moj "angažirani rad".

PRESSING: Čini mi se, iz nekih naših razgovora, da ti je rođenje sina poprilično promijenilo život. Jesam li u pravu, i ako jesam, na koji način? Da li je uticalo na neki način i na tvoje bavljenje stripom?

TALAJIĆ: Apsolutno! On je centar mog svijeta! A na koji način? Ja sam oduvijek patetičan, ali sad sam nenaslan! Ima nečeg suludo veličanstvenog u očinstvu. Bolje od mene je to objasnio Brando u Supermanu : "... You will travel far my son... But you are not alone. You will make my strenght your own. My life shall be seen through your eyes, as shall yours be seen through mine. Son becomes the father; and father becomes the son..." Uhh, čovječe... A strip? Nadahnjuje me na sve; od pjesama, priča, ilustracija.... A naravno u planu je i strip o njegovom odrastanju u ovim prvim godinama, koji mi je nedavno sinuo. Ali o tom potom...

Čime si se ti to sve zapravo bavio sem prosvete i stripa?

TALAJIĆ: Knjige snimanja vjerujem, ne treba objašnjavati. Jedino što ću reći je da ih svima koji žele u stripu graditi karijeru toplo preporučam: nema bolje disciplinske vježbe od one u kojoj beskompromisno morate nacrtati svaku svinjariju koja je na pamet pala copy righteru; kao ni bolje brzinske vježbe od one kad vas umilni glas voditeljice projekta u marketingu preko telefona pita: "...A kaj može do sutra?" A od ostalog čime se bavim... Glumim, doduše u crtanim filmovima i dječijim serijama prilikom sinkroniziranja na hrvatski. Od toga sam vrlo ponosan na lutkarsku seriju MOPATOP'S SHOP u kojoj sam glumio baš sve likove. Sticajem okolnosti počeo sam prevoditi sa engleskog, jer nisam bio zadovoljan prevodima pjesama u seriji. Tako da sada i prevodim pjesme za djecu; no ništa to još nije službeno - to je moj novi mali dream project. Želio bih da se to jednog dana snimi uz big band orkestar... Kako mi se sin rodio, tako me je inspirirao na neke pričice za djecu. To bih također jednog dana htio skupiti pa objaviti. Pisanje za djecu mi je, dakle nova ljubav... Ja sam proklet naime, serijama poput NEVENA, POLETARCA, BRANKA KOCKICE, ZLATNE NITL... Svih tih divnih dječijih programa kojih više nema, a moralo bi biti!!A ne bi li bilo divno da jednog dana moj sin uživa u slikovnicama, cd - ovima... I da pomisli pri tom s ponosom: Ovo je meni radio moj tata...

PRESSING: A „Dobro večer Hrvatska“? A višegodišnje vođenje CRŠ-a? A imitacije Elvisa? Ima toga još, siguran sam...

TALAJIĆ: Misliš na "Laku noć, Hrvatska" ... Da, tu je krenulo sa tim sinkronizacijama. Da, da, tu je i CRŠ. Prle, Tico, Ana Marinković i ja smo roditelji CRŠ -a. Ali ja, sklon javnom glupiranju kakav jesam, više sam bio zadužen za komunikaciju s medijima i gostima nego što sam se bavio samom organizacijom. A imitiranjem Elvis-a, Brucea Lee-a i Arnolda se ne bavim profesionalno... Još...

PRESSING: „Laku noć, Hrvatska“ je podizala prilično prašine, čini mi se, a čini mi se kao savršen nastavak epizode Kapetana Satnika sa Titovim kipom i Ivicom Račanom. Čini mi se da je tvoj rad negde po pola podjeljen na klasičan (ili manje klasičan) nepolitičan avanturistički strip i angažovano bavljenje umetnošću?

TALAJIĆ: Laku noć je podigla taman toliko prašine da joj se postupno otežavala produkcija, dok konačno nije ugašena. Ali to je tako s našim vlastodržcima. Nikad oni nisu bili direktni protivnici projekta, dapače

PRESSING: Čuo sam da imaš dvojnika, i to poprilično slavnog?

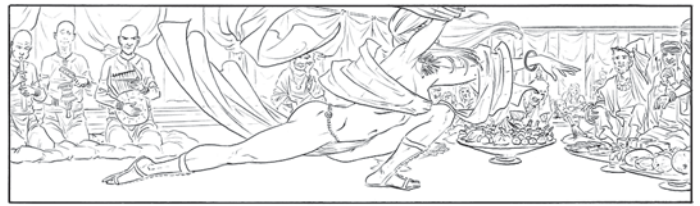
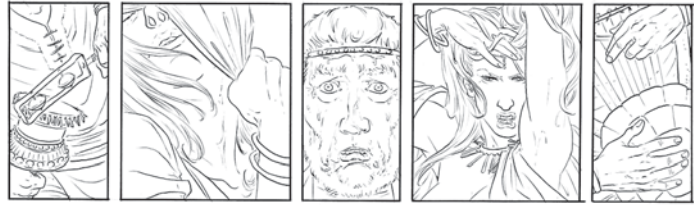
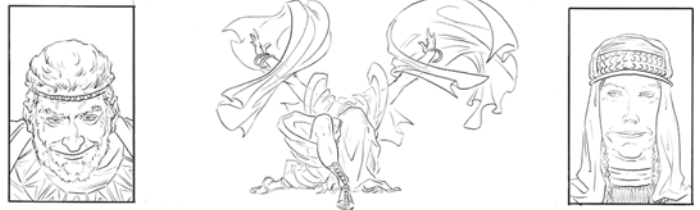
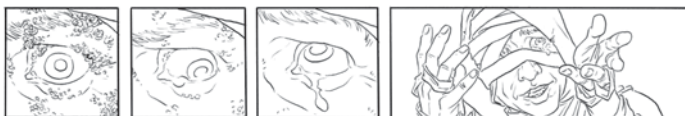
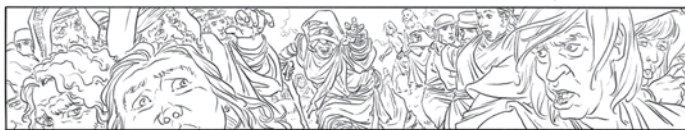
TALAJIĆ: Jaooooo, nemoj još i ti... Vjerojatno ga i vi znate s našeg tv programa: Ranko Zidarić, glumac. Isti ja! ... Samo što sam ja mlađi, ljepši i talentiraniji (smeh)...

PRESSING: Ti si jedan od očeva Endema. Za široke narodne mase, šta je to Endem, i kako je nastao?

TALAJIĆ: Teško da sam baš jedan od očeva. Ja sam se Tici i Sebi pridružio tek od trećeg broja. Ali kako sam gotovo vjernički pristupio tom projektu, nekako sam spontano završio u uredništvu. Iako, istini za volju, stvarni i kreativni urednik od uvijek je bio Tico. Sebo je bio savjetodavno tijelo, a ja tehnička podrška, preciznije operater fotokopirnog aparata do kog se besplatno došlo preko veze... A sam ENDEM je nastao početkom devedesetih, nakon raspada bivše nam države. Naime DEČJE NOVINE su u Jugoslaviji stajale iza gotovo svih strip izdanja. Nestankom Jugoslavije, sva su dakle strip izdanja ostala u Srbiji. U Hrvatskoj se scena sušila naočigled dok na koncu nije više bilo niti jednog jednog stripa na tržištu. Tico je tada okupio šaćicu entuzijasta koji su željeli živjeti strip i negdje ga objavljivati. Tako se rodio ENDEM. I on doista i jest endem, jer nije klasični fanzin u kojem autori izdaju svoje osobne stripove koji nisu dobrodošli u main stream-u. ENDEM je bio vapaj upravo za main stream-om. Mi smo tada, čast kratkoj formi, radili i objavljivali stripove kakve smo željeli kupovati na kiosku iz mjeseca u mjesec a nije ih bilo! Tako su nastali ŠTAKOR, GORM, METLA, FIST COSMETIC... Stripovi različitih žanrova, ali svi koncipirani kao sage. A i lijepo je pogledati na ENDEM iz ove perspektive: Sebastijan Čamagajevac, Tihomir Tikulin, Dario Kukić, moja malenkost, Dinko Kumanović, Esad Ribić, Edi Biuković, Goran Sudžuka, Robert Solanović, Krešimir Biuk, Ante Boras, David Baranko... Sve je to ekipa stasala u ENDEMU ili ga svojim radovima bezrezervno podržavala. I... Mislim da je ENDEMOVA energija, koliko god ENDEM majušno izgledao, doista najzaslužnija za ponovno oživljavanje domaće scene.

PRESSING: Tvoji najpoznatiji stripovi iz tog perioda su Metla i Kapetan Satnik. Po čemu su ti bili bitni tada, a po čemu su ti bitni danas?

TALAJIĆ: O Kapetanu Satniku sam već pričao. No sada kad ga pogledam, vidim da sam se tek radeći na njemu počeo zabavljati bez opterećenja što će tko o tome misli. Kasnije je to kulminiralo sa erotskim stripom Dr Vagabond, a tek to zabavljanje i igranje je dovelo do nečega što bih se usudio nazvati kreativni i zanatski razvoj. Tako da je Kapetan Satnik moja prva prekretnica... A Metla... Metla me je odmah razotkrio kao ambicioznog, pretencioznog tendencioznog balavca što sam i danas - jedino što

sada ne izgledam kao balavac. On je imao čitavu budućnost zacrtanu. U planu je bila čitava saga koja će, kad Metla postane planetarno popularan strip, završiti spektakularnim cross over-om s Alien-ima (da, s onim Alien-ima). Usput, to bi bila stvarno dobra epizoda... No pogriješio sam što sam u jednom trenutku dozvolio tuđu i drukčiju scenarističku viziju.... A poslije mu se nisam više imao snage vratiti. Hm... Malo mi je gorkast okus ostavio... No kad se sjetim epizode s Alienima... Možda mu se i uspijem vratiti jednog dana. Ali do tad moram naučiti crtati svemirske brodove (smeh)...

PRESSING: Ponekad mi se čini, dok čitam tvoje stripove, kao da se trudiš da izraziš lica i mimikom likova učiniš dijaloge i tekst nepotrebnim. Je li u pitanju svesna odluka ili prosto instinkt, i ako je svesna odluka, zašto?

TALAJIĆ: Fali mi zvuk! (Smeh) ...Prije nekoliko godina sam prvi puta vidio film BULEVAR SUMRAKA. Tad mi je sinulo - tako želim crtati stip! Tako kao što izgleda taj film! Glavna junakinja u tom filmu je ostarela zvijezda nijemog filma. No kako je još uvijek uživljena u svoje, već odavna zaboravljene uloge, tako se i ponaša - kao da je u nijemom filmu: naglašen govor tijela, gotovo karikatralne grimase... Ali govori: preglasno, dakako. I taj glasni govor je bio višak. Tad sam zaključio kako želim svoje likove crtati kao protagoniste nijemih filmova. Jer, doista fali zvuk! Tekst koji publika čita u stripu inerpertira u svojim glavama. Izrazom lica ja pokušavam sugerirati kako da publika inerpertira tekst. Tako da da, to je svesna odluka. Istina, sve je počelo od John-a Buscem-e i HOW TO DRAW COMICS THE MARVEL WAY, ali recimo da je ovo moja majušna osobna nadogradnja.

PRESSING: HOW TO DRAW COMICS THE MARVEL WAY je, dakle, odigrao bitnu ulogu u tvom baoljenju stripom?

TALAJIĆ: DA! DA! DA! To ne znači da "skidam" Buscem-u dok radim, iako mi on jest jedan od uzora. Ali ta dramatičnost, ekspresija likova, patos... Uopće taj princip grčevitog držanja čitateljeve pažnje... To je to!

PRESSING: Čini se da ti je američki pristup stripu bliži od evropskog. Odakle onda to da ti je prvi pravi veliki posao bio na Francuskom tržištu?

TALAJIĆ: To je čudan splet okolnosti... Delcourt je tražio crtača u ovim krajevima za adaptaciju Novog Zavjeta, konkretno Evanđelja po Mateju. Inače bih se bio klonio francuskih izdavača i doista uvijek jesam bio usmjeren na američki strip, ali kad sam saznao o čemu se radi zagrizao sam u to do bola. Evanđelje je strahovito utjecalo na moj pogled na svijet - ne shvati me krivo - ne u vjerskom smislu; to je jednostavno užasno snažna priča... A ima i taj otac/sin moment... Dakle, to sam jednostavno MORAO ja raditi! I neka sam! Dao sam sve od sebe što sam imao u tom trenutku i

vrlo sam ponosan na učinjeno.

PRESSING: Ipak, koliko znam, za izradu tog albuma te vežu i neke ružne uspomene?

TALAJIĆ: To je bio jedan vrlo težak i mračan period mog života. Razumi me što ne želim o tome u detalje, jer to spada u privatni život; a dotiče se i tuđih privatnih života. Ali bilo je i smrti i raspada obitelji i depresije i psihoterapije i besparice... Bilo je gadno. Moj jedan (za moje pojmove pretjerano religiozni) prijatelj bio je konstatirao: "Crtaj to s razumijevanjem, je će te - sve dok ne shvatiš - Isus lomiti!" Ne bih, naravno, nikad išao tako daleko u objašnjavanju kakovih god životnih okolnosti, ali bilo je vrlo gadno.

PRESSING: Taj album je za tebe predstavljao novo iskustvo na nekoliko načina, zar ne? Mislim na način rada na njemu, kao i na to što si igrom slučajja sam napisao i pola albuma?

TALAJIĆ: Da... Šokiralo me je bilo kad sam shvatio da smo krenuli u projekt za kojeg nije ni sinopsis napisan, a kamoli čitav scenarij! Kasnije sam shvatio da scenarist nije ni pročitao predložak prije no je krenuo u adaptaciju. Ludio sam jer sam bio konstantno brži od scenarista

- a crtao sam gotovo isključivo masovke! Tu je počela ta besparica, pa zaduživanje... Katastrofa! Ponudio sam se prvo da pomognem pri pisanju, a onda sam konačno napisao sve do kraja jer sam imao vrlo jasnu viziju kako ta adaptacija mora biti izvedena. Jer, da se razumijemo, to je 122 strane laprdanja! To je maratonski bla-bla strip! Ja sam želio da on bude zanimljiv i vizualan; da bude zanimljiv već na ovlašt listanje! Uz hrpu podteksta sakrivenog u kadrovima. Jer trik je bio u tome da tekst mora biti autentičan, odnosno dijalozi u Bibliji moraju biti neizmijenjeni. Ali Novi Zavjet gotovo da je dijalog lista; piše samo što tko kaže. Ali tko što radi, kako se ponaša, što se prikazuje dok netko nešto govori, tranzicije bez ikakvog teksta između scena... To je bio moj fokus interesa. Tu je bila potpuna sloboda za onoga tko adaptira... Koji izazov... Pogotovo što u ovom obimu ta priča nikad nije adaptirana u strip... Koja prilika... Naravno da sam, na koncu, za sve probleme (kašnjenje, kašnjenje kolora) bio kriv ja! No, s druge strane, moram se najiskrenije svima u Delcourtu zahvaliti na POTPUNOJ slobodi! Jedan jedini kadar su mi vratili da ponovim. I neka su, imali su pravo. I što god mi je palo napamet u adaptaciji, sve je prošlo! S te strane je to bilo nevjerovatno iskustvo. Istina, nisam supotpisan kao koscenarist... Ali nije važno. Iskreno. Više mi nije važno. Važno mi je da sam to napravio, i to onako kako sam htio i osjećao. Gotovo autorski strip je to... Sve u svemu, velika, velika škola!

PRESSING: Šta bi rekao da si konkretno u njoj naučio? Koje su beneficije tog rada, uz to što si stekao jednog odličnog saradnika s kojim se, po mom mišljenju, sjajno nadopunjuje, Ivo Svorcinu?

TALAJIĆ: Hmmm... Ritam pripovijedanja je možda najvažnija stvar tu. Svaka scena ima svoj ritam, no ona je tek dio cjeline koja pak ima svoj, jači ritam. I on ne smije biti narušen parceliranjem na scene. Ne znam jesam li jasan uopće. Priča je jedna. No sastoji se od poglavlja, koja se sastoje od scena, koje se sastoje od sekvenci... I tako dalje. I, iako svaka scena ima svoju dramaturgiju i svoj ritam, to se ne smije primijetiti. Cjelina mora teći neprekinuto... A opet priča ne smije biti linearna i dosadna. A još kad uzmeš u obzir da svi tu priču znaju... Napraviti ju zanimljivo nije lak zadatak. A Ive je jedan od budućih kraljeva medija. Uz to što je izvanredan kolorist, on je i crtač. Mislim da je velika budućnost pred njim. Tico ga je otkrio na jednoj od svojih radionica i preporučio mi ga. Imaš pravo, sjajno se nadopunjujemo. Meni je jasno da Novi Zavjet ne bi ni upola dobro izgledao da ga je bojao netko drugi. Sjajan je psiholog. Uz minimalne moje instrukcije (doba dana, emotivni naboj scene...), od prve bi pogađao

u gođaj momenta. Evo da ovako malo najavim: Obratite pažnju na pokolj djece u Betlehemu, Salomin ples, hranjenje mase ljudi, Judinu izdaju, posljednju večeru... Njegove boje su tu kao glazba u filmu..... Je, malo je kasnio, tu i tamo bi neke sitnice zaboravio, pa bih mu bio vraćao stranice... Ali ovo mu je PRVI projekt! PRVI! Ive rules!

PRESSING: Busema ti je jedan od uzora, a od njega si „skidao“ dramatičnost, ekspresiju likova i patos. Koji su ti drugi uzori, i šta si „krao“ od njih? Od koga si sve učio, drugim rečima?

TALAJIĆ: Jao... Od kuda da krenem... Neke ću sigurno zaboraviti... Hermann je majstor kinematike! Wrightson nema pojma o anatomiji, ali je kralj atmosfere! Frazetta jede malu djecu! Miller je nenađmašan u montaži! Ne znam kako se zvao tip koj je crtao RAHANA, ali je užasno bio hrabar u odabiru poza svojih likova! Mike Zeck je doktorirao kung - fu poze! Loisel je razigran do bola! Guarnido mi je visio nad glavom dok sam crtao Isusa... On je savršen spoj europske ctačke raskoši i američkog dinamizma.... Ne znam.... Hrpa njih! Ali nisam ja nikad precrtavao - možda je to jedan od razloga sporog napretka kroz godine - nisam nikad proučavao na taj način. Ja sam samo znao da bi i ja to tako nekako volio... Kasnije, sa

oformljavanjem nekakvog stila, neimtitiranje je bilo svjestan napor... Iako bih počesto tu i tamo povirio da vidim kako veliki meštiri rješavaju određene probleme zanata...

PRESSING: Koji je stil Dalibora Talajića danas, kako bi ga rečima opisao? Jesi li zadovoljan njime, je li to to čemu si težio?

TALAJIĆ: Stil? Ne znam... Ja sam klasičar. Ono što me je uvijek privlačilo je zanatska perfekcija. Mislim da tek ovladavanjem zanata počinje kreativni rast. Pojasnit ću to ovako: Moj profesor je znao reći: "Note moraš naučiti tako dobro da ih možeš zaboraviti." Ili kolokvijalno: "Čovjek se mora prvo dobro najesti da bi išao sрати!" A ja tek počinjem doista učiti. Daleko sam od zadovoljstva. Istina, brže sada učim, hrabriji sam, lakše primjenjujem stečena znanja u novim situacijama... Ali ne, nisam zadovoljan. Iskreno, niti ne želim to biti. Cilj je biti bolji iz stripa u strip, što god to značilo. I cilj je ostati zaigran i veseliti se radu na stripu. Taj osjećaj mi uspijeva zadržati. S time jesam zadovoljan.

PRESSING: Za tebe sam nekoliko puta čuo da si pretenciozan, a i sam to često ističeš? Misliš li da je to loša osobina, gde te je koštala a gde ti je pomogla u životu i bavljenju stripom?

TALAJIĆ: Koštala me je bila ranije. Jer ako nemaš dovoljno znanja o nečemu, a pretenciozan si... To često podrazu-

mijeva bahatost bez nekog opravdanja. Dakle glupost. Iza mene su hrpe gotovih stripova koji su danas neobjavljeni. A takvi su jer sam ja imao "jasnu ideju" dok sam ih radio koju "nitko nije bio razumio"... a u biti sam ja taj koji ništa nije bio razumio. Ali ne, ne mislim da je to loša osobina. To čovjeka tjera na hrabre pothvate i postavlja vrlo visoke ciljeve u životu. A što u tome može biti loše? Naravno, uz pretencioznost preporučam samokritičnost, vrlo strogu. Tek tada to je dobra kombinacija.

PRESSING: Od nekoliko tvojih prijatelja iz sveta stripa, pre nekih tri-četiri godine u par navrata čuo sam kako bi mogao da budeš jako dobar, ali nikako da to i zaista postaneš, a nešto slično je napisao i Esad Ribić u svoom predgovoru tvog albuma ZA POČETAK.... Očigledno da se to promienilo - ono što me zanima jeste kako? Da li je to bio svestan napor, ili je to došlo samo od sebe?

TALAJIĆ: Pa za početak sam primijenio propisanu dozu samokritičnosti. A onda... Počeo sam slušati vlastite instinkte, a prestao sam raditi kako bih zadovoljavao tuđe kriterije. I konačno... KONAČNO sam sam sebe prestao ozbiljno shvaćati, a počeo ozbiljno shvaćati ono što radim... I počeo sam se zabavljati i igrati se. Mislim da je ovo zadnje ključno.

PRESSING: Kao neko ko je i sam dobar scenarista, kako reaguješ na saradnju s drugim scenaristima, na njihov način razmišljanja? Šta se dešava kad se ne slažeš sa njihovim načinom razmišljanja u stripu, odlukama koje donose vezano za priču koju sam osećaš drugačije? Kako se to odražava na konačni produkt? Pi-

tam ovo zato pošto si ranije u interjuu rekao da se nisi slagao sa tim šta je drugi scenarista uradio od tvog junaka Metle i da mu ti se, zbog toga, ne da vratiti...

TALAJIĆ: Diskutiram s njima. Gary Reed, koji je pisao DEAD WORLD mi je bio veliki učitelj. Kad god sam ja mislio da bi neku scenu trebalo napraviti ovako, ili onako, uvijek mi je strpljivo elaborirao svoje viđenje, upravo uzimajući u obzir cjelinu priče. Nekad se, doduše, i slagao s mojim izmjenama. Ako scenarist ima jak ego (a ni moj nije nešto slabašan), onda je to sukobljavanje i to nije zdravo. Onda rad na stripu postaje mučan. Ali, evo, od šest profesionalnih projekata na kojima sam radio, svega je jedan bio težak. Sve ostalo ide glatko... A, brate, i dobri su scenariji. S druge strane, taj "drugi scenarist" iz doba Metle, je iz vremena kad sam ja još bio amater i imao beskrajno povjerenje u ljude koji su već bili profesionalci. A imao sam u to doba i problema s autoritetima. No ne u klasičnom smislu. Ja sam, naime, svakom topu bio dozvoljavao da mi u nečem bude autoritet. A k tome sam mislio i da svi koji se bave stripom mora da su vječno zaigrani klinci i da su svi dobronamjerni. Nije baš tako. Taj "drugi scenarist" je meni tada doista učinio čast pišući Metlu. A onda je prvom pričom demonstrirao kako shvaća mene osobno, a drugom kako sam lik smatra vrlo plošnim i bezveznim. Ne znam zašto je uopće i želio u tome sudjelovati. Ima tu još hrpa zakulisnih dijaloga i događaja... Ali recimo da me je u to doba bilo vrlo lako povrijediti. Zato mi se sve to skupa malo zgadilo...

PRESSING: Šta radiš kad je saradnja „mučna“, kad ti se „zgađi“? Vidi li to čitalac na urađenom stripu, vidiš li ti?

TALAJIĆ: Čitalatelj sigurno osjeti da se scenaristu ne da truditi. A sigurno vidi i da crtač ne uživa. No "mučna" suradnja ne znači nužno loš strip na kraju. To se može odnositi i na sukob koncepcija, karaktera... Čisto međuljudski odnosi da su loši. Ali ako mi je i ustoj još uvijek stalo do projekta (Isus), čitalatelj neće to osjetiti. A ako ti se nešto zgadi... Tu nema lijeka... Taj je strip bolje ni ne objaviti....

PRESSING: Da li je početak rada za američko strip tržište bio ostvarenje sna, ili je usledila neka vrsta otrežnjenja?

TALAJIĆ: Definitivno ostvarenje sna! Jest da sam se prepao, jer do tada nisam napravio dulji strip od 8 strana i to u dva-tri mjeseca.

No kad sam stekao psihičku kondiciju, išlo je bez problema. Uživao sam. Ali otrežnjenje je došlo u spoznaji da je to kompetetivan i okrutan svijet u kom se ne dolazi brzo i lako do velikih poslova kod velikih izdavača. Tim više što ja nisam neki crtački genij. Trudim se ja, i mogu ja svašta, ali ima vojska bitno boljih od mene. Ja moram jače gristi. Ne znam jesi li na to mislio, ali nisam ja nikad imao problema sa svojim autorstvom koje se donkihотовski sukobljava sa nemilosrdnom komercijalom. Ja sam oduvijek htio upravo raditi u komercijalnom stripu. Živjeti od stripa. I naravno, igrati se s tom predivnom galerijom postojećih likova kao što su Hulk, Thor, Spider - man, Batman, Superman... Doduše, jesam usput razvio i neke autorske aspiracije, pa mi svako malo sine nešto moje što bih ja rado sam napravio; mislim da je to neeminovnost; ali mene je oduvijek zanimao upravo komercijalni američki strip.

PRESSING: Kad sam spominjao otrežnjenje, mislio sam na razlog zbog koga si okončao svoju prvu crtačku avanturu preko bare i prešao na rad za Francuze...

Grešim li, ili je barem delimično materijalne prirode?

TALAJIĆ: Na koncu se uspostavilo da ju nisam uopće morao prekidati. Istina, moj prvi posao, DEADWORLD, za DESPERADO bio je vrlo malo plaćen i k tome neredovito. Jer kako je izdavač mali, on mi je plaćao kad je imao da mi plati. Ali vrlo je fer bio prema meni, i vrlo je cijenio moj doprinos tom naslovu. I ja s time nisam imao problema. Jasno mi je bilo da, ako se počinje, počinje se s dna. I da je samo pitanje vremena kad ću se uspeti na platnoj ljestvici. Već sljedeći posao, HUNTER'S MOON za BOOM bio je redovito plaćen u urednom ritmu. Honorar je, istina, bio isti. Ali redovit. To je već puno. No štoš je bio u tome što je scenarij koji sam dobio, bio scenarij za film; dakle trebalo ga je adaptirati (doista su tajanstveni putevi Gospodnji - kako me je sudba samo bila pripremala za ono što me čekalo (smeh)); a za to nisam bio plaćen, već samo za crtež. I tu negdje, s krajem prve epizode, došla je ponuda za Francuze. To sam strahovito želio raditi, financijski su uvjeti bili bitno, bitno bolji; a i prepao sam se Francuza. Na glasu su kao jako strogi, zahtjevni, često vraćaju stranice na korekciju, a i oni sami su me prepali najavama kako će se morati brzo raditi. Bio sam uvjeren kako neću stizati oba posla i zahvalio sam se BOOM-u. Ostalo je povijest: imao sam vremena na pretek, tako da bih bez problema stigao i HUNTER'S MOON napraviti... A vjerojatno bih bio izbjegao i besparicu...

No najviše mi je žalio što nisam ja završio taj strip. Zabavljao sam se adaptirajući ga, jer sam se doista trudio tretirati ga upravo filmski. Sa puno malih narativnih vinjetica između scena, koreografirajući likove i slično... A i priča James-a L. White-a je bila zbilja sjajna.

PRESSING: Šta je to psihička kondicija, i kako je steći?

TALAJIĆ: Kilometri. Vrlo jednostavno. Treba iscrtati toliko stranica da izgubiš potrebu za njihovim brojanjem, odnosno da ti duljina projekta više ništa ne znači. Na primjer, počevši rad na DEADWORLD-u, nekakav cilj koji sam s naporom stizao bilo je nacrtati 11 strana. Nakon toliko, naime, ide prva isplata. Počevši HUNTER'S MOON, pak, razmišljao sam u sveskama, odnosno 22 strane. Preći pola projekta, dakle 60 stranica, mi je predstavljalo nekakav podvig na ISUS-u. Sad nekako uopće više ne razmišljam o tome.

PRESSING: Čime i na čemu radiš? Bez alata nema zanata...

TALAJIĆ: Bezbeli! Počeo sam, naravno, na smeću od papira sa smećem od olovke, koju bih

upropastio smećem od tuša. I naravno da sam bio govorio kako to nema veze... Majko koja sam budala bio, još uvijek me sram... Isusa sam radio na FABRIANO papiru, DEADWORLD na SCHELLES HAMER-u. Sad radim na papiru koji mi pošalju iz MARVELA; divan je. Crtam plavom markerom u tehničkoj olovci, a tuširam UNI - evim flomasterom debljine 02 mm. Debelim markerom istog proizvođača zapunim velike crne plohe, a potom definiram neke oblike WINDSOR & NEWTON kistom, debljine 3. Tuš koristim ROTRING-ov. Odgovara mi njegova gustoća. I bogami, nema zanata bez alata. Jer dobar alat je tvoje ogledalo. Samo dobar alat radi točno ono što od njega tražiš. Tek dobar alat pokazuje gdje griješiš.

PRESSING: Kako je došlo do saradnje s Marvel-om, pretpostavljam, za tebe, dream job-a?

TALAJIĆ: Bezbeli! Nakon ISUS-a je nastala neočekivana praznina u poslu. Kažem neočekivana, jer sam imao ugovor na dvije knjige, najavljivano mi je da se odmah kreće dalje, odlučeno je i što... Međutim, evo: u devet

mjeseci od tada nisam dobio ni obavijest nikakvu na tu temu, a kamoli scenarij. I našao sam se ne samo u besparici već i nezaposlen. Smrtno sam se toga prepao, prvenstveno iz onih razloga o kojima nisam u jednom od prethodnih pitanja htio govoriti - neću ni sad, ali vjeruj vrlo su ozbiljni; a nakon tri mjeseca bez posla i stvarnog interesa od strane koga bilo za moj crtež, ozbiljno mi se poljuljalo samopouzdanje... I stono KINGPIN jednom reče za MATT-A MURDOC-a: "A man without hope is man without fear..." Uzjahao ja na internet i javio se u MARVEL direktno AXEL-u ALONS-u. Mimo procedure, mimo svega... Ili sve ili ništa. I da-de mi čovjek posla.

PRESSING: Tek tako? Bez godina slanja radova (kao Džuka), bez rada na probama (kao Gera)?

TALAJIĆ: A što, one godine slanja do angažmana u DESPERADO-u nećemo brojati? Pa njih je već bilo desetak! Davno prije sam ja radio probe za CONSTANTINE-a, pa ništa. Pa paketi odaslani po svukuda u Americi bez odgovora. Pa zainteresirani su, ali trenutno nemaju ništa za mene. Pa vidjet će po redakciji trebam li ikome... Mislim da je jako malo onih bez godina uzaludnog pokušavanja.

PRESSING: Koji su izazovi rada na superherojima?

TALAJIĆ: S obzirom na to da su svi mišićavi, a i generalno - kad bi čovjek bio okrutan spram tog žanra - manje više su svi derivat jedan drugoga (ubit će me fanovi zbog ove rečenice); govor tijela bi im morao biti različit. Način kretanja, izraz lica - onaj osnovni, ne grimase. Svaki bi trebao emanirati neku drugu osobinu. A druga je stvar što vuku u kadrove bez prostora i pozadine: drmneš dvije-tri poze, udarac, close up i dobro je... A onda ti na desno rame, dok crtaš, sjedne mali Guarnido (barem meni) i šapne: "...Gle, mické, nemre to tek tak..." "A, hvala Bogu, već smo se složili da sam ja ambiciozan, pretenciozan i tendenciozan... Ali moram priznati da se tek zaigravam; još sam dosta oprezan..."

PRESSING: Opiši čitaocima, molim te, tok rada u Marvelu, od početka preuzimanja određene šljake do njenog kraja.

TALAJIĆ: Moja iskustva su takva da sam ja u trajnom šoku od njihove besprijeorne organizacije. Prvo dobiješ sinopsis na osnovu koga moraš skicirati protagoniste. Na to urednik dadne ili ne dadne svoje sugestije, i ako je sve u redu, dobiješ scenarij i rok (šest tjedana za 22 strane). Pošalješ storiborde na odobrenje i pičiš... Dok radiš, što god da ti je potrebno

dobivaš odmah! Što god da pitaš odgovaraju u 5 minuta, naravno uz uvjet da ih pitaš za njihovog radnog vremena. Najdraža anegdota mi je upit za slanjem još papira, jer mi je bilo ostalo svega desetak komada. Sat vremena mi nisu odgovarali. Već sam se bio zabrinuo - zamisli razmaženu stoku!? Kadli, nakon sat vremena, stigne mi obavijest o broju fedexove pošiljke koja je već na putu k meni.... U trajnom sam šoku!

PRESSING: Jedna od urbanih legendi vezanih za zagrebačku strip scenu jesu i vaše crtačke sesije. Da li bi voleo da naše čitaoce pobliže upoznaš sa tim fenomenom?

TALAJIĆ: Glory days... Edi, Bucu, Džuka, Bob, Tico, Sebo, Baba... To je bila nekakva stalna jezgra koja se okupljala kod mene u stanu na "šljaki" otprilike tri puta tjedno. Iako znalo nas je biti i po petnaest... Edi i Bucu su već radili za Amere, tu im se negdje i Džuka priključio, a mi ostali smo uz njih crtali svoje stripove za ENDEM, MODRU LASTU, PRVI IZBOR i pokušavali nešto naučiti od njih. Bilo je to sjajno vrijeme, neopterećeno i puno pozitivne energije i strahovite kreativne snage. I ludo pomalo. Našli bismo se kod mene između 21 i 22 sata i počeli crtati. Svi zajedno, na mom velikom stolu. Malo bismo se zafrkavali, prepucavali, pa bi zakružilo nekoliko džointeva, oko 02 u noći bi papali, vodili sudbinski važne razgovore, a čitavo vrijeme radili... I tako do zore. U zoru, ja bi ih sve potrpao u auto, razveo domovima i otišao na posao! Mogli smo sve, nadali se svemu i ničija budućnost nije bila upitna... A onda je Edi umro. Ispalo je da je upravo on bio ljepak te moćne gomilice (kako je nazvana u prelijepom dokumentarcu "Ode Eddy"). Nastavili smo se mi družiti. Nastavili smo i zajedno crtati. No bitno rjeđe. A i životi su nas odvucli svakog na svoju stranu... Ali sve u svemu, bilo je to jedno doista divno vrijeme...

PRESSING: Za kraj, pitanje koje verovatno zamara sve osim onih zbog kojih ga postavljam: Koji bi bio tvoj savet mladim autorima koji tek ulaze u svet stripa?

TALAJIĆ: Znao sam (smeh)... Volite to što radite! Strastveno to volite! To je najvažnije. Jer, na sve ste osuđeni unaprijed: I na probdjevne noći, i na kompromise, i na sukobe, i na podmetanja, i na uspjehe, i na puno neuspjeha... Možda budete velikani, možda i odustanete od stripa. I sve to, i predivno i užasno; sve to će proći. I vi sami ćete proći. Ali vaši stripovi će ostati. I bit će ogledalo onog dijela života u kom ste ih radili. Ne bi li bilo divno jednog dana čitati ih, i kroz njih iščitati silnu strast i silnu ljubav kojim je ispunjen vaš život... E ako ovo nije pretenciozno...

Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI

TAJAJIĆ & SVORCINA

GLAZBA...

LUVIJEK ME JE
PRATILA. OD
NAJRA NIJE
MLADOSTI...

KAO MALI, MISLIO SAM DA
GLAZBA ŽIVI UPRAVO OVDJE,
U OVOJ ZGRADI.

NARAVNO, GLAZBA JE BILA
POSVUDA; NA RADIJU, NA
TELEVIZIJI, NA GRAMOFONU,
U MAMINOJ KUHINJI...

OVDJE JE BILA ŽIVA!

OVDJE JE SVAKI ZID,
SVAKI STOLAC, SVAKI
PREDMET OŽIVIO KAD
BI ORKESTAR ZAGRMIO
IZ TRBUHA DVORANE.

OVDJE SE GLAZBA RAĐA, MISLIO SAM.
ODAVDE SE ŠIRI SVUDA GDJE JU ČUJEMO.

OVDJE SE ODLIČUJE
DA LI ĆE GLAZBA BITI
ZABAVNA, DA LI ĆE
BITI JAZZ...

... DA LI OPERA.

OPERA. ORKESTAR,
ZBOROVI, SAMO-
STALNI PJEVAČI,
BALET...

ALI OVDJE...

OPERA SADRŽI SVE ŠTO GLAZBA
LUPČE I MOŽE PONUDITI.

ČAK SE SJEĆAM KOJU SAM
PRVU OPERU GLEDAO...

NIKOLA ŠUBIĆ ZRINSKI.

HUGO BADALIĆ JE NAPISAO JUNAČKI SPJEV, KOJI JE IVAN PLEMENITI ZAJC LOBLIČIO U OPERU.

SJEČAM SE DA SAM TADA PRVI PUTA OSJETIO STVARNOST NEKE PRIČE.

NE ZATO ŠTO SU TU GLUMCI U KOSTIMIMA, KOJI PRIČU DOČARAVAJU...

GLAZBA...

GLAZBA MI JE TOČNO PRENOSILA SVE ŠTO SE ZBIVALO STOTINAMA GODINA PRIJE MENE.

TKO JE KAKAV ČOVJEK...

TKO KOGA VOLI...

TKO SE ČEŠA BOJI...

JE LI NOĆ, ILI DAN...

PADA LI KIŠA.

VEĆ TADA JE MENI JASNO BILO DA JE TO SVE GLUMA. DA JE TO UVJEŽBANO I IZVEDENO VEĆ TISUĆE PUTA.

ALI GLAZBA...

... GLAZBA ME ODVELA, POPUT NEKE TAJNE ČAROLIJE, KROZ SCENU, KROZ GLUMCE, KROZ VRIJEME...

... I JA SAM VIDIO TE DOGAĐAJE ONAKVE, KAKVI DOISTA JESU...

SVAKA UMJETNOST, PA I GLAZBENA, U SEBI IMA I POSLOVNU STRANU.

NIJE DOVOLJNO
UREĐITI PROSTOR.

TREBA SE MOĆI DOVINUTI KAKO
IZNOVA PRIVUĆI PUBLIKU.

NAČINITI SKUPE KOSTIME,
RASKOŠNU SCENU.

U OPERI SU BITNI PJEVAČI.

SLIČNO KAO GLUMCI U FILMU.

BITNE SU ZVIJEZDE.

SADA MI JE MALO SMIJEŠNO KADA U
HRVATSKOJ OPERI ČUJEM PJEVAČICU
KOJA PJEVA NA NJEMAČKOM.

ILI PJEVAČA KOJI NA TALIJANSKOM IZGOVARA
TEKST HRVATSKOG BANA, ZRINSKOG...

LJILJANA MOLNAR
TALAJIĆ

ALI TO JE TAKO. ZVIJEZDE SU
IZ RAZNIH DIJELOVA SVIJETA.

TADA, PRVI PUTA U OPERI, TO NISAM NI PRIMJEČIVAO.

BILO JE I TADA STRANIH PJEVAČA, GOTOVO
DA NISAM ČUO POZNATE RIJEČI.

GLAZBA JE SVE
UČINILA JASNIM!

U SJENCI KRAVAVOG RATA,
DVOJE MLADIH SPOZNAJE
LJUBAV...

VELIKI TURSKE VOJSKOVOĐA,
SULEJMAN VELIČANSTVENI,
U ZRINSKOM JE NAŠAO
DOSTOJNOG PROTIVNIKA...

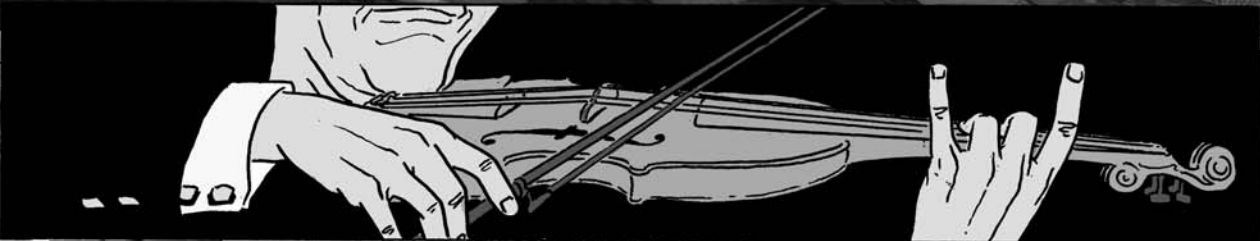

IPAK, KRALJ IZ BEČA NE
ŠALJE POMOĆ ZRINSKOM.

I ON ZNA...

ON, I SVI S NJIM,
NA KONCU ĆE
POGINUTI...

ALI NEMA
PREDAJE.

TALIJANSKI,
NJEMAČKI,
ENGLJSKI...

ZRINSKI JE VOJNIK. VOJNIKU JE I
POGINUTI ZA OBRANU DOMOVINE.
ZAJEDNO SA SVOJOM VOJSKOM,
SA SVOJOM SUPRUGOM.

SASVIM
MI JE BILO
SVEJEDNO.

GLAZBA MI JE TOČNO
PRENIJELA NJEGOVU
ZAKLETVU...

"TAKO MENI BOGA VELIKOGA,
BRANITI ĆU SIGET SVOJOM KRVI!"

"OSTAVIT VAS, BRAĆO,
NIKAD NEĆU..."

"DOK LI MENI ŽIVO SRCE BIJE!"

SVI TI VELIKI, VELIKI LJUDI...

POPLOT VELIKIH
ČAROBNJAKA
SMJENJIVALI
SU JEDAN
DRUGOGA KROZ
POVIJEST...

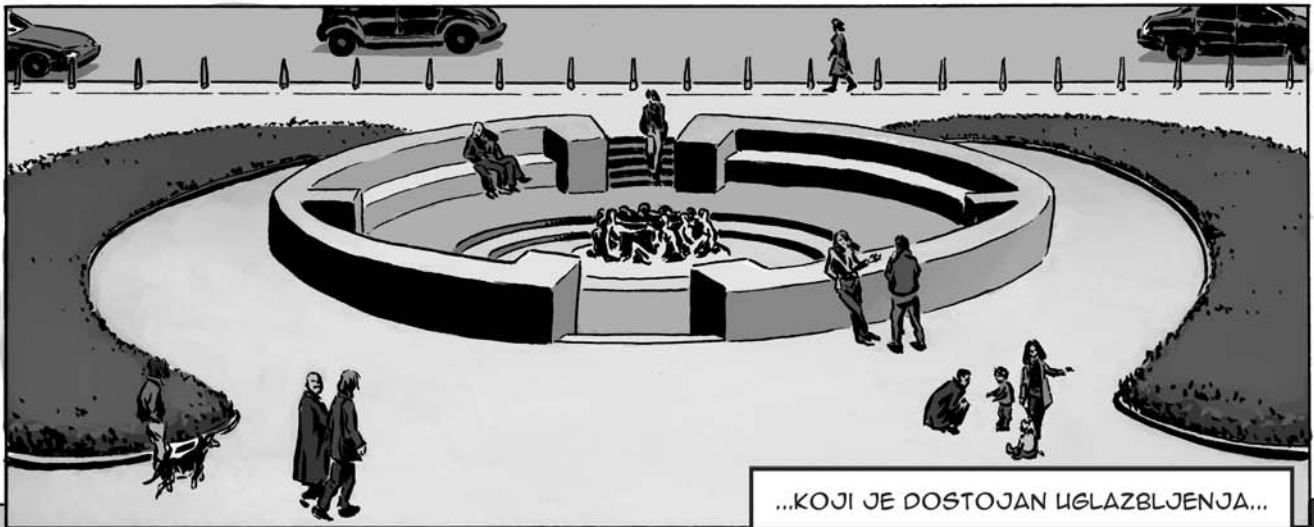
...SVAKI DODATNO OBOGAĆUJUĆI NAŠE
ŽIVOTE NOVOM I NOVOM GLAZBOM.

I SVAKI JE USPIO ZAROBITI
PONEKI DIO POVIJESTI, KROZ
GLAZBU GA PRONOSEĆI
DALJE KROZ VRIJEME...

SVUDA OKO NAS JE PONEKI DETALJ...

...KOJI JE DOSTOJAN UGLAZBLJENJA...

...KAKO BI GA SE OPET NETKO U BUDUĆNOSTI S LJUBAVLJU SJETIO.

GLAZBA. DOISTA JE SVUDA OKO NAS...

RESKE TRUBE NAŠIH METALNIH KONJA...

RITAM SAKRIVEN U SVEMU ŠTO RADIMO...

NAJRAZLIČITIJE MELODIJE...

KAO DA ČITAV NAŠ ŽIVOT
IMA GLAZBENU PODLOGU.

SVATKO OD NAS ZBILJA I IMA
NEKU GLAZBU KOJU VOLI SLUŠATI.

PJEVUŠITI.

JOŠ OD TADA; OD TE
PRVE OPERNE NOĆI...

PITAM SE JE LI I ZRINSKI IMAO
MELODIJU KOJU JE VOLIO?

JE LI JU PJEVUŠIO U SEBI, DOK
SE BODRIO NA ZADNJI JURIS?

JE LI NJEMU BILA GLASNIJA OD
ZAGLUŠUJUĆEG TOPOTA KONJA?

Jezičavi plaćenik

Početak devedesetih godina prošlog veka bio je, kad malo bolje pogledate, pomalo dekadentno vreme za superherojski strip. Moralne stege koje su se još kako-tako držale za vreme Reaganove administracije konačno su počele da popuštaju pod očinskim delovanjem Georgea Busha starijeg i prikazivanje nasilja i erotizma u superherojskim stripovima postajalo je sve smelije. Superheroi, koji ranije nisu nikoga i ni pod kojim uslovima ubijali (a kada bi se tragedija i desila, to je bio izvor ogromne psihološke traume) i oslanjali se samo na svoje supermoći bivali su sve više zamenjivani likovima koji su nosili probrano hladno i vatreno oružje i koji nisu prezali od oduzimanja života. Superheroine, i inače obdarene dugim nogama i velikim grudima dobile su još naglašenije anatomske karakteristike. Rob Liefeld je smatran za vrhunskog crtača. Dekadencija, kažemo.

Rob Liefeld je u velikoj meri bio arhitekta pomenutih promena, radeći u Marvelu kao crtač i scenarista na nekoliko naslova pre nego što će, zajedno sa grupom drugih nezadovoljnih autora napustiti giganta i osnovati nezavisni Image Comics. Liefeldova sklonost ekstremnosti (u više nego jednom smislu) dobro se uklapala sa ukupnim duhom vremena koje je i samo išlo u ekstreme. Hladni rat se završavao, imperije se urušavale, u Evropi se ratovalo a i Amerika je ratovala gde je stigla, hip-hop su preuzimali gangsteri... Liefeld je svoje superheroje stilizovao na načine koji su radove prethodnih generacija autora ekstrapolirali do iverice karikature.

Predimenzionirani grudni koševi i nadlaktice veličine butina (koje su i same bile veličine prosečnog torzoa), žene sa ogromnim grudima i predugačkim nogama koje kao da su imale više od jednog struka, pištolji sa previše cevi i mačevi okićeni bodljama – Rob Liefeld je pubertetsku estetiku superherojskog stripa samo gurnuo nekoliko logičnih koraka dalje. No, nepune dve decenije kasnije njegov legat deluje anahrono i, kako smo se i sami prilično udaljili od puberteta, pomalo nas je sramota.

Deadpool je samo jedan od likova nad kojima Liefeld polaže pravo očinstva i u neku ruku u pitanju je kvintesencijalni liefeldovski lik. Superheroi koji je započeo kao zločinac, plaćenik koji će za prikladnu sumu novca proterati katanu kroz bilo čiju nozdrvu, vitka, mišićava figura u crvenom i crnom opremljena parom mačeva, pištoljima, šurikenima, ručnim bombama i – a ovo je neka vrsta Liefeldovog potpisa – bezbrojnim torbicama zakačenim na svako pogodno mesto njegovog upečatljivog kostima, Deadpool je, za razliku od većine Liefeldovih kreacija danas, na kraju prve decenije dvadesetprvog veka popularniji nego ikad.

Nastao kao najnovija pretnja Marvelovim mutantima u devedesetosmom broju magazina New Mutants iz 1991. godine, Deadpool će tokom naredne dve decenije imati prirodan, mada neudoban odnos sa mutantima. Odnos koji će u nekoliko prilika rezultirati njegovim (lažnim) izjavama da je i sam mutant, te ručno rađenim X-Men kostimima koje sa puno ljubavi nosi (ponekad u paru sa cipelama na štiklu) (ne pitajte ništa) a od kojih se pravovernim mutantima, jasno, diže kosa na glavi.

Jer, nije Rob Liefeld bio jedini otac jezičavog plaćenika. Kada je svom saradniku na serijalu New Mutants, scenaristi Fabianu Niciezi Liefeld pokazao grafičko rešenje za novi lik, Nicieza je primetio da ovaj izgleda kao omaž DC-jevom liku plaćenog ubice po imenu Deathstroke. Kako je Deathstroke imao civilno ime Slade Wilson, tako je pridošlica u Marvelov univerzum dobila ime Deadpool i civilni identitet Wade Wilson.

Nicieza, kao čovek poznat po britkom smislu za humor, odgovoran je za dalje profilisanje Deadpoolovog karaktera i ovo je u mnogome bilo presudno i za njegovu dalju popularnost koja se, za razliku od većine likova što su živote započeli ranih devedesetih održava na iznenađujuće visokom nivou.

Ne znači ovo da je Deadpool nekakva Marvelova vedeta

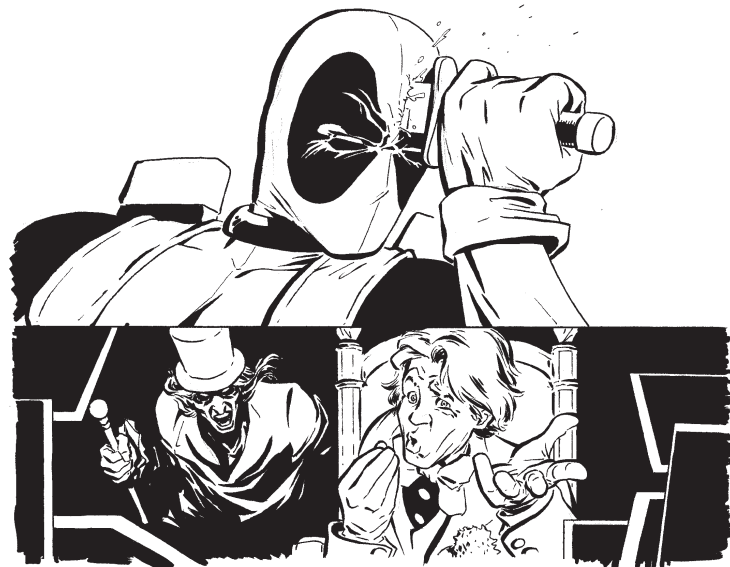
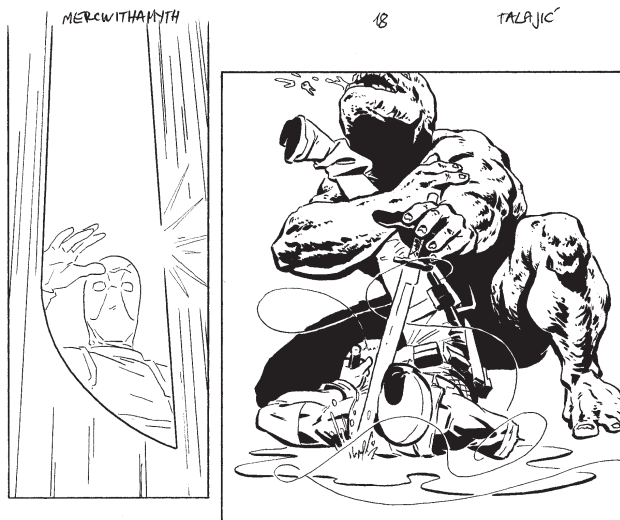
dvadesetprvog veka – najpre bi se moglo govoriti o kulturnom stripu. Još tokom poznih devedesetih Joe Kelly, scenarista prvog Deadpoolovog samostalnog serijala objasnio je zašto je strip istovremeno bio divlje nepredvidiv i imao gorljivu podršku tvrdog jezgra fanova: „U svakom trenutku se očekivalo da će dalje objavljivanje Deadpoolovog serijala biti otkazano, tako da niko nije obraćao pažnju i mogli smo da radimo šta hoćemo“.

Naravno, Deadpool jeste bio otkazivan. I ponovo pokretan. Pisali su ga Mark Waid (danas jedan od scenarista Spider-mana), ali i najuspešnija žena među superherojskim scenaristima – Gail Simone. Svako od njih balansirao je na tankoj ivici između superherojske akcije i farsičnog kalambura, pokušavajući da postigne fini balans između tragičnosti i slepstik humora kakav ide uz Deadpoola.

Najbolji je u ovome bio sam Fabian Nicieza koji je tokom prve decenije ovog veka pisao Cable & Deadpool, serijal u kome su dva Liefeldova lika – nekada smrtni neprijatelji – funkcionisala kao nezamisliv, a opet uspešan tim. Cableov lik je produbljen, dobivši mesijanske ambicije, a Deadpoolova anarhičnost i neodoljiv šarm površnosti su ipak dopuštali da se u pozadini nazre ljudska duša koja pati.

Razume se, ljudske duše koje pate iza fasada nadljudskih sposobnosti su oduvek bile zaštitni znak Marvelovih stripova. Stan Lee je uvek nastojao da supermoći svojih likova optereti nedostacima koji su ih humanizovali i činili bliskim čitaocima, bez obzira što su dotični nedostaci često bili još preteraniji nego supermoći. Ova formula je u Deadpoolovom slučaju dovitljivo varirana, pa je anti-heroi Wade Wilson oblikovan kao neka vrsta jedinstva suprotnosti toliko *suprotnih* da u svakom trenutku prete da pocepaju lik na pola, odnoseći sa sobom i ono malo plauzibilnosti i osnove za identifikaciju.

Deadpool je, teško je to reći na suptilniji način – lud. Priča o njegovom poreklu vodi preko supertajnog projekta kanadske vlade nazvanog Weapon X – već poznatog čitaocima Wolverinea – u kome su naučnici sa mnogo para i malo skrupula, a za potrebe vojnoindustrijskog kompleksa od, najčešće nedobrovolj-

no prisutnih ljudi pravili živa oružja. Wade Wilson je jedan od retkih likova koji su dobrovoljno ušli u projekat jer, u njegovom slučaju, rak koji ga je izjedao mogao je biti zaustavljen samo eksperimentalnim uvođenjem u organizam tzv. „faktora izlječenja“, dobijenog iz Wolverineovog mutiranog genoma.

U Deadpoolovom slučaju, projekat je bio vrlo uspešan: život mu je spašen, a bonus efekti – nadljudska snaga, okretnost i snalažljivost su ga učinili pogodnim za vojnu eksploataciju. No, ispostavilo se da je ovo imalo i neke negativne efekte. Za početak, iako kancer Deadpoola više nije mogao da ubije, to ne znači da mu pojačano obnavljanje tkiva nije pomoglo da se samo još raskalašniji proširi njegovim telom. Ovo je razlog što Deadpool i većinu svog neradnog vremena provodi u kostimu – ispod je koža prepuna otvorenih rana i tkivo koje buja bez kontrole. Drugi efekat – odumiranje i stalno stvaranje novih neurona u mozgu (koji se kod običnih ljudi ne obnavljaju) – proizveo je Deadpoola iz samo tragičnog antijunaka u stalnoj fizičkoj agoniji u hodajuće oružje ukrašeno karakterom tinejdžera sa posebno teškim slučajem poremećaja pažnje.

No, ako ste tražili podlogu za identifikaciju, upravo ste se o nju sapleli. Razlog što je Deadpool uvek uživao jaku podršku određenog broja fanova je, naravno to što je, na kraju krajeva on isti kao oni. Ako je Spajdermenov alter ego, Peter Parker gikove šezdesetih godina osvojio time što je u školi bio dobar đak, ali nervozan u društvu devojčica i stalna žrtva terora sportu nklonjenijeg dela odeljenja, onda je Deadpool gikove devedesetih i nultih godina osvojio time što je išao unaokolo sipajući reference na Zvezdane ratove, gušeći se u brzju hrani, što je za oružje čuvao pravu strast a za žene opsesivno obožavanje iz daleka, što je bio cool, ali istovremeno i nikada ozbiljno shvaćeni gubitnik, čija je tragična sudbina dosledno maskirana ekscentričnom, rasprisanom asocijalnošću.

Nicieza je tokom rada na serijalu Cable & Deadpool držao Wilsonovu rasutost u ravnoteži sa ozbiljnošću i ambicioznim hu-

manizmom Cablea, no otkada je pre nekih godinu i po dana Deadpool dobio svoj sopstveni magazin, njegova ličnost odšetala je još nekoliko koraka u smeru blagoslovenog haosa. Niciezin Deadpool je bio svestan da je u stripu, obraćao se direktno čitaocima i vodio žustre polemike sa sopstvenim titulovima, no aktuelni Deadpool pod dirigentskom palicom scenariste Daniela Wayja je sertifikovano psihotičan. Uostalom, njegov najnoviji tekući serijal počinje potpuno haotičnim, na logici ludila zasnovanim napadom na invazionu armadu carstva Skrulla. U procesu borbe protiv intergalaktičkog zavojevača, Deadpool će se neprijatelju pridružiti, a zatim ga razneti iznutra ne mudrom vojnom taktikom ili nadmoćnim naoružanjem već svojim u genomu zapisanim kancerom i laboratorijski izazvanim ludilom.

U daljim avanturama Way savršeno hvata duh koji je Kelly opisao pre nešto više od decenije: sve što mu pada na pamet može da se uradi jer se ovaj magazin održava na stabilnoj količini tvrdog jezgra Deadpoolovih obožavalaca. Oni nisu tu jer ih privlači dubina njegovog karaktera ili kompleksna galerija arhineprijatelja – Deadpool, za razliku od najuspešnijih superherojskih likova nema ni jedno ni drugo. Oni su tu zbog neprekidne procesije smešnih omaža pop kulturi, zbog frivolnog antiheroja koji u eksplozijama i burito-obrocima uživa koliko i oni, zbog osećaja da se na svakoj sledećoj strani može dogoditi bukvalno bilo šta.

I Way ovu slobodu obilato koristi, smeštajući Wilsona u sve apsurdnije zaplete. Tokom poslednjih šesnaest meseci, Deadpool se sukobio sa američkim establišmentom i istočnoevropskim lekarom koji bogatu klijentelu pretvara u zombi-vampire, pobedio je plaćenog-ubicu-u-sluzbi-javne-bezbednosti, Bullseyea napravivši improvizovani oklop od svinjskih polutki, otisnuo se na mora i postao pirat kupujući brodove od ruskih krijumčara. Na kraju je postigao i pomirenje sa mutantima, paradoksalno, praveći haos po San Francisku, gde je terorisa stanovništvo uznemirujućim pojavljivanjima na televiziji i preciznom snajperskom paljbom.

Kroz ovaj teatar superherojskog apsurdna Deadpool se tetura svađajući se sada sa dva seta titlova, od kojih svaki predstavlja po jedan deo njegove ličnosti, tonući u psihozu sve dublje i ozbiljnije. Sada su vizuelne halucinacije redovni deo njegovog programa i one nastupaju čak i u toku njegovih najtežih borbi. Kao neka kombinacija „pijanog majstora“ i „sakatih osvetnika“, Deadpool istočnjački mit o budali koja svet vidi bistrije od mudrih ljudi prenosi na strane kaleidoskopski šarenog superherojskog stripa.

U međuvremenu, u pozadini se naslućuju duboka tuga i praznina. Deadpool je, uprkos svom frivolnom spektaklu, usamljen i umoran, čovek bez pravog prijatelja ili svrhe. Novac (do koga u jednom trenutku dolazi) ne uspeva da ga ispuni, a smrt ga nikada neće osloboditi.

No, ova kombinacija psihotične komedije i zabašurene tragedije pokazala se kao dovoljno zapaljiva pa je tako u poslednjih godinu dana Deadpool dobio još dva tekuća magazina. Deadpool Team Up počeo je od broja devetsto (u čijem uvodniku sam Deadpool primećuje kako je primereno da baš njegov magazin bude prvi koji će u Marvelu stići do ovog broja) i sastoji se od kratkih priča raznih autora koje kombinuju brbljivog plaćenika sa raznim, najčešće opskurnim likovima iz prašnjavih zabiti Marvelove istorije. No, to ne znači da u njima nema briljantnih momenata, naprotiv – trenutak u epizodi sa Herculesom u kome Deadpool svoju psihozu koristi kao ofanzivno oružje (i zabija sebi sečivo izmedu polutki mozga kako bi prevazišao uobičajen, biološki mehanizam njegovog funkcionisanja) je prosto prefinjen.

Drugi magazin zove se Deadpool: Merc With a Mouth i u njemu autor krimi bestselera Victor Gischler ubacuje stvari u petu brzinu, kombinujući zombi dinosauruse, borbe u svemiru, paralelne dimenzije i mnogo parodije u jednu brizantnu smešu urnebesne akcije i smeha. Za koji mesec najavljen je i novi magazin u kome će verzije Deadpoola iz paralelnih dimenzija igrati glavne uloge.

Naravno, Deadpool nije ni jedini ni prvi superheroj opterećen ludilom i svešću da se nalazi u stripu, no njegova neodoljiva frivolnost, iskrena strast prema predimenzioniranom oružju, brzju hrani i televizijskim ženama, ali i sramežljiva, povučena priroda maskirana iza raspricane mačo fasade čine ga jednim od najsimpatičnijih. Nakon što je u prošlogodišnjem filmu X-Men Origins: Wolverine imao značajnu ulogu koja, avaj, nije ispoštovala njegovu stripovsku umiljatost, nadamo se da će najavljeni film u kome će Deadpool biti glavni junak, a koga trenutno pišu autori Zombielanda, biti bliži suštini (i taštini) Wilsonove veličanstvene praznine.

Crtež: Filip ANDRONIK
 Scenarij: Vuk BAČANOVIĆ

Svemilosni Bože,
 sačuvaj, ašćare, naše
 ugledne biznismene,
 upravljaj našim finansijskim
 transakcijama i daj nam
 štogod više nakon
 Butmira...

Preslatki naš Gospodine,
 sačubaj nam, osobito,
 naše vrhobnike,
 upravljaj mudro našim
 čudnovatim nobtanim
 putima i daj nam
 štogod više nakon
 Butmira...

Боже светих отаца наших,
 води, духом својим светим,
 наше благочестиве прваке,
 да ванштину мудро, луци
 приведу лаћу додйти
 наше и дај нам штогод
 више након Бутмира...

MIRSADA!
 DAJ JEDAN
 POTOP,
 HITNO!!!

REKAO SAM
 TI DA JE VIŠE
 NE DOVODIŠ!

Radimir IZGAREVIĆ

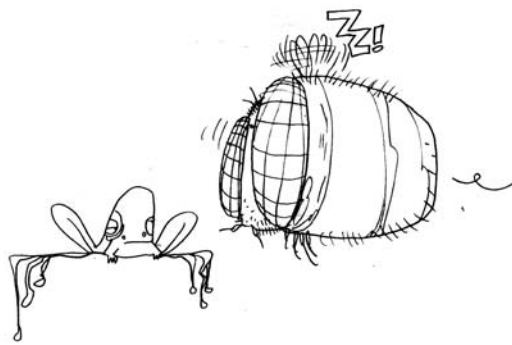
POSLE ĆE OPET
 DA IDE NAKOLO I DA
 PRIČA O NEKAKVOJ
 ZEMLJI ČUDA.

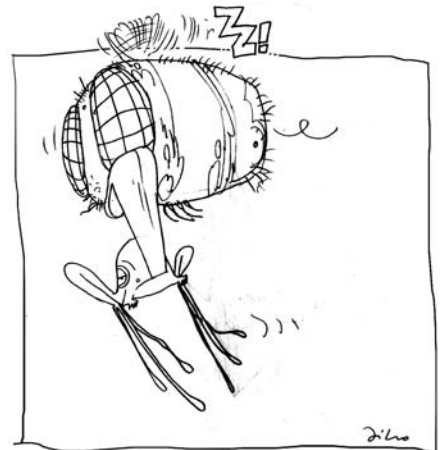
Tihomir ČELANOVIĆ

ŠTO SAM
 OGLAVNIO... MI
 SAD BI MI
 JEDNA MUSICA
 DOŠLA...

ZZ!

ZZ!

AUTOR: PEPA SLAVNI
Larmadžije
 AMBASADORI DOBRE VOLJE

HEJ RAJA! POGLEDAJTE KO
 NAM JE DOŠAO U POSJETU
 - LJUBI! NEKAD LEGENDA
 SARAJEVSKA, A DANAS
 SEMBERSKA!

OVAJ, DUGO
 SAM RAZMIŠLJAO
 I ODLUČIO SAM
 DA BUDEM VAŠ
 PJEVAČ...

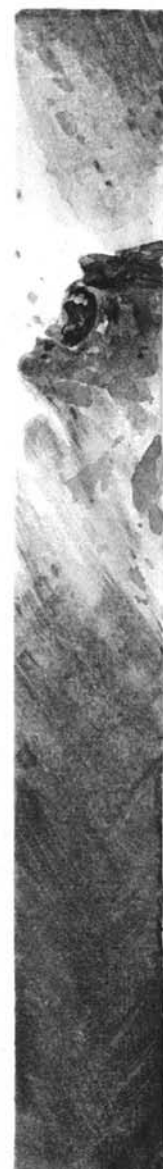
PJEVAČ?!
 ALI MI IMAMO
 PJEVAČA, AKIJA
 JE NAŠ
 FRONTMEN!

PA, OVAJ,
 DOBRO... MOŽDA
 DA BUDEM NEKI
 POČASNI
 PJEVAČ, A?

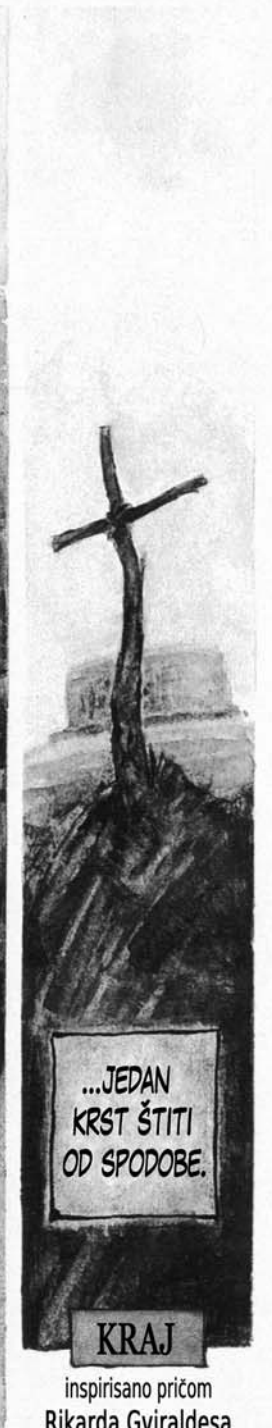
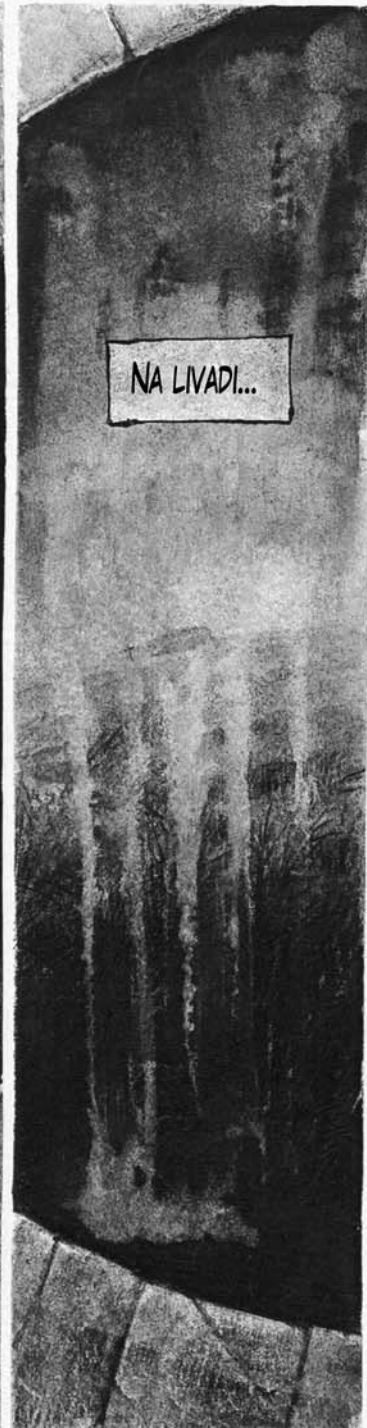
E, TO VEĆ MOŽE:
 POČASNI PJEVAČ!
 SVAKAKO TE NIKO
 NE MOŽE SLUŠATI
 DUŽE OD PO
 ČASA!

BUNAR

Toni Fejzula

KRAJ

inspirisano pričom
Rikarda Gviraldesa

Moj posao je interpretacija

PRESSING: Da li scenariju prilikom prvog čitanja pristupaš kao konzument, koji uživa u priči, ili si odmah, od samog početka surovi profesionalac koji odmah razmišlja kako će to nacrtati?

RAJKO MILOŠEVIĆ GERA: Znaš kako, čine mi se obe opcije pomalo da-
leke, možda sam negde u sredini te dve: pokušavam da pročitam dosta
ovlaš, ali tako da ne propustim ništa od onoga što predložak nudi. Čitam
ne očekivajući ništa od štiva – ako tako mogu da se izrazim. Čitam da vi-
dim šta tu ima. To je najbolje stanje meni lično. Slike se skoro same opre-
dele kada vidim šta je pravac štiva.

PRESSING: Smatraš li da je bitno za strip da ti se kao crtaču scenario na ko-
me radiš svidi?

GERA: Skoro da je esencijalno, ali... To naravno ne znači da mi se sviđalo
sve što sam radio, međutim za ono što smatram vrednim posmatranja
ponovo, esencijalno je. Ovo je mnogo ozbiljnije pitanje nego što se čini.
Mislim da bi se morao naći lični balans između neke vrste ukusa, etičkog
takta (za koje mislim da su jako važni, tipa - "ovo" ne nalazim razlog da ra-
dim), i profesionalnosti u izazovu da se zaista sve, daklem bilo šta traženo
u jednom prihvaćenom štivu - uradi kako treba. Prvu fazu treba imati na
umu dok se projekat prihvata, a drugu jednom kada se prihvati.

PRESSING: Kada nastaju skice-postavke? Da li skice izrađuješ zbog sebe, ili
zbog zahteva scenarista-urednika?

GERA: Najbolje, ili najkorisnije (što im je i svrha, zar ne?) skice nastaju
kada skoro nisi ni svestan da si ih uradio, a vođene su nekom vrstom želje
ka razjašnjenju. Bilo čega. Ne volim kada mi ih traže drugi, iako ih jesam
uradio nekoliko puta na traženje urednika, što im nekad i nije za zame-
riti, zaista, ima momenata kada je to potpuno logično. Daklem, ne volim
jer mislim da sama tabla ne treba da bude toliko predvidljiva, u skoro ni-
jednoj fazi svoga nastanka. Sam skiciran plan table je za mene, meni on

otkriva neke stvari, ne nekom ko ne zna šta sam tu tražio. Kao kad slomiš
nogu, pa svi samo vide tonu belog gipsa, a samo ti vidiš da si pao s drve-
ta. I skoro da nema načina da se to obrne. Njima je tvoja slomljena noga
taj gips, a tebi taj pad, što priznaćeš nije isto. Skice su jako popularne kod
publike i očigledno je da imaju dozu opuštenosti koja ih lakše izdvaja iz
konteksta nastajanja. I sam volim da ih pogledam nekad, jednostavno jer
su lepe, prijaju oku, ali prava vrednost je u kontekstu. Kada pogledaš re-
cimo table Chaland-a, ili Paheka, odvojeno iz svog konteksta priče su one
neuporedivo manje vredne nego kada pratiš stranice. Tek tada ti vidiš ko-
liko svog genija upotrebili, jer si iz nekog majstorskog razloga dublje u
karakterima ili situaciji. To je opuštenost kojoj se treba diviti.

PRESSING: Da li si ti opušten kad radiš?

GERA: Nadam se da jesam, mislim da jesam. Mada je možda trezvenost
cilj. Mislim da je bolja reč za ono što mene vuče, prepuštenost u mom
slučaju predstavlja manji problem. Stavljajući se u uzbudljivo stanje koje u
stvari moraš kontrolisati, u tome je cela igra. Stalno si između toplog ili
hladnog, a nikad ne sme biti mlako.

PRESSING: Koliko ti je to bitno, i možeš li to uopšte sebi priuštiti u današnje
vreme, sa rokovima i svime što prati posao?

GERA: Pa ipak mislim da moram, jer je moj posao interpretacija. A u
svakidašnjici, događa se jedna na oko opet kontradiktorna stvar, da kada
se žurba pojačava ja sam u sebi još opušteniji, a spolja još nervozniji. Na-
jverovatnije taj kontrast i jeste tu, da bi se održala ta unutarnja pribranost,
pa nervozu teraš iz sebe ostrim ili bolje rečeno kratkim rečenicama. Stan-
je interpretacije je u našem poslu dosta neistraženo polje, jer uključuje
i kompletnu režiju, ambijentaciju, pa su i krize nekako specifičnije valj-
da...

PRESSING: Konkretno, kad je stigla ideja za scenario za Inglorious Basters?
Sećaš li se svojih prvih impresija po iščitavanju?

GERA: Negde u maju prošle godine, i onako baš iz vedra neba. Nisam
očekivao ni na koji način. Mail mi je napisao Rob Wilson iz Playboya, tipa
- Quentin čeni vaš rad i takve stvari. Lepo je bilo pročitati to. I neobično,
nesvakidašnje.

PRESSING: Da li je činjenica da je trebalo da koristiš konkretne glumce kao
likove u stripu bila ograničenje, ili samo polazna tačka za lično razigravanje? Pi-
tam to pošto primećujem da likovi glumaca nisu sto posto skinuti, ali da njihovi
karakter i filma, likovi koje su izgradili u samom filmu jesu...

GERA: Vremena je bilo jako malo, to je davalo svemu neku zategnutost. Giulia je kolore predala zaista zadnjeg dana, zadnjeg sata pred prelom tog Playboya. Predložio sam Wilsonu da ne crtam Pitt-a direktno, što ne bi zaista bio problem, već da idem na ono što mislim da je sam Pitt u stvarima hteo sa svojim licem. Njegovo lice nije dovoljno grubo za tu ulogu, on ima lice koje specifično stari. Činilo mi se boljim ne ići na imitiranje filma.

Predložio sam, recimo, i da se umesto nekih tunela-hodnika u toj filmskoj sceni, promeni bekground u samo jedan bunker, da bude baš drugačije. Wilson je tu bio onako uzdržano negativan, sve dok Quentin nije video lay-oute i očigledno odobrio sve zajedno što sam hteo (eto kako su nekad layouti korisni). Quentin je tih dana bio jako zauzet montažom zvuka, pa je pomalo bivalo dosadno čekati da bi žurio posle, ali se ima utisak da on

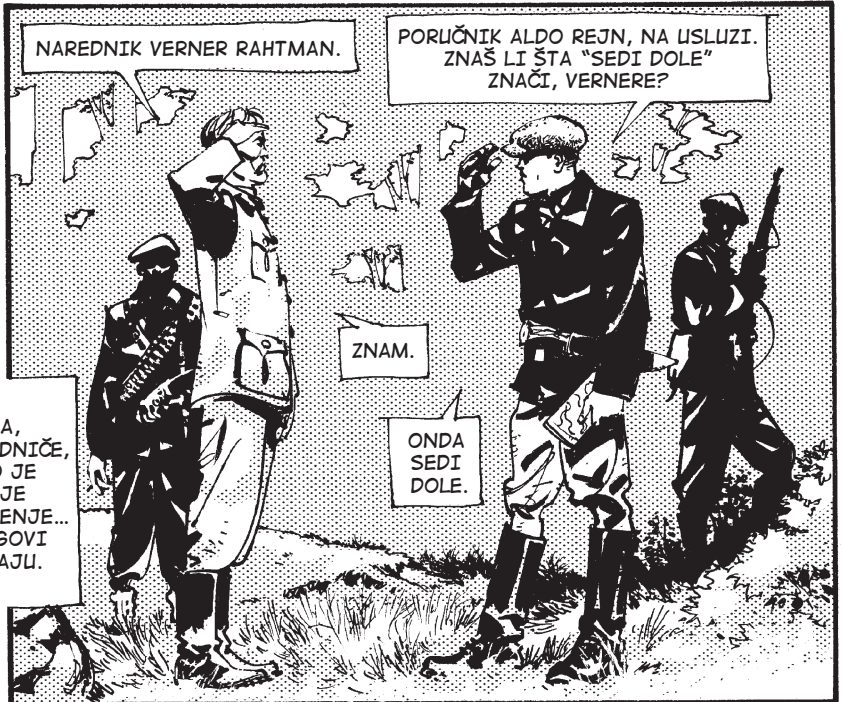

NAREDNIK VERNER RAHTMAN PRISLUSTVOVAO JE MNOGIM ISPITIVANJIMA OTKAKO JE NEMAČKA ODLUČILA DA BI TREBALO DA ZAVLADA EVROPOM... ALI MU JE OVO PRVI PUT DA SE NALAZI NA POGREŠNOM KRAJU RAZMENE INFORMACIJA. UVEK JE ČVRSTO VEROVAO DA SE SAMO ČOVEK SLABOG UMA, TELA I DUHA SUOČEN SA PRETNJOM POKORAVA NEPRIJATELJU...

DOK JE POSMATRAO LJUDE KAKO PLAČU KAO ŽENE, MOLEČIVO NUDEĆI ONO ŠTO ZNAJU I ZAMENU ZA SVOJE BEZVREDNE ŽIVOTE, OBEĆAO JE SEBI NEŠTO: UKOLIKO JE NJEGOVA ULOGA DA UMRE U OVOM RATU, KADA GA STAVE POD ZEMLJU, NJEGOVO DOSTOJANSTVO SAHRANIĆE ZAJEDNO S NJIM... JER NA ONOM SVETU, BOGOVI POŠTUJU SAMO ONE KOJE PRVO ISKUŠAJU...

E PA, NAREDNIČE, OVO JE TVOJE ISKUŠENJE... A BOGOVI GLEDAJU.

NAREDNIK VERNER RAHTMAN.

PORUČNIK ALDO REJN, NA USLUZI. ZNAŠ LI ŠTA "SEDI DOLE" ZNAČI, VERNERE?

ZNAM.

ONDA SEDI DOLE.

PA, VERNERE, AKO SI ČUO ZA NAS, ONDA SI SIGURNO ČUO DA SE NE BAVIMO ZAROBLJAVANJEM NACISTA. MI TI SE BAVIMO UBIJANJEM NACISTA, I DA TI PRAVO KAŽEM, ROĐAČE, POS'O NE DA IDE NEGO NEMAM REČI!

to i traži od saradnika. U svakom slučaju odobrio mi je sve, dobio sam zeleno svetlo od Mr.Q-a. Sem još Eli Roth-a koga sam tretirao slično Pitt-u, sve ostale sam potpuno improvizovao. Bolje je, jer sa bilo kog aspekta da gledaš u gubitku si ako imitiraš sliku direktno. Da nisam tako, onda bih tih 6 tabli radio valjda dva meseca. A ne verujem da se grotesknije očekivalo od mene, iako mi se od prvog momenta činilo primamljivo, samo nisam smeo da predložim još i to (Smeh).

PRESSING: Prva strana je zaista uspešan spoj grafičkog i narativnog. Da li je to svestan napor, koliko teško miriš te dve komponente u svom crtežu, i koja od njih odnosi prevagu nad kojom?

GERA: Ne, ne za sve to, to je jednostavno rad na toj stranici. Zavisno je od onoga što se hoće reći. Nema prevage, nema distance, nema recepta, jednostavno je radiš, svaka stranica je neponovljiva, svaki dan je ponaosob, zato je trezvenost toliko bitna. Svest.

TO NAM VIDIŠ OSTAVLJA DVA MOGUĆA ISHODA OVOG NAŠEG RAZGOVORA: DA TE UBIJEMO ILI DA TE PUSTIMO. SAD, DAL' ĆEŠ DA IZADEŠ IZ OVOG KRUGA ŽIV IL' MRTAV ZAVISI SAMO OD TEBE.

MALO NIZ PUT NALAZI SE VOČNJAK. SEM VAS, ZNAMO DA SE TU OKOLO SMUĆA JOŠ JEDNA ŠVAPSKA PATROLA. E SAD, KAD BI U TOJ PATROLI BILO PAR SNAJPERISTA, TAJ BI SE VOČNJAK PRETVORIO U PROKLETO STRELIŠTE...

AKO IMAŠ NAMERU DA IKADA PONOVO OKUSIŠ SENDVIČ S KOBASICOM, MORAO BI DA MI NA OVOJ MAPI POKAŽEŠ KOLIKO IH IMA, A BOGAMI I KAKVIM NAORUŽANJEM RASPOLAŽU.

NE MOŽETE OD MENE OČEKIVATI DA OTKRIJEM INFORMACIJE KOJE BI U OPASNOST DOVELE NEMAČKE ŽIVOTE!

E PA, VERNERU, TU GREŠIŠ, POŠTO BAŠ TO OČEKIJEM. TREBA DA SAZNAM INFORMACIJE O NEMCIMA KOJI VREBAJU IZ KROŠNJI, A TI TREBA DA MI IH KAŽEŠ, I TO POD HITNO...

'AJDE SAD LEPO SVOJIM PRSTOM POKAŽI NA OVOJ MAPI GDE JE ZAKAZANA ZABAVA, KOLIKO JE POZVANIH I KARVO JE POSLUŽENJE...

LIZ DUŽNO POŠTOVANJE, GOSPODINE, MORAĆU DA ODBIJEM.

PRESSING: Primećujem da je „američku fazu“ obeležila i upotreba rastera koji je postao konstanta u tvom crtežu, a lagano nalazi put i u tvoje starije radove koji nisu bili rađeni s njim na umu. Zašto ti je raster postao tako interesantan, da tako kažemo?

GERA: Upotpunjava nekako moj crtež, na neki pozitivan način ga pojednostavljuje... Barem se meni tako čini. Doprvi mase, a nije kolor. Ja sam ipak odrastao na uživanju u crno belom, i filmu i stripu, tako kada sam

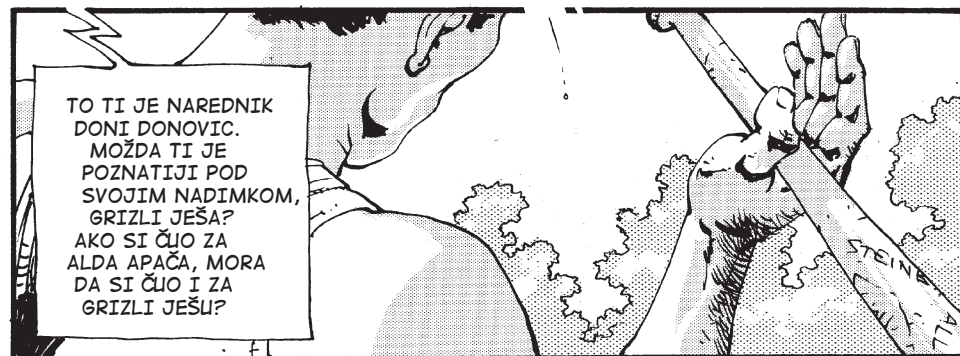
ga prvi put upotrebio na svom crtežu, zateklo me je koliko prirodno tu pripada. On je prvi put upotrebljen u Haurad Blejku, kao neka vrsta vizuelnog obeležavanja fleš-beka, tako da se kad god ga upotrebim čitalac vremenski prebaci i vizuelno. Nastavio sam da ga upotrebljavam u Scalped-u u iste svrhe.

PRESSING: Da li je treća tabla kao treća i nacrtana – u smislu, da li radiš table tako kao što su napisane, sekvencijalno, ili preskačeš, pa se vraćaš – i zašto?

VIDIŠ LI ONU MOMČINU TAMO KOJA BIJE PO KAMENICAMA?

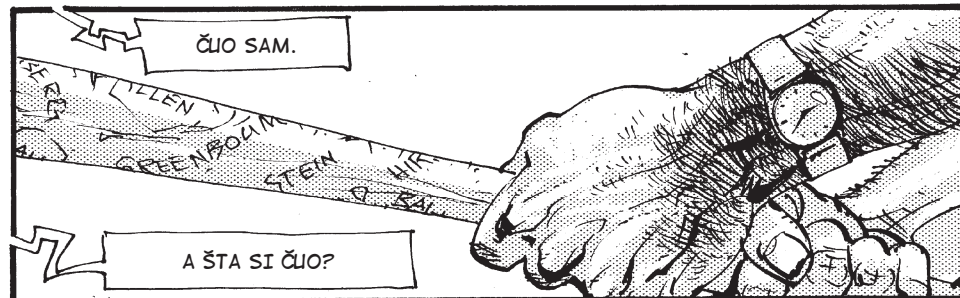

TO TI JE NAREDNIK DONI DONOVIC. MOŽDA TI JE POZNATIJI POD SVOJIM NADIMKOM, GRIZLI JEŠU? AKO SI ČUO ZA ALDA APAČA, MORA DA SI ČUO I ZA GRIZLI JEŠU?

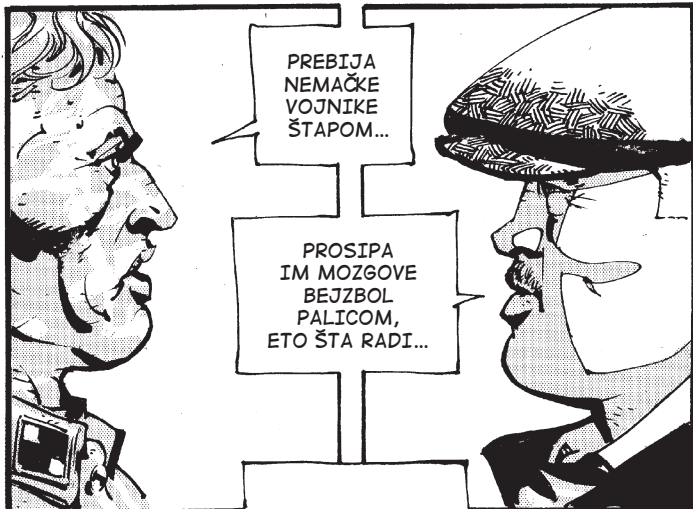
ČUO SAM.

A ŠTA SI ČUO?

PREBIJA NEMAČKE VOJNIKE ŠTAPOM...

PROSIPA IM MOZGOVE BEJZBOL PALICOM, ETO ŠTA RADI...

VERNERU, PITAĆU TE PO POSLEDNJI PROKLETI PUT, I AKO PONOVO UZ DUŽNO PLUTOVANJE ODBIJEŠ, POZVAĆU GRIZLI JEŠU 'VAMO, PA ĆE DA UZME SVOJU PALICU I NJOME TE UMLATI NA SMRT. ZATO 'AJDE MI LEPO SVOJIM WENNERSBITNITZEL PRSTIĆEM POKAŽI NA OVOJ MAPI ONO ŠTO ME ZANIMA...

JEBITE SE I TI I TVOJE JEVREJSKE DŽLUKELE.

DA ZNAŠ, VERNERE, BAŠ SMO SE OBRADOVALI ŠTO SI TO REK'O, SVI ODREDA. ISKRENO REČENO, GLEDANJE DONIJA KAKO LOMI NACISTE NAM JE NEŠTO NAJBLIŽE ODLASKU U BIOSKOP.

DONI!

ŠTA JE?

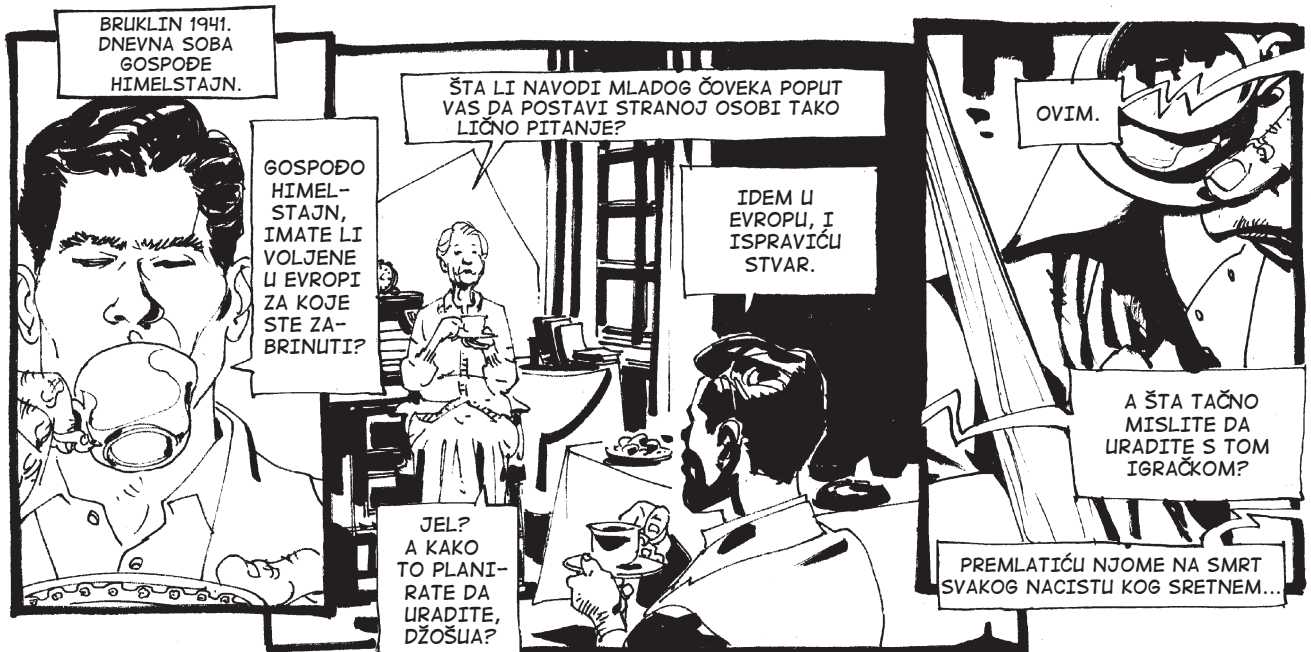
IMAM OVDE JEDNOG ŠVABU KOJI 'OĆE DA LIMRE ZA OTADŽBINU... UDOVOLJI MU.

GERA: Što se „Basterds-a...“ tiče, ne sećam se zaista, ali da, često preskačem strane scenarija. Nisam siguran tačno zašto, verovatno da mi je inspirativnije tako. Recimo, publika Scalped-a voli taj specifičan Red Crow-ov hod, a on je urađen na preskočenoj stranici, jer mi se učinilo da ga „imam“. Bukvalno sam tablu počeo tim njegovim hodom čoveka krupnog trupa, sa mesom, krupnih kostiju. Kada me tako nesto povuče, dajem mu na volju. I u 90% slučajeva uradim celu sekvencu, daklem ne

samo jednu tablu iz sredine već i sekvencu koja je vezuje za celinu. Zadržih par scenarija Scalped-a recimo nisam uopšte preskakao table, već sve po redu. Moja disciplina je što volim to što radim, ali sistem nemam.

PRESSING: Čuo sam jedan komentar vezan za tvoj rad na Havardu Blejku koji je tvrdio da je u tom albumu ponegde problem u tome što „Gera može sve da nacрта, pa to nekad i radi – nacрта sve!“ Čini mi se da je tvoj rad u ovoj „američkoj“ fazi pokazuje svedenost na esencijalno, mnogo je ekonomičniji. Kako si, dakle,

naučio da ne nacrtáš sve?

GERA: To je dobar komentar, u Blejku ima toga na momente, čak i stilski gledano nisam morao ići tako daleko. „Oduzimanje“ radi jasnoće mora doći prirodno, ali zaista moraš prvo imati od čega da oduzmeš. Postoji određen put, kome prećice ne gode. Koje ne treba koristiti. Jer sama stilizacija, ukoliko nije deo igre već je sama sebi cilj, zaustavlja svaku evoluciju pristupa, donosi kraj zabavi, i postaje tretman stranice, umesto igra,

rad, doživljaj. Franquin je čist realista. Razmislite o tome. Kada se shvata, ali ne mislim nabuba pravilo, nego baš shvata - šta je ispod bilo koje linije - onda si u prirodnom stanju doterivanja stila svakim novim crtežom. Puštaš ga da sam diše, da se dotera i pretvori u jezik. Često spomenem Frank Robbins kod ovakvih tema, on je kao i Franquin jedan od onih koji nikad nije prestao da evoluira, a ljudima se činio kao čist stilista.

DA SAM TI, SAD BI SE ŽIV USR'O...

NA TEBE MISLI, KOLAČIĆU...

'OČEŠ DA ŽIVIŠ?

DA, GOSPODINE!

POKAŽI MI ONDA NA OVOJ MAPI NEMAČKE POLOŽAJE...

Međutim ne, on je u stvari samo gradio stil, daklem dodavao i oduzimao u odnosu na shvatanje realizma. Ti i ne možeš crtati isključivo svoj stil u stripu, jer to si ti sam, to je onda neka mrlja ili linijsko osećanje u čistom stanju, to je onda slikarstvo. U stripu je on nenactrljiv bez realizma ispod, bez konteksta realizma da kažemo.

PRESSING: Na petoj strani odjednom nema rastera, i to baš na flešbeku – prigodno sećanju na prošlost, flešbek liči na crno-beli film. Kako kontrolišiš svoju

potrebu za eksperimentom, imaš li straha da će eksperiment postati sam sebi svrha?

GERA: Ne, nemam. U mom slučaju je to uvek neka vrsta igre s kojom sam se – da li sreće radi – uvek nekako na kraju dočekao na noge. Imam u fiokama jako mnogo eventualnih budućih pravaca mog crtanja. Baš eksperimentisanja. U Basterds-ima se u stvari dogodila logična stvar, da sam raster koristio u sadašnjosti radnje, te sam ga oduzeo za fleš-bek,

ali, naravno, sa Giulia-om sam se dogovorio da za tu tablu uradi kolo-re u sepiji. Radeći s tim na umu sam doterao mase crne, suptilno ih pojednostavio, oduzeo oštrinu. Eksperiment je prava stvar, jedino što ga ja lično ne zovem tako, u sebi ga zovem prepuštanje. Nekako ga ta reč bolje objašnjava.

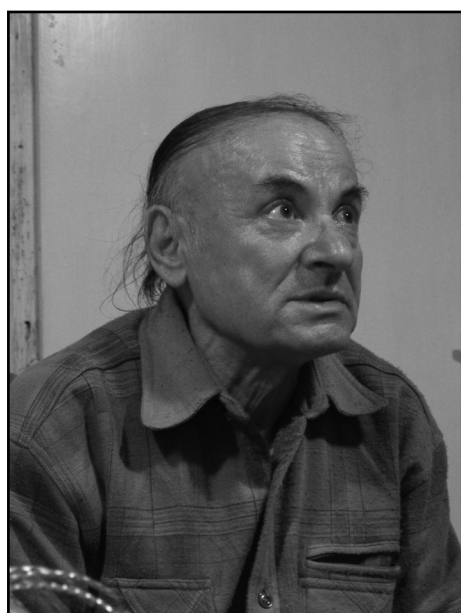
PRESSING: Marvelov glodur Džo Kuezada kaže da na njegov crtež, na ri-

tam grafičkog pripovedanja, velikog uticaja ima to što je muzičar. Pošto si i sam muzičar, primećuješ li tako nešto kod sebe?

GERA: Da, mislim da to postoji. Često vidim da mi poglavlja teže nekom skladu koji podseća na ritam. Ranije je to bilo prisutno i u linijama, ali sada mislim da ne više. Mada je ipak sve to dosta subjektivno...

Razgovarao: Marko STOJANOVIĆ

In memoriam:

Miodrag Veličković

SAMO ŠEZDESET SEDAM godina... Toliko je imao kada je preminuo *Mivel* – Miodrag Veličković (1943-2010.), jedan od najplodnijih karikaturista ali i crtača stripova, institucija rodnog grada Leskovca i lokalnog lista „*Naša Reč*“. Bio je novinar i tehnički urednik koji je, odvojen od „profilisanije veće urbane sredine“ i praćenja medijskih tokova izgradio sopstveni i prepoznatljiv crtački rukopis kojim je „izkarikaturipisao“ preko 10 000 kaiševa stripa BOCKO i zaradio 104 nagrade te priznanja za blizu 50 000 karikatura i tabli stripa.

Pored impozantnosti kvantiteta za divljenje, u čijem nastajanju Mivelu nisu pomagali asistenti kao viđenim svetskim majstorima-crtačima, u oči pada i neosporan kvalitet, kako originalnog crtačkog manira bez očiglednih vizuelnih uticaja i uzora, tako i promišljenog baratanja osvežavajućim metodima izbegavanja da naracija bude monotona. Ponekad se kaiševi Mivelovih stripova čine kao da su storibordovi za kratke dinamične animirane eskapade, samo sa dodacima dijaloških balona.

Ako već i nije previše pedantno oblikovao te balone, Veličković je sa očiglednom ljubavlju ispisivao tekst koji je plenio živahnošću i nerobovanju „stegnutom dizajnu krutosti“.

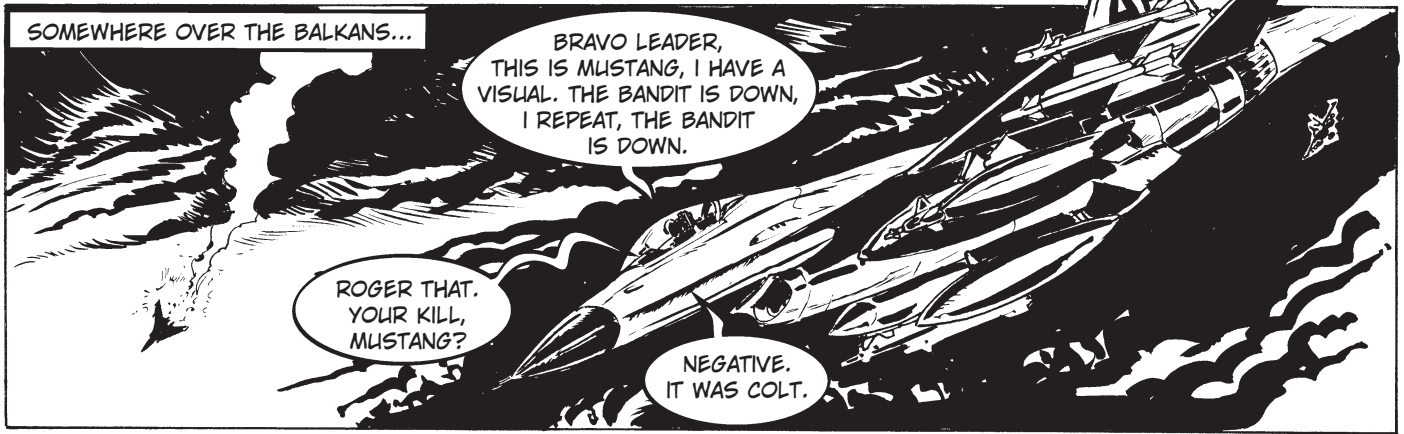
Za istinske velikane u bilo kojoj delatnosti znalo se reći, „*Svet im je bio tesan*“. Miodragu Veličkoviću kao da i jeste, kada se pogleda karta sveta i lista zemalja i gradova u kojima je perom i tušem odlazio u pohode i žetvu nagrada. Rumunija... Kanada... Japan... Makedonija... Koreja... Turska... Grčka... Slovenija... Italija... Kipar... Ima li kraja?

Na žalost, bilo ga je za jedan tihi, skroman a toliko plodotvoran i kreativan život za pamćenje.

Slava mu i nama u amanet da ne zaboravimo.

Bojan M. Đukić

SOMEWHERE OVER THE BALKANS...

BRAVO LEADER,
THIS IS MUSTANG, I HAVE A
VISUAL. THE BANDIT IS DOWN,
I REPEAT, THE BANDIT
IS DOWN.

ROGER THAT.
YOUR KILL,
MUSTANG?

NEGATIVE.
IT WAS COLT.

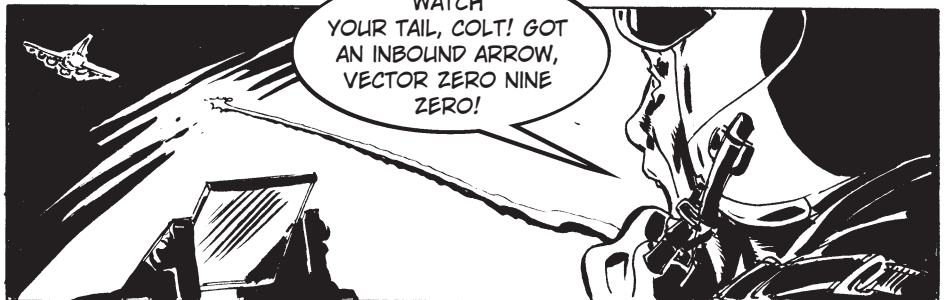

DAMN RIGHT
IT WAS! SMOKED HIS
ASS GOOD AND PROPER,
BRAVO LEADER!
YA-HOO!

GOOD JOB,
COLT. WE GOT
THE REDS WHERE
WE WANT THEM.

THIS IS BRAVO
LEADER, SQUADRON,
WE'RE GOING FOR
A FLYBY...

WATCH
YOUR TAIL, COLT! GOT
AN INBOUND ARROW,
VECTOR ZERO NINE
ZERO!

WHERE,
I DON'T SEE...

EJECT,
EJECT!

HOW THE EAST WAS WON

SCENARIO:
MARKO STOJANOVIĆ

CRTEŽ:
MILORAD VICANOVIĆ
-MAZA-

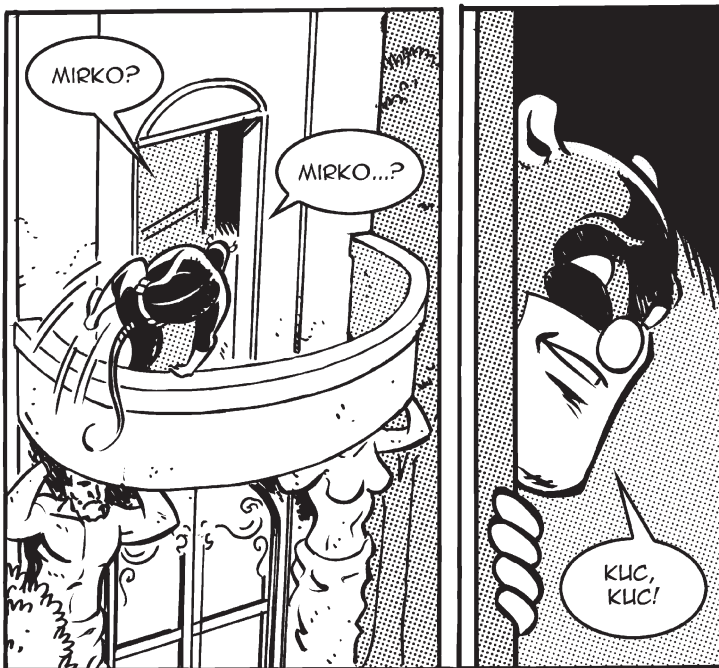
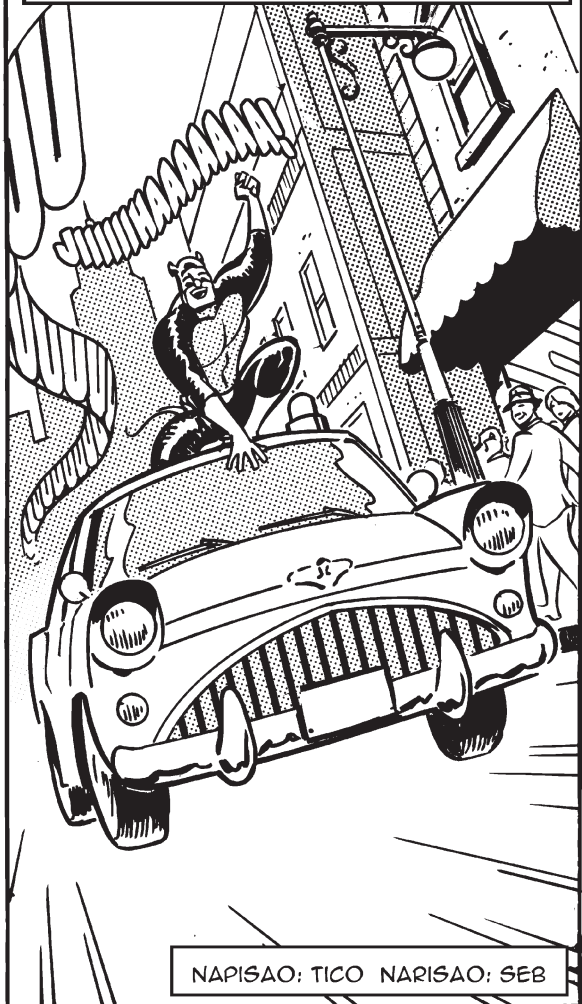
GERONIMO!

ŠTAKOR

U EPIZODI
MARCEL & MARCEAU

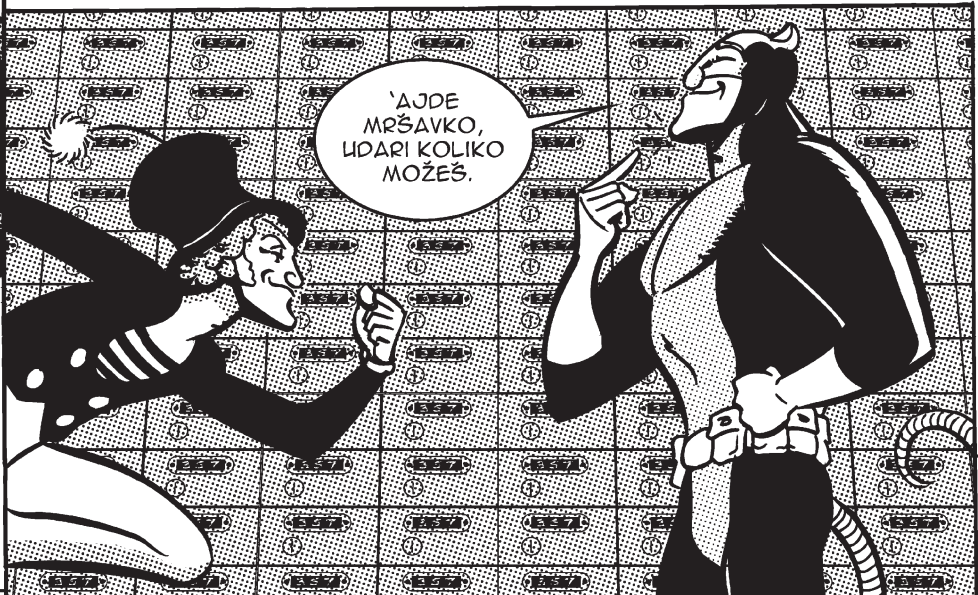
IMAMO GA,
IMAMO!

KAKVA PREDSTAVA!
'OĆEMO JOŠ!
'OĆEMO JOŠ!

AJMO, ŠTO SMO STALI?!
PJESMA, VESELJE, ...

'AJDE
MRŠAVKO,
UČARI KOLIKO
MOŽEŠ.

SAD ĆEMO
TE LIJEPO
SPAKIRATI I
POSLATI NA
HAVAJE.

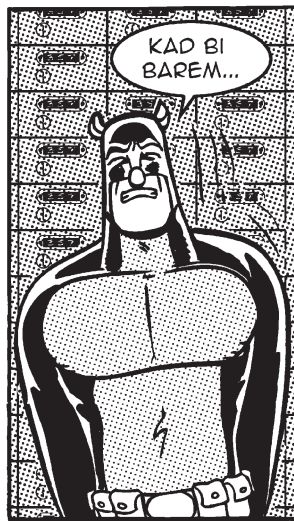

KOJI GLUPSON.
TREBALI SMO MU
FOTKATI FACU KAD
JE SKUŽIO ...

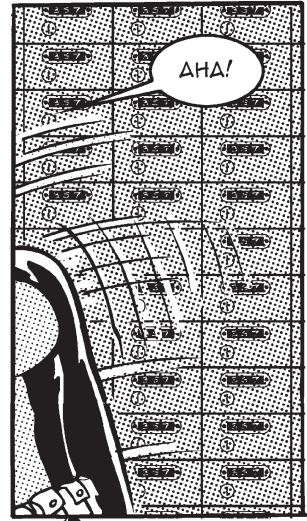
... DA SE UHVATIO U KO-
ŠTAC S MAJSTORIMA.

OVO JE... OVO JE...KAKO
JE MOGUĆE ... PATULJAK!
PROKLETI PATULJAK! KEPEC
ME HIPNOTIZIRAO.

KAD BI
BAREM...

AHA!

TRES!

ŠTAKORE,
MOLIM TE
ODVEŽI ME!

TA-DAH!
A SAD
MALO JAI!

OVAJ JE
PREBRZ.
MORAĆEMO
GA NALIČITI
PAMETI.

SAD SI
MOJ, KR-
ŽLJAVI!

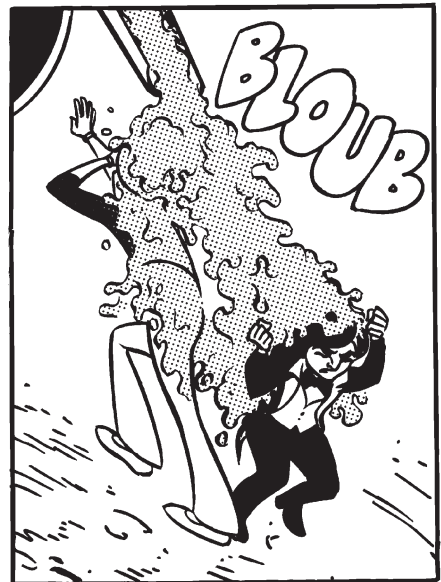

BU!

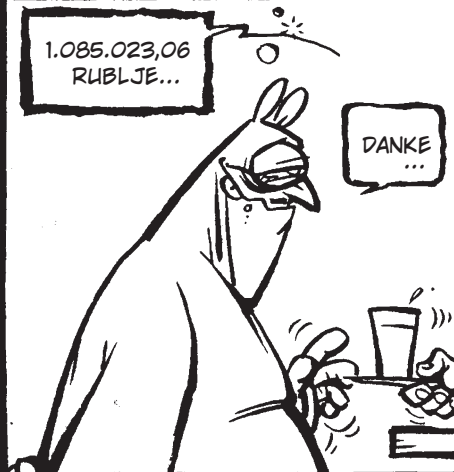
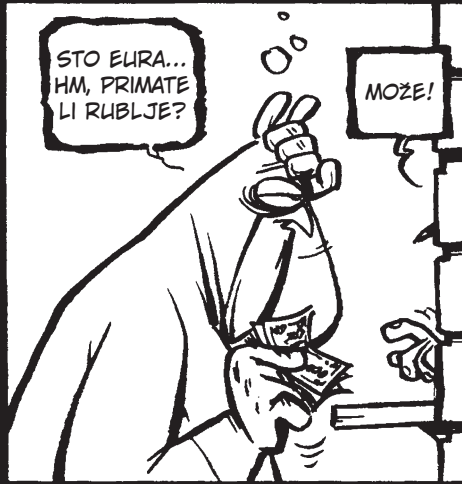
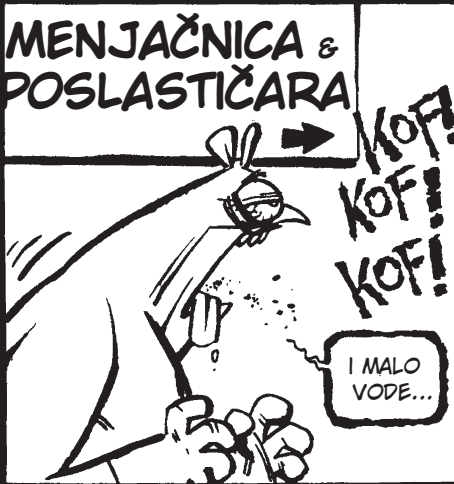
ŽBAM!

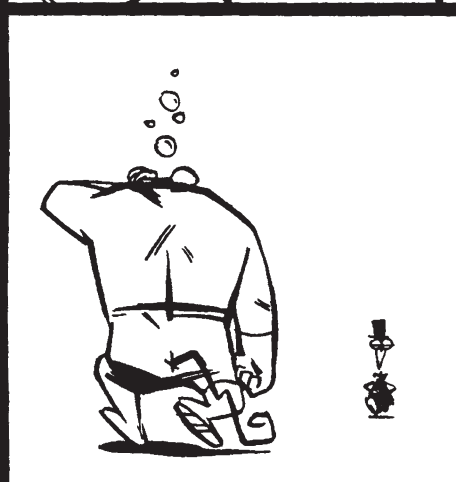
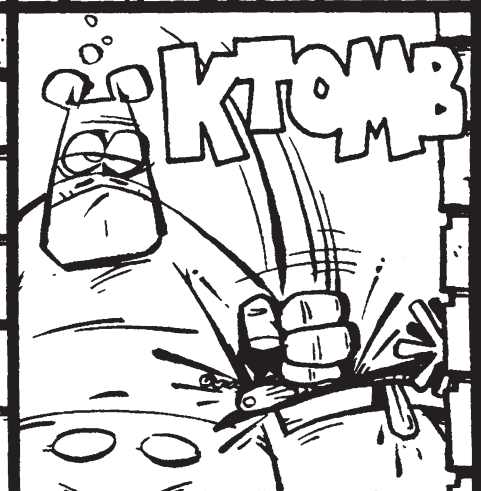
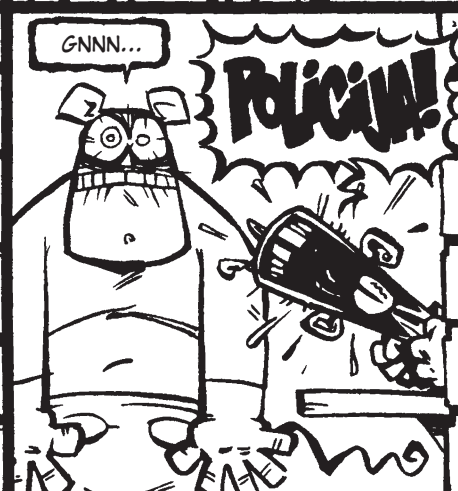
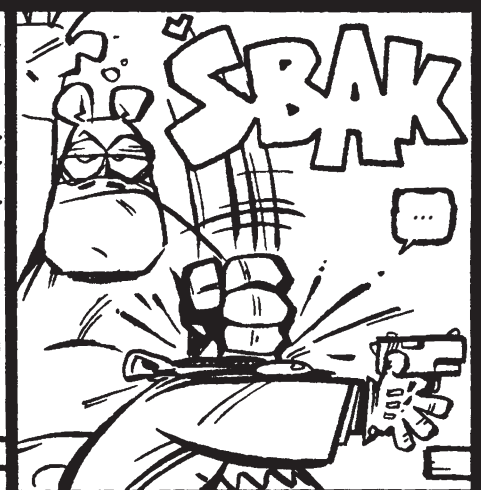

KRAJ
EPIZODE

RATMAN

KRAJ

"Zabava za celu porodicu"

(Vladimir Tadić, Mladen Oljača, Vladimir Kuzmanov, Mikića Ivanović, Denis Dupanović...; Lavirint, 2008-2010.)

Porodica koja obećava

"Džefri, sine, čuti i kolji."

Prave vrednosti nikada nije bilo teže održati! U svetu u kome debeli pseudopolitičari, grbavo-patuljasti huligani koje na povodcima šetaju njihovi pit bulovi, razni grand i andergrand estradni "umetnici", kao i mnoga druga čudovišta (izuzev Mileta Kitića) vrebaju iza svakog čoska (Mile Kitić, jači nego ikad, uvek vreba ispred čoska) Vlada Tadić, od milja u porodici i među prijateljima zvani Đole, je treća generacija čitača i sakupljača stripova. Zapitaćete se, verovatno, kako čovek koji se zove Vlada ima nadimak Đole? Odgovor na to pitanje nije poznat ni autoru ovog teksta i mogu vam reći da se oko te misterije, koju dotični gospodin Tadić veoma uspešno i veoma uporno odbija da razreši, već odavno pleću raznorazne urbane legende i ne želim ni da pretpostavim na kakvim će mukama biti njegovi budući biografi. Kako ja nemam apsolutno nikakvu nameru da se bakćem sa tom trivialnošću ovaj tekst nakon naredne tačke kreće u drugom smeru.

Dakle, kako što smo već spomenuli, Vlada je treće pokolenje drevnih stripadžija, ali je za razliku od predaka mu rešio da ode korak dalje i ostavi trag u tom čarobnom svetu posvećenika, kolekcionara i drugih mitoloških bića. Do ključnog momenta dolazi negde početkom XXI veka na hrvatskom internet portalu stripovi.com gde, prvo virtuelno a potom i materijalno, upoznaje svog sadašnjeg izdavača, urednika, saradnika i prijatelja, Dejana Đokovića Dekaru. Kako je to upoznavanje teklo, šta je ko o kome mislio, ko je tu koga, zašto i kako, kao i druge slične senzacionalizme ćemo ostaviti žutoj štampi, ovo je ipak ozbiljan časopis. Do prve saradnje dolazi 2006. godine na projektu *Životinjska karma*, u belom svetu poznatom pod imenom *Liberty Meadows*. U pitanju je inače fantastični strip, amerikanizovanog ko-rejca, Franka Choa, o utočistu za životinje. Izdanje je izašlo pod etiketom Đokovićeve izdavačke kuće *Lavirint*, a Tadić je, pored toga što je potpisan kao urednik izdanja, kriv i za genijalni prevod i adaptaciju. Do danas su u zemlji Srbiji objavljena tri broja ovog stripa, a do kraja 2009. godine očekivao se i četvrti. Kako je *Karma* od početka naišla na dobar prijem kod publike, javila se ideja o uvodjenju novih licenciranih izdanja. U pitanju su mahom bila izdanja izdavačke kuće *Image Comics*, međutim kako je u međuvremenu došlo do pretumbavanja na polju izdavačkih licenci, tj. prava na *Imageove* stri-

pove nije više bilo moguće kupiti direktno, nego je bilo potrebno ići preko evropskog posrednika, za šta je bilo potrebno izdvojiti više novca nego ranije, u *Lavirintu* dolazi do malog zastoja, a odustaje se i od dva uveliko pokrenuta serijala. U pitanju su bili *Nepobedivi (Invincible)* i *Okružen mrtoima (Walking Dead)*, scenariste Roberta Kirkmana, koji su do tog trenutka bili dogurali do trinaestog broja. I upravo taj momenat je verovatno jedna od boljih stvari koje su se desile domaćem stripu u poslednjih par godina. *Lavirint* je u to vreme imao jedno, nazovimo, poludomaće izdanje, *Mister Mačak Magazin* - magazin u kome su objavljivani stripovi hrvatskih autora Roberta Solanovića i Krešimira Biuka. Kako je sada postojala rupa koju je trebalo popuniti Đoković se odlučuje na pokretanje još jednog magazina po istom obrascu, sa domaćim autorima, i nudi Tadiću da piše scenario za osam strana stripa po broju, uz crtež Mladena Oljače. O tome Tadić u svom nedavnom intervjuu, objavljenom na internet stranicama *Udruženja za promociju i produkciju stripa*, kaže sledeće: "Dekara i Oljača su želeli da to bude nešto u stilu *Evil dead* i, naravno, *Buffy The Vampire Slayer*. Bacio sam na papir dve ideje, ona sa familijom lovaca na čudovišta se svima dopala, nazvali smo je *Zabava za celu porodicu*, i to je bilo to." Vlada je potom uradio opis i smer serijala, kao i karakterizaciju likova, što se Dejanu izuzetno dopalo te je rešio da inače suludi projekat, strip magazina sa domaćim autorima, zameni još suludijim i Tadiću ponudio *ongoing* serijal, a sve ostalo je istorija, tj. budućnost.

Ustaljenu crtačku ekipu za sada čine Mladen Oljača, Vladimir Kuzmanov i Denis Dupanović, tri autora čiji se crtački stilovi u potpunosti razlikuju i pravo je uživanje pratiti naše junake kroz oči (ruke) ovih ljudi. Naravno česta su i gostovanja drugih autora, pa smo tako na dosadašnjih 312 stranica ili ako vam je draže u dosadašnjih 11 brojeva *Zabave za celu porodicu* imali priliku da uživamo u crtačkim umećima Baneta Ket Klou Kerca, Vladana Nikolića, Mihajla Dimitrijevskog, Predraga Peke Ivanovića i starijeg mu brata Miodraga Ivanovića Mikice, legendarnog autora naslovnica *Zlatne serije*, kao i gomile drugih autora koji su svoj doprinos dali sjajnim ilustracijama a koje ćemo verovatno, pre ili kasnije, gledati i kao koautore pojedinih, dužih ili kraćih, epizoda.

Zabava za celu porodicu će vam se na prvi tren učiniti kao ime nekog američkog tv sitkoma, a kada vam još predočimo da su glavni protagonisti članovi jedne sasvim obične američke porodice, koja se pritom preziva Smit, a kao šlag na tortu ide i porodično kuće, nećete više ni sumnjati da li ste u pravu ili ne. Međutim kad pogledate naslovnice prvog, tj. nultog, broja, na kojoj se pored već pomenute porodice, u toku popodnevne partije *Čoveče ne ljuti se*, nalazi i gomila poubijanih vukodlaka, pomislite kako tu nešto baš i ne štima i, naravno, pogrešićete. Džon, Džeki, Dženi, Džefri i Džo su jedna sasvim obična porodica koja pripada desetoj generaciji lovaca na demone, vampire, zombije i sva ostala čudovišta i to je samo jedna obična scena iz svakodnevnog života. Džon Smit, glava porodice, nasledio je zanimanje po principu "s kolena na koleno" i preneo ga na ostale članove porodice, a to su, za svoje godine dobrodružca, supruga Džeki, vitka Dženi, inače starije dete, zatim luckasti sin Džefri i "straholiki" džukac Džo. U svetu Smitovih tamanjenje i trebljenje monstruma je sasvim normalna i svakodnevna stvar, tako da Smitovi nemaju nikakve tajne identitete, skrovišta, kodirana imena i ne nose lasteks. Pa dobro, Dženi se po nekad možda i omakne, ali sa onakvom zadnjicom - kome ne bi?

Prva sveščica, označena brojkom nula, upoznaje nas sa glavnim protagonistima i uvodi nas u ljigavo-sluzavo-krvavi svet Smitovih. Tu su tri priče od kojih nam je samo prva, *Nedeljni piknik*, bitna za dalji tok serijala. Vlada nam ovde, na početku, odmah nudi nešto što bi se moglo nazvati spin off-om serijala. U pitanju su *Džefrijeve zabaone činjenice* o demonima, koje nakon samo par brojeva dobijaju sopstveni spin off koji nosi naziv *Ališine zabavne činjenice o ljučkim bićima*, što je verovatno jedinstven slučaj u svetu stripa. Ališa je inače "opaki demon koji se maskirao u

napupelu omladinku" i prosto, iako vam je poznata ta činjenica, nema šanse da ne podlegnete njenim čarima i dopustite da radi sa vama šta joj je volja. Tadić inače još u nultoj epizodi koristi priliku, po principu "da i komšiji crkne krava", i obračunava se i eliminiše jednu daleko (za sada) poznatiju ekipu lovaca na duhove, utvare i sva ostala čudovišta, koji nisu ništa drugo do puki šminker. Smitovi se u narednim epizodama bore sa strašnim demonima N-RLAGH-NXDF-HUGDA za koje se kaže da sam pogled na njihovo lice ubija, malim simpatičnim vanzemaljcima koji odgrizaju delove tela kako i kome stignu, odvratnim sluzavim Šubi-Dubi Niguratom, a tu su još i dinosaurusi, zombiji, razni kralati demoni, tamnoputi crni mag poznat pod imenom Mister Kadilak, kao i majka Vučica sa svojom decom. Kako Smitovi izlaze na kraj sa prethodno pomenutom ekipom? Kakva sećanja iz prošlosti muče Džona Smita? Zašto Džefri nema dozvolu da koristi motornu testeru nego je primoran da kolje isključivo sekirom? Da li će Dženi na sastanak izaći u "neobaveznoj sexy" ili "totalnoj slataruša" varijanti? Ko je simpatični komšija Smitovih koji se pojavljuje s vremena na vreme? Odgovor na ova, kao i mnoga druga pitanja dobićete jedino i isključivo ukoliko što pre otrčite do najbližeg dilera *Lavirintovih* izdanja i pazarite ovaj fantastični serijal.

Zabava za celu porodicu je, upravo kao što sam naslov kaže, jedan veoma zabavan serijal koji će sa istim zadovoljstvom čitati desetogodišnji sin, tridesetogodišnji otac, kao i pedesetogodišnji deda, a sve to važi i za ženski deo porodice. Tadićevi scenariji, ispunjeni klišeima i opštim mestima, su pisani na jedan veoma inteligentan, u potpunosti nepretenciozan i prost način koji savršeno funkcioniše i ni na trenutak ne iritira čitaoca i ne stvara osećaj već viđenog. Tu je takođe gomila omaža i posveta i pravo je zadovoljstvo loviti ih, tako da čemo se na stranicama ovog serijala sretati sa Haurad Filipis Lavkraftom, Antoan de Sent-Egziuperijem, Dilan Dogom, Zagorom, šašavom ekipom iz Skubi Dubi Dua, kao i mnogim drugim autorima i fiktivnim likovima, što će zavisiti od toga koliko dobro poznajete materiju. *Zabava* nudi daleko više zabave nego što na njena cena obećava, pitanje je samo da li ste u stanju i koliko smete da se zabavite? Nesumljivo je da se momci koji rade na ovom projektu i te kako dobro zabavljaju i sve dok bude bilo tako neće biti zime na domaćoj strip sceni, koja je u prethodnih dvadesetak godina, izuzev par sunčanih trenutaka, uveliko već bila zagazila u ledeno doba. ■

Aleksandar MIČIĆ

"Kratki rezovi"

(Igor Jovčevski; Art, 2009.)

"Kratki rezovi" vrhunskog pera

Pre 20-tak godina, još kao dete, bio sam siguran da će crtanje stripova biti nerazdeljiv deo mog života i tada sam mislio da sam jedini koji tako razmišlja... Ali u mom komšiluku je bio još neko, tek malo stariji, ali koji je još bolje, i sa još više entuzijazma crtao stripove... Bio je to Igor Jovčevski. Eto, desilo se i to da danas pišem recenziju njegovog prvog strip albuma, pod imenom "Kratki Rezovi".

Sam naslov priča sam za sebe. Ovaj album sastavljen je od više kratkih ali kompaktnih celina, koje su rađene u različitim periodima i različitim pristupom. Iako su stilovi različiti, svi u crno beloj tehnici, ovde možemo da vidimo ceo jedan opus koji je Jovčevski izgradio u periodu od nekih 6-7 godina. Najstariji strip u ovom albumu je "Jovan Falca", rađen 2004. godine, i još tada možemo da vidimo sa koliko truda i sa kojim entuzijazmom autor pristupa svakom kadru, tuširajući svaki, pa i najmanji detalj. Ovaj strip, rađen po scenariju Davora Dramičanina (koji se pojavljuje kao scenarista i u "Ajvarmen"-u i "Pobednici/Poraženi"), je tada bio zamišljen kao početak jedne veće celine, tj. priče, ali je i ovako sam po sebi zaokružena celina. Drugi ovakav sličan strip (ali sličan samo po konceptu) je svakako "Greh", po scenariju Marka Stojanovića, ali rađen sasvim

drugim pristupom i tehnikom. Ovdje su jasno vidljivi potezi četke, kao i već sasvim izgrađeni stil, prepoznatljiv za Jovčevskog. Kao deo trećeg albuma iz serijala "Vekovnici", ali tamo sa kolorom izvrnog Zorana Jovanovića, ovaj strip je dobio i nagradu na 6-tom Međunarodnom salonu stripa u Beogradu. Skoro svi stripovi ovog albuma su bili već objavljivi u različitim strip časopisima, ali su na raznim strip festivalima skoro svi osvojili po neku nagradu. Takav je, na primer, i "That's the way it was in the old west", koji je osvojio i prvu nagradu na Salonu stripa u Velesu, 2007. godine. Ne slučajno, ovaj strip zauzima prvo mesto u ovom albumu, jer je raden s posebnim elanom, i zato što je western omiljeni žanr ovog autora. Namerno kažem autora, jer su svi ostali stripovi kompletno autorski, tj. Igor se nameće i kao scenarista kompletnih i vizuelnih priča. Tako se u ovom stripu, kao i u stripu "Osveta", govori o osveti, u stripu "Bad Luck" o sujeverju, u stripu "Destiny" o životu i smrti... U stripu "Osveta", na olovci

Zdravka Girova (koji je zajedno sa Igorom i Davorom član strip grupacije pod imenom "Tajfa Art"), Jovčevski se pojavljuje samo kao tušer ali je ovo njegova jedina ovakva saradnja, pa je ovaj strip našao svoje mesto u albumu. Različitiji od svih i najnovijeg datuma (2009.) jeste strip "Surat the warrior", raden sa veoma interesantnom stilizacijom koja je počela sa "Ajvarmenom", i produžila ovdje na sasvim drugom nivou. Radi se o strašnom ratniku Suratu, koji je toliko strašan da se plaši i samog sebe... Šaljivog i dečijeg pristupa, ovaj strip je deo jedne Igorove sasvim druge realizacije u crtežu, koju je izgradio radeći niz godina dečje ilustracije za najveće izdavačke kuće u Makedoniji.

Sa ukupno 12 kratkih priča, ovaj album je jedan od retkih u Makedoniji, ali na žalost i na Balkanu, nastalih u zadnjih 10-tak godina. Redak je i po tome što je raden klasičnim pristupom (olovka, tuš, pero), bez korišćenja savremene tehnologije, koja se danas sve više koristi i sve više zauzima mesto u procesu izrađivanja stripova. Svaki kadar u ovom albumu govori svoju priču - ovaj strip-album je jedan od onih na koji ćete se rado vraćati više puta, i sa zadovoljstvom prelistavati svaku stranicu. Njega ne treba samo pročitati, već i doživeti! ■

Nikola TEMKOV

"Vekovnici 3: Prah", "Vekovnici 4: Pepeo"
(Marko Stojanović, Milorad Vicanović Maza, Igor Jovčevski, Daniel Atanasov, Filip Andronik; System comics, 2009.)

Oganj i žar

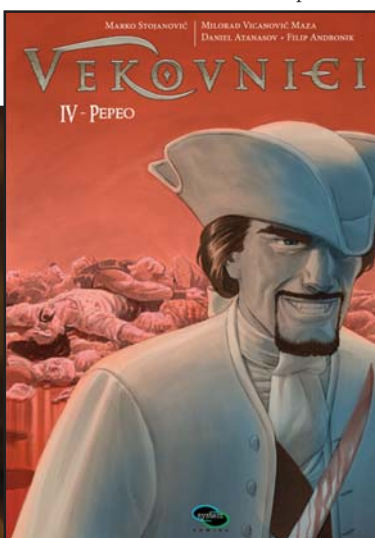
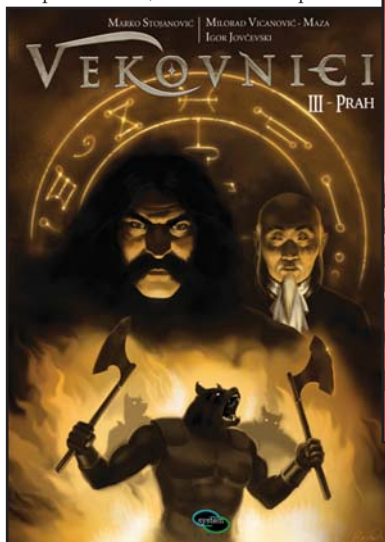
Naizgled nezahvalan zadatak ponovnog analiziranja *Vekovnika*, usred zahuktavanja priče, takoreći u drugom činu se pretvorio u neočekivano prijatnu noć iščitavanja i ponovnog iščitavanja poslednja dva, odnosno trećeg i četvrtog albuma, koji se iznenađujuće koherentno drže sami za sebe i jedan za drugog, predstavljajući važnu celinu u priči kojoj se ne vidi kraj niti ćete želeti da ga pretpostavljate. Posle bukvalnog bunovnog buđenja iz sve više opčinjavajućeg sveta koji Marko Stojanović konstruiše preciznošću i logikom sajdzije i osećajem za kompleksnost pauka krestaša jasno je da svaki novi album prati i nova tura upitnika i da će, kako god da se zaplet razmrsi Marko imati pune ruke posla da u njega poveže sve konce i konopce ove mreže.

Naslovi koje ovi albumi nose možda i nisu najzahalniji, jer u prvi mah, dok se ne stvore neke druge asocijacije za koje ipak morate da otvorite korice, vuku na neku vrstu završnice, posle koje ostaje jelte, prah i pepeo. Naprotiv, zaplet se izgleda tek razgovara, možda čak i plamti punom snagom a da mi to ne shvatamo, a neophodnu perspektivu za to će nam dati tek sagledavanje kompletne serije, kad god njen tvorac odlučio da je okonča.

Kažemo da gori, a može se reći i da sve pršti, pršte kreste talasa pod kobolikom vikinške lađe koja nosi psoglave, pršti krv vampira, ljudi i besmrtnika... sevaju oštrice, očnjaci i munje, i najzad, puca se, iz kubura i topova, ali još ubojitije pogađaju reči i kletve, sve bešnje i teže, dok sve ne zaglušni gromoglasna eksplozija u kojoj naizgled nestaju naši junaci...

Za razliku od legendama i ličnim doživljajima posvećenih *Vekovnicima 2: Pasji životi, Prah i Pepeo* nas vode široko i daleko i u stvarnom svetu, pa i izvan nje-

govih granica. Priča se sad pošteno

razgranala, te se pred nama pruža nekoliko paralelnih tokova radnje, jedan prati Marka (Kraljevića), drugi vampire Mercera i Demijana, treći gardu psoglava i njihovog zapovednika Secigena a četvrti se bavi razvojnim putem izvesnog alhemičara koji je sklopio pakt sa nečastivim... i je to možda bio neko drugi?

Naravno, kako svi ovi likovi i traže jedni druge, da se lepo pobiju, dakako, i ti tokovi će se stapati jedan sa drugim, prepletati nakratko pa ponovo razdvajati. Bar dok se zaleče rane, sahrane mrtvi i sagledaju novi odnosi snaga.

Ne odustaje se ni od koncepta nagomilavanja pozadinske priče tj. priča, jer sve je to možda i pojednako važno u svetu *Vekovnika*, ili makar Stojanović želi da nas uveri da je tako.

Očigledno posebno bitan je saputnik i sapatnik Marka Kraljevića, misteriozni drevni vampir Čen, i dobro je da je tako budući da je u pitanju potpuno

originalna kreacija među likovima kojima bagaž istorije i pop kulture ponekad koristi a često i škodi. Zato upravo on dobija svoju zaokruženost sa velikom predistorijskom pričom koja izaziva empatiju ali i postavlja dodatna pitanja. Tu se i prvi put u ova dva albuma i prekida po svemu dominantan crtež Vicanovića, da bi se, kako je to već načeto u *Pasjim životima*, delovi stripa koji se bave Čenovom mladošću u Kini pretvorili u punokrvnu i vrlo krvavu mangu. Pa još rađenu digitalno!

I zastanimo ovdje za trenutak da odamo priznanje crtačima, Danielu Atanasovu koji je u gorepomenutom umetku pokazao da ume da mimikrira ali i nadograđuje najbolje što daleki istok ima da ponudi ali još više možda najjačem elementu ova dva albuma, crtaču Miloradu Vicanoviću Mazi. Jednoj tihoj snazi koja samouvereno vlada našom pažnjom, klasičarem u najboljem smislu te reči, sa crtežom koji nas sve zajedno podseća zašto smo uopšte zavoleli strip. Potpomognut serijom vrsnih kolorista Maza uspeva da podigne lestvicu toliko visoko za one koji će se tek okušati na serijalu da im ne treba zavideti, naprotiv.

Da se opet vratimo potrebi za predistorijom. Kada ne uspe da te očigledno esencijalne dodatke ugura u sam tok radnje, autor ih smešta u stripiće od po četiri table koji naizgled stoje nezavisno, posle reči „kraj“, iako bi na tom mestu više priličilo dobro staro „nastaviće se...“.

Pa tako dobijamo kakvo-takvo opravdanje za zlo otelotvoreno u liku kozaka/vampira Demijana, a lik sedog starca sa štapom tj. Đavola, dosada samo karikirani i postavljeni tu negde, usput, dobija šansu da progovori i da se postepeno razvija u našoj (pod) svesti.

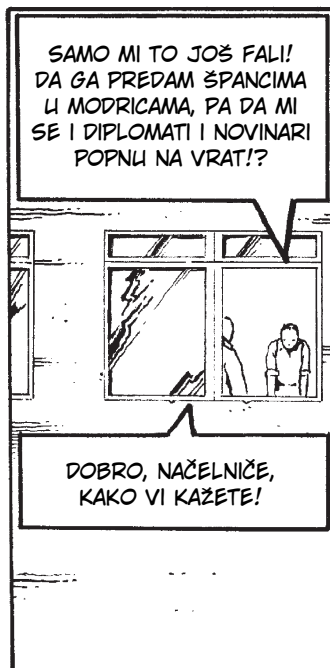
Na kraju *Pepela*, Marko i Čen su na prvi pogled opet tamo gde su i bili još na kraju prvog albuma - *Rokvijem*, sa mapom od neizmjerne važnosti u rukama i misterijom na putu koji ih čeka, misterijom koja je i put sâm. Samo na prvi pogled, jer je svet u kojem se oni kreću, a koji smo imali prilike da detaljnije upoznamo sada toliko mnogo više od Evrope na izmaku 18-og veka. To je svet u kojem i đavo i anđeli ali i sam Bog imaju neki bitan interes, svet u kojem se iznenada pred našim očima otvaraju priče stare vekovima da se bi upravo u ovom prelomnom trenutku približile svom neumitnom epilogu, svet u kojem je moguće ušetati u Očnjak grad, u sedišta drevnih tajnih organizacija, ali i u vatru koja sažeže dušu još više nego telo.

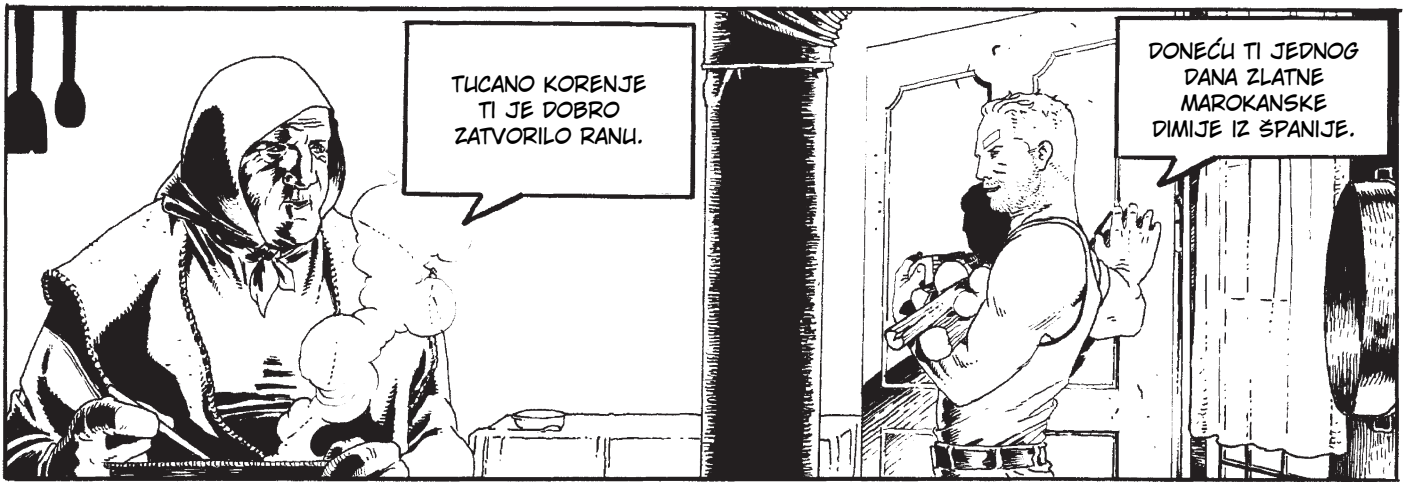
Tehnički gledano, ima tu tušta i tma originalnih vizuelnih rešenja nastalih iz svojevrstnih izazova koje Stojanović i crtačka ekipa postavljaju sami sebi. Kako predstaviti smrt, u onim krucijalnim trenucima pre konačnog odabira da li se ide gore, ili dole? Rešenje je u potpuno crnim tablama, okupanim najintenzivnijom plavom koje kvalitetna štampa može da postigne. Kako dočarati dinamiku mačevalačkog 'ménage à trois'? I opet, tako logičan odgovor, u kratkim rezovima malih kadrova gde mač iz jednog spašava ili poreže lika u susednom. I tako dalje, sve teže i komplikovanije iz albuma u album, sa borbama jedan na dvaes', tablama ispunjenim lomačama i uzburkanim morima, ali i zamkovima i podrumima u kojima ama baš svaki kamen mora da se vidi.

Pominjalo se već kako predgovori, galerije ilustracija, naslovnice crtača - svetskih (a naših) zvezda pa i blurbovi na koricama čine da ovaj serijal po svemu podseća na najbolje primere stranih strip izdanja, i od toga se nije odustalo, pa čak i po cenu da svaki uvod u novi album počinje sa pričom iz života koja uključuje strog pogled scenariste i beskompromisno insistiranje da baš taj čovek kojeg je on odabrao ima da napiše predgovor, inače...

I kuda sad? Kako sam autor kaže, „idemo dalje zato što imamo svrhu, cilj kome težimo“ ali izbor tu više nije ničiji, jer put koji tamo vodi pripada svima onima koji njime idu, tvorcima i čitaocima podjednako, a ponajviše samoj priči koja je odabrala da bude ispričana. ■

Pavle ZELIĆ

TUCANO KORENJE
TI JE DOBRO
ZATVORILLO RANLI.

DONEĆU TI JEDNOG
DANA ZLATNE
MAROKANSKE
DIMIJE IZ ŠPANIJE.

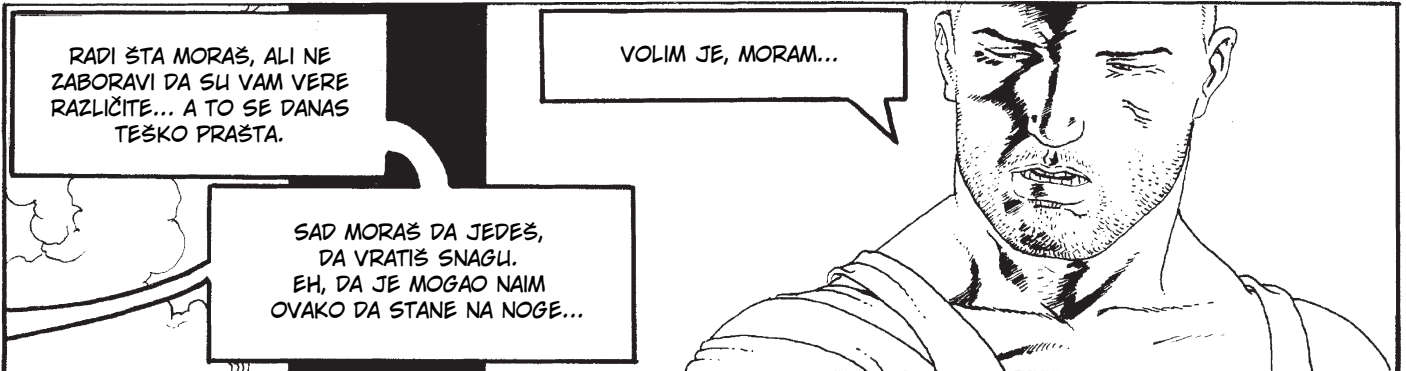
STARA SAM JA ZA ZLATO,
SINKO. IMA MLADIH OD MENE
PRED KOJIMA JE ŽIVOT,
AL NEMAJU SREĆU DA GA
ŽIVE KAKO VALJA.

ALI TI SI MI ŽIVOT SPASLA!

NAIM TI GA JE
SPASAO KAD TE JE
DOVEO OVAMO.

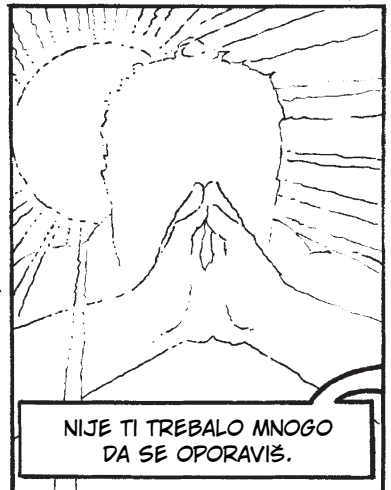
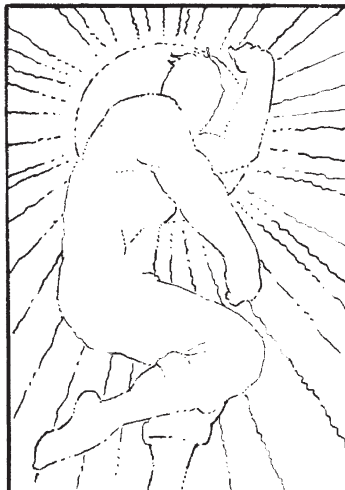
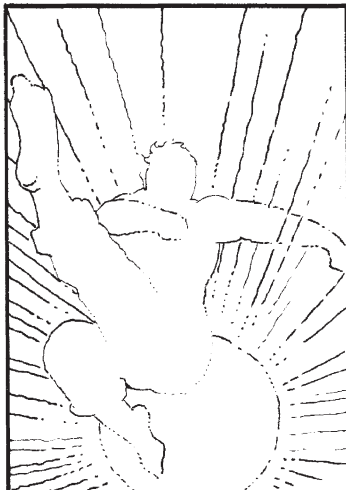
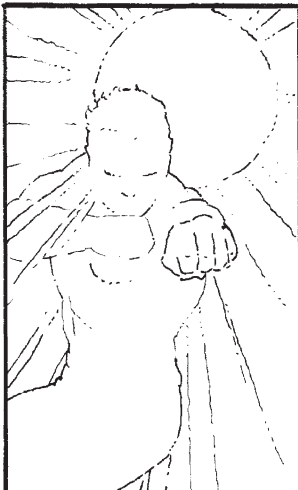
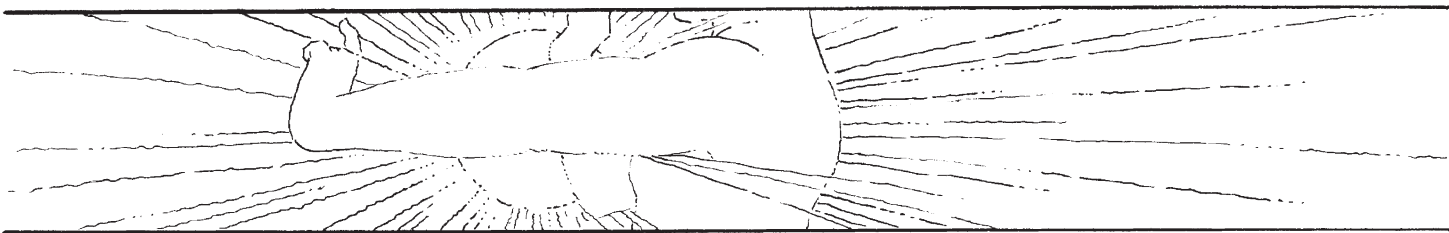
MORAĆU DA IDEM DA
NAĐEM MELINU...

RADI ŠTA MORAŠ, ALI NE
ZABORAVI DA SU VAM VERE
RAZLIČITE... A TO SE DANAS
TEŠKO PRAŠTA.

VOLIM JE, MORAM...

SAD MORAŠ DA JEDEŠ,
DA VRATIŠ SNAGU.
EH, DA JE MOGAO NAIM
OVAKO DA STANE NA NOGE...

NIJE TI TREBALO MNOGO
DA SE OPORAVIŠ.

KAŽI TO BABA RUFIJI!

ĐORĐI, NISAM DOŠAO TEK TAKO. IMA STVARI KOJE SAM DO SADA KRIO... MORAM DA TI KAŽEM.

ŠTA TE MUČI?

NEKAD SAM MISLIO DA ČOVEK MOŽE SVE DA IZDRŽI. OTKAKO SAM POSTAO INVALID, VIDIM DA NIJE TAKO.

U ŠPANIJI SAM NALUČIO DA MALO PRIČAM I VIŠE SLUŠAM. KADA SAM SE VRATIO, NAŠAO SAM SVE IZOKRENUTO NAOPAČKE, I ZATO SAM REAGOVAO INSTINKTIVNO.

OVDE SI NAŠAO SAMO NESREĆU I SMRT. ZATO MORAŠ DA SAZNAŠ PRAVU ISTINU. IMA NEŠTO ŠTO HOĆU DA TI KAŽEM, NEŠTO ŠTO ME DUGO GRIZE.

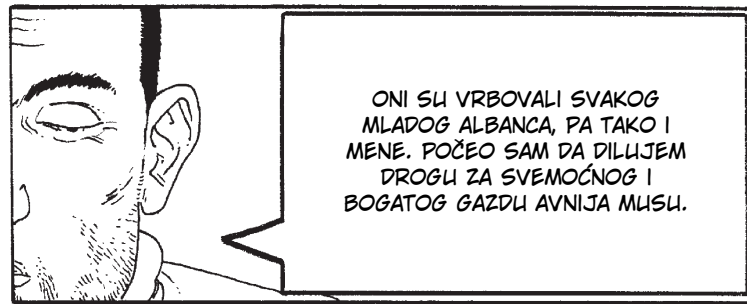
KAŽI...

TVOJ BRAT JOVAN JE UMRO ZBOG MENE!

KAKO TO, UMRO ZBOG TEBE?

OTKAKO SI TI OTIŠAO, JA I JOVAN SMO BILI NERAZDVOJNI DRUGARI. SVE JE BILO U REDU NEKOLIKO GODINA... TI ZNAŠ DA ALBANSKA MAFIJA NAJVIŠE RADI S DROGOM.

ONI SU VRBOVALI SVAKOG MLADOG ALBANCA, PA TAKO I MENE. POČEO SAM DA DILUJEM DROGU ZA SVEMOĆNOG I BOGATOG GAZDU AVNIJA MUSU.

ONA TRI ALBANCA...

DA, ONI RADE ZA NJEGA.

ALI JEDAN OD NJIH TI JE OTEO SESTRU, MELINU!

JOŠ NISAM DOTLE STIGAO. POČEO SAM DA PRENOSIM I PRODAJEM DROGU.

I POTOM SI ZA TAJ POSAO VRBOVAO JOVANA.

GLEDAO ME JE KAKO TROŠIM PUNO PARA, PA IH JE I ON HTEO.

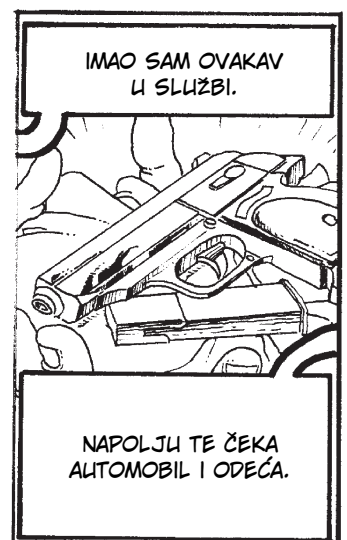
JA SAM KRIV ŠTO MI SE NISAM JAVLJAO!

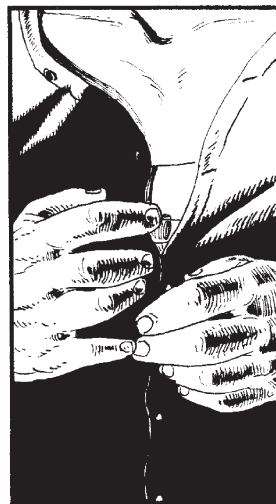
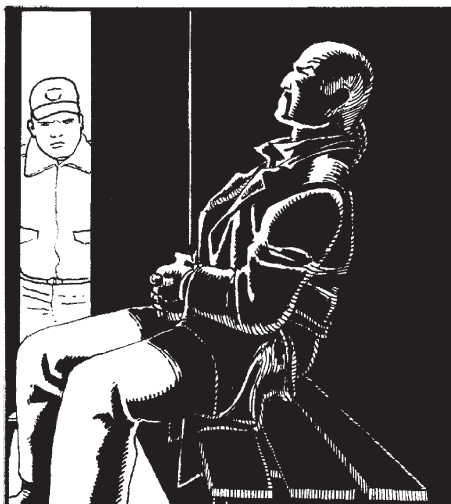
JOVAN NIJE LIZIMAO DROGU, DAVAO JE BABA STERIJI SVE PARE.

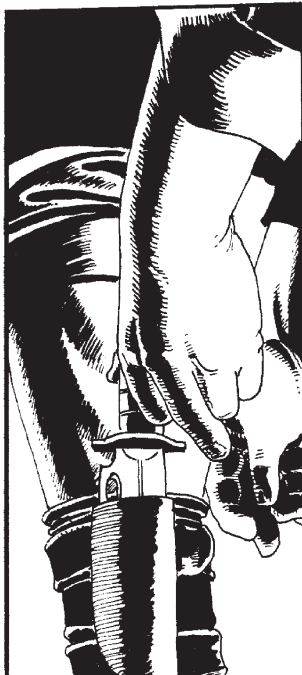
!?!

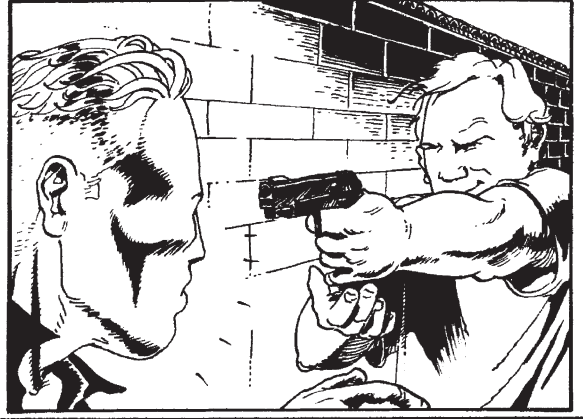
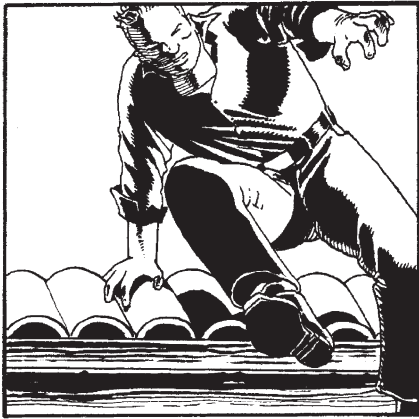
TADA SAM POGREŠIO! UKRAO SAM POLA KILA HEROINA. AVNI JE GREŠKOM MISLIO DA GA JE JOVAN UKRAO... NARUČIO JE NJEGOVO LUBISTVO.

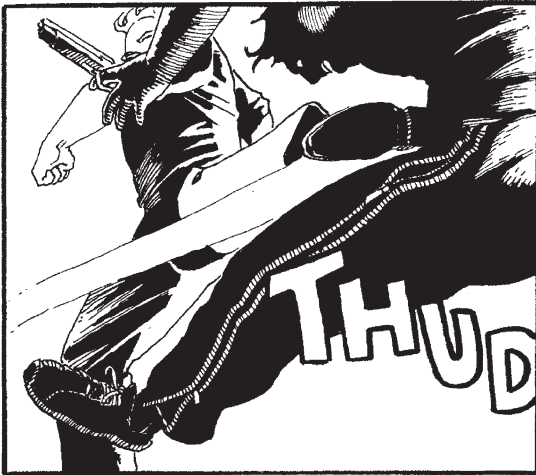
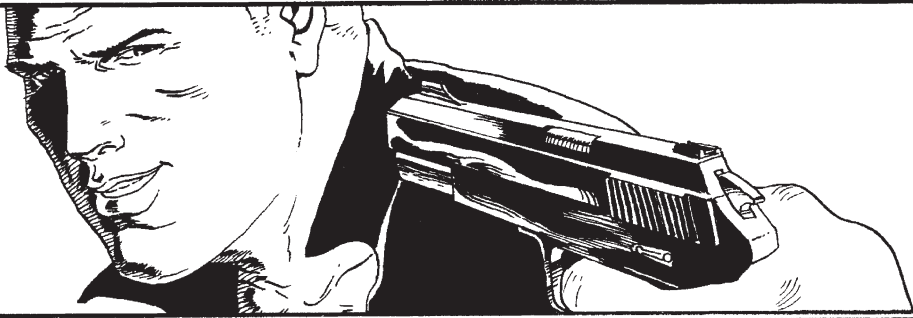

38

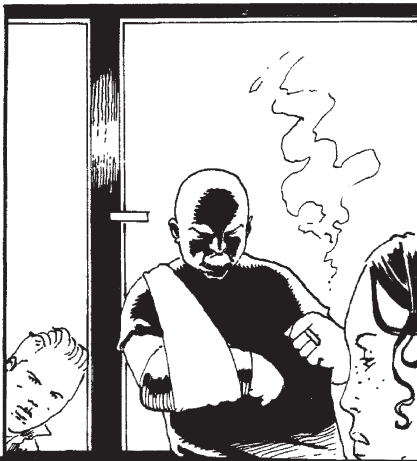
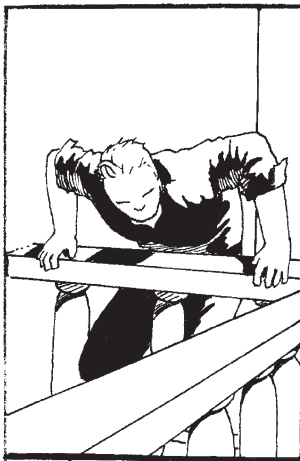

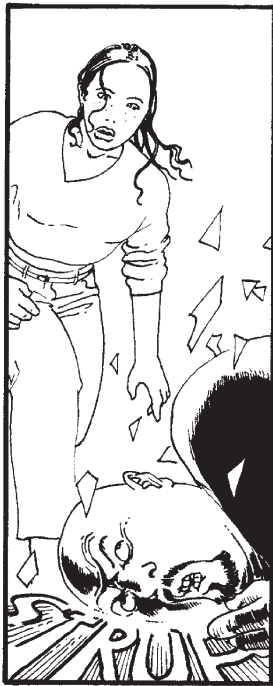

ZAR TI MAJKA NIJE
REKLA DA SE NE IGRAŠ
PIŠTOLJIMA, BUDALO?

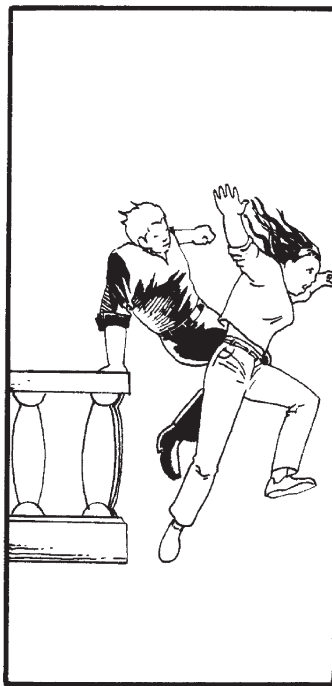

40

HAJDEMO,
BRZO!

STRUMP!

ZACEPI, KUČKO!

BEŽI, ĐORĐI!

?!?

TI IZGLEDA NE ZNAŠ DA
NIJE KULTURNO ULAZITI
NEGDE NEPOZVAN.

A TI IZGLEDA NE ZNAŠ DA JE
ZABRANJENO PRODAVATI DROGU
I KIDNAPOVATI LJUDE?

MNOGO SE TI PRAVIŠ
PAMETAN. JA TAKVIMA
PLINIM USTA HEROINOM
I BACAM NA ULICU.

KAO ŠTO SI I S
MOJIM BRATOM
URADIO.

IZVINI, TAJ
JE BIO
ISMAILOVA
MUŠTERIJA.
SAD ĆE
I TEBE DA
SKENJA.

IMAM NEŠTO ZA TEBE.

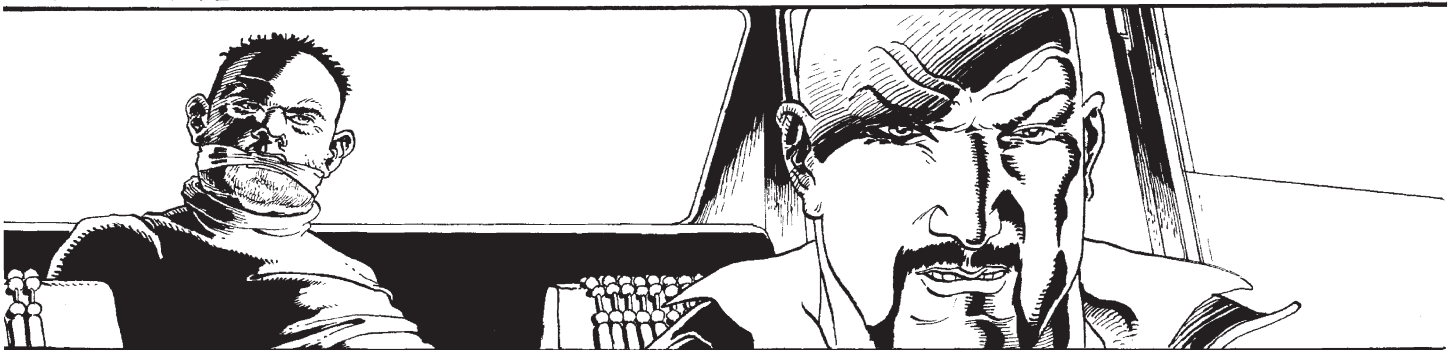
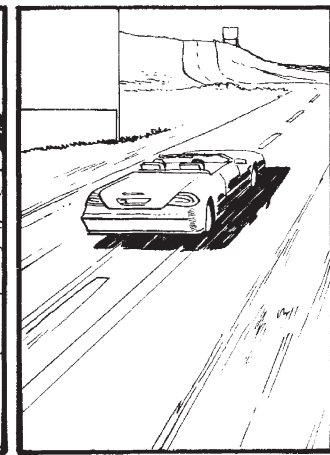
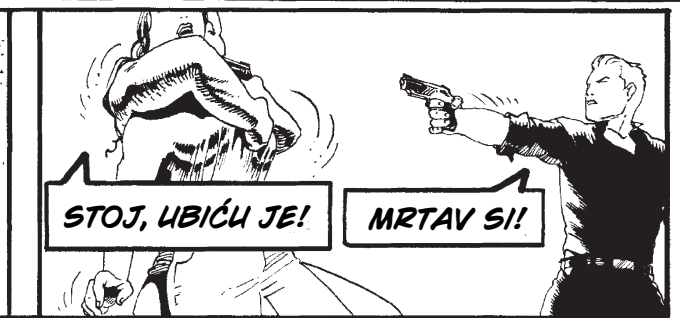
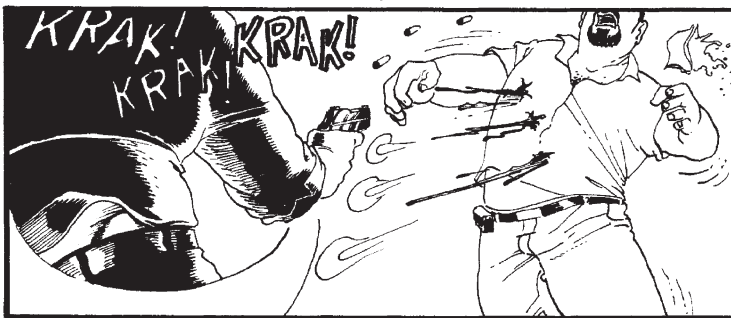
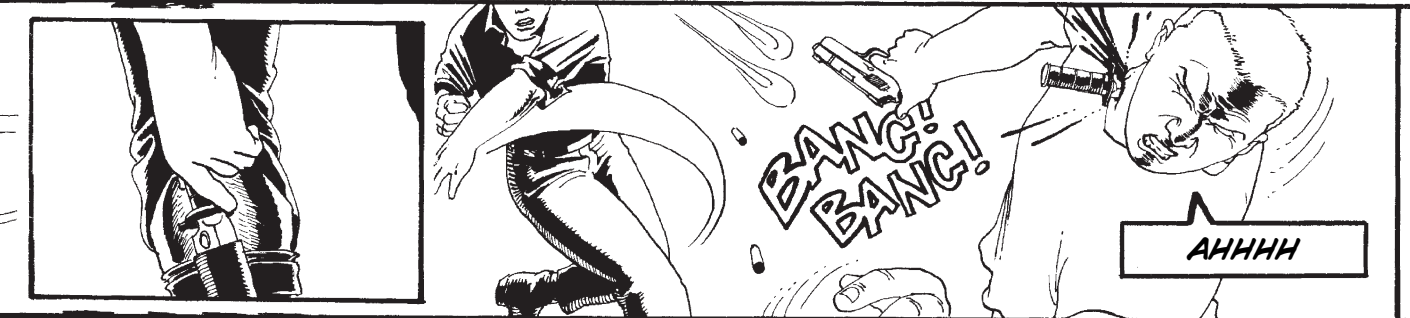
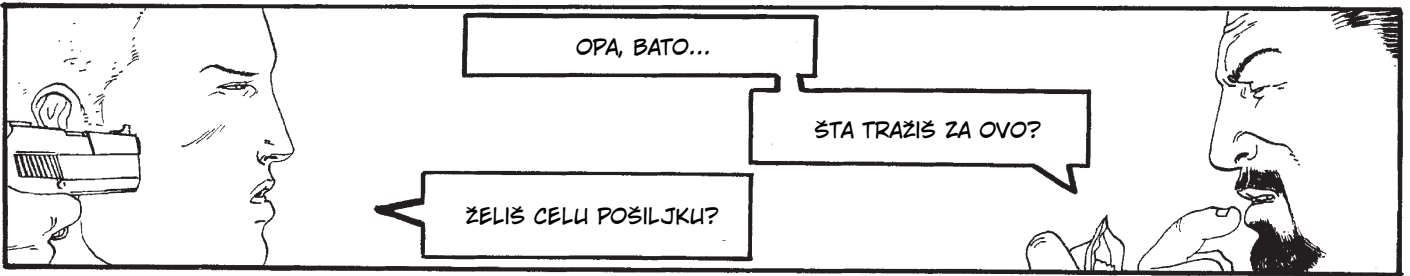
UBIJ TO ĐUBRE!

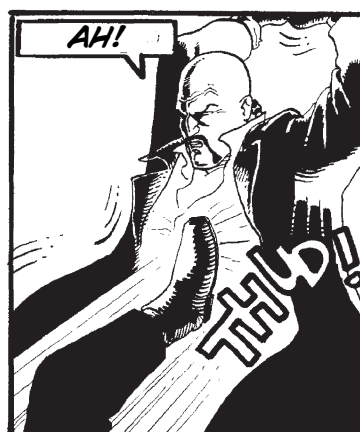
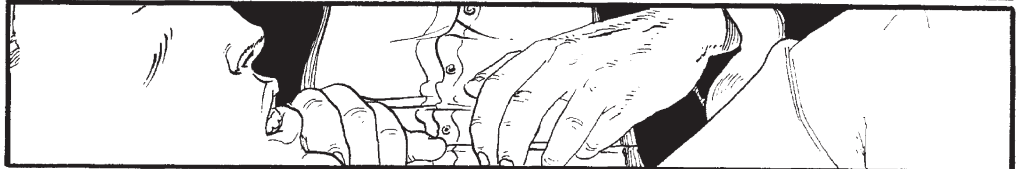
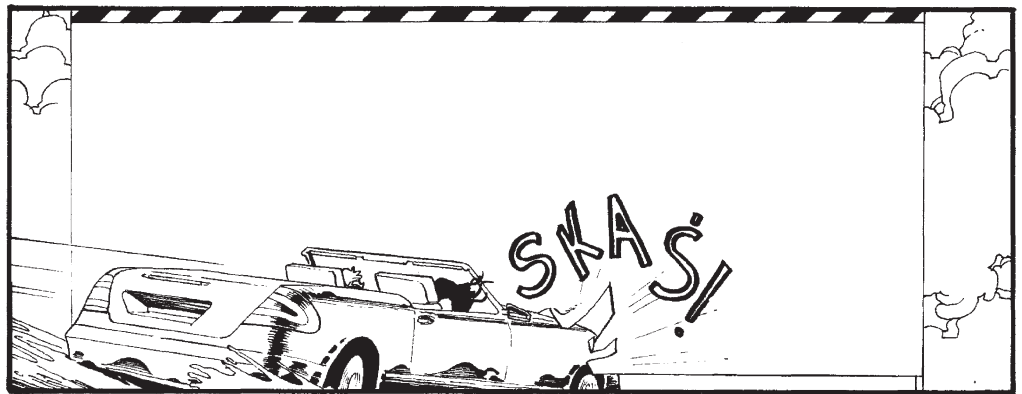
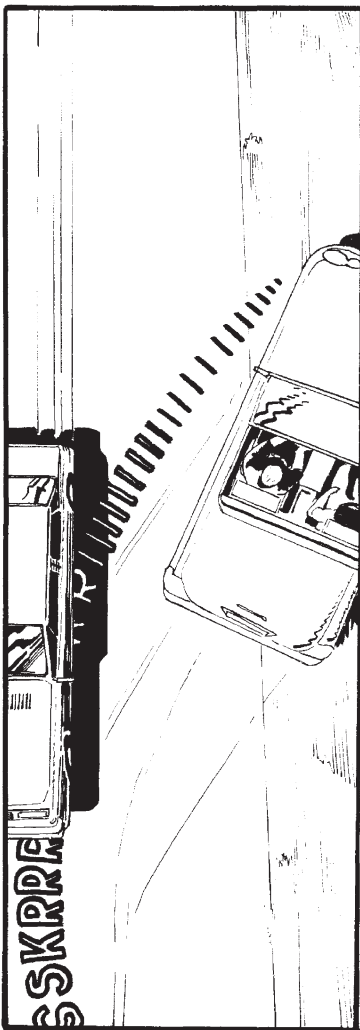
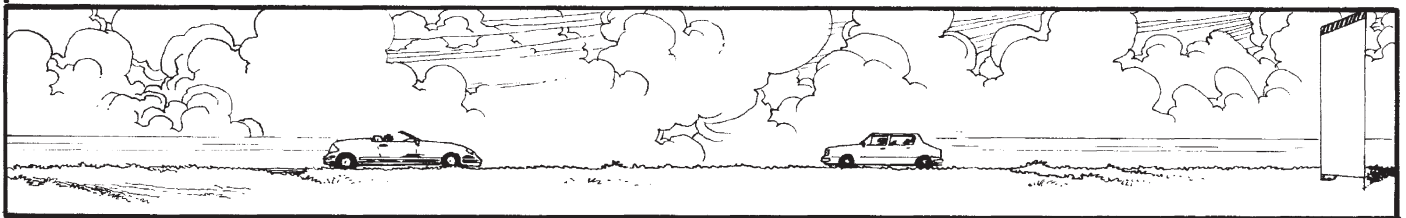
ŠTA KAŽEŠ NA OVO?

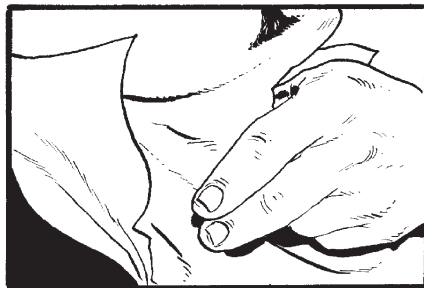
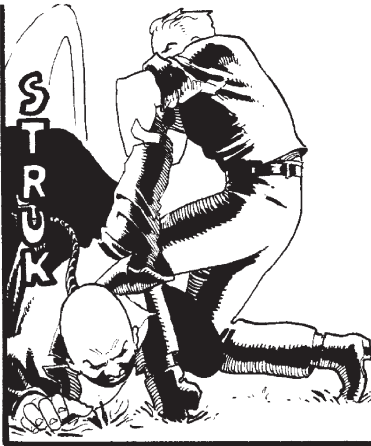
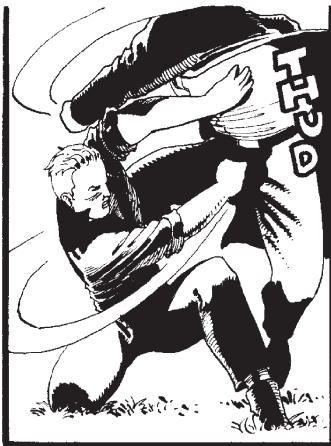

STRAP!

GAZDA AVNI, TO JE DROGA!

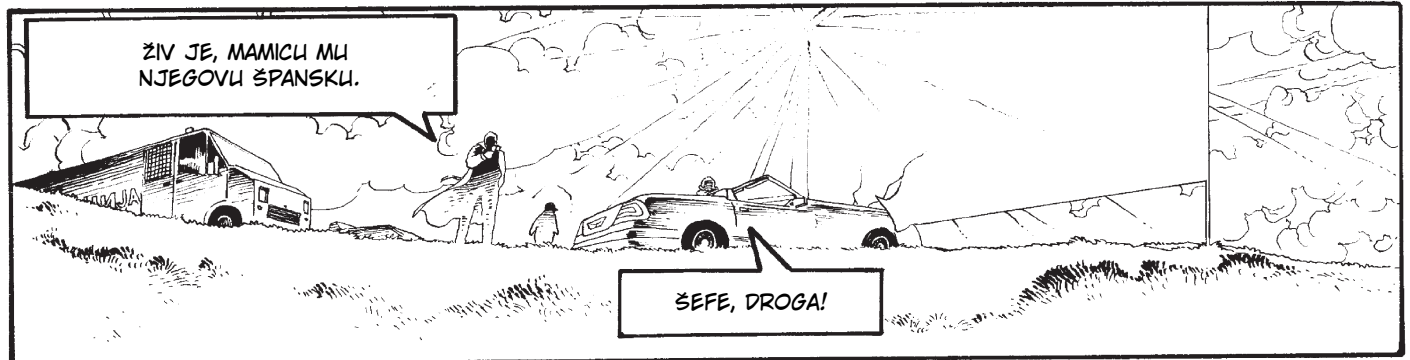

KOLA BROJ 1. VIDIM AUTO NA NJIVI!

44

ŽIV JE, MAMICI MU NJEGOVI ŠPANSKI.

ŠEFE, DROGA!

SVIM EKIPAMA, OSUMNJIČENI JE PRIVEDEN!

PRIVODENJE POTVRĐENO!

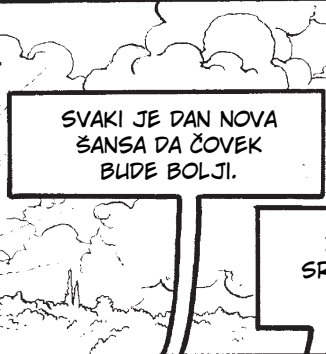
UHAPŠENI JE USMRATIO ČETVORICU U TABANIŠTU.

E PA SENJOR, RODRIGEZ, SAD TE NIKADA NEĆE PREDATI... SAD SI U MOJIM RUKAMA.

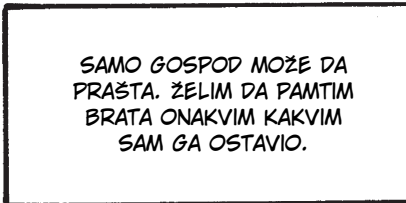

PUSTIĆU DA SUNCE ZAĐE I POČEĆU IZNOVA.

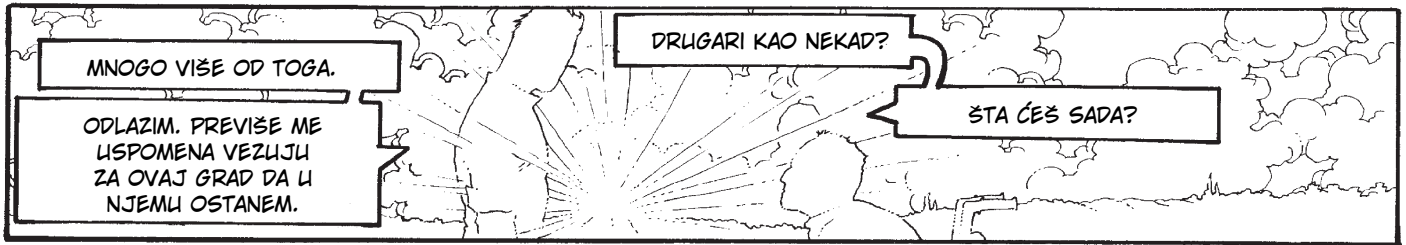
SVAKI JE DAN NOVA ŠANSA DA ČOVEK BUDE BOLJI.

ZNAM DA ĆEMO U SRCU ZALIVEK OSTATI PRIJATELJI.

SAMO GOSPOD MOŽE DA PRAŠTA. ŽELIM DA PAMTIM BRATA ONAKVIM KAKVIM SAM GA OSTAVIO.

MNOGO VIŠE OD TOGA.

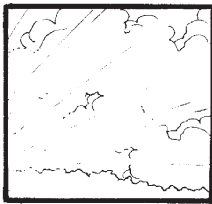
ODLAZIM. PREVIŠE ME
LISPOMENA VEZUJU
ZA OVAJ GRAD DA U
NJEMU OSTANEM.

DRUGARI KAO NEKAD?

ŠTA ĆEŠ SADA?

EJ, GOCE... ČLIVAJ SE!

PASOŠE, MOLIM.

KAKO STE PROŠLI
U MAKEDONIJI,
GOSPODINE HOZE?

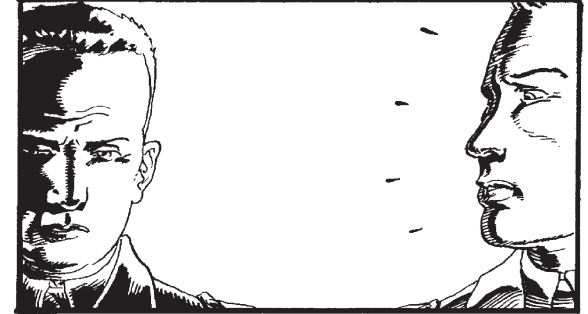
NO COMPRENDE.

MA U PIVO BI SE KLADIO
DA OVOG ŠPANCA
ODNEGDE ZNAM?

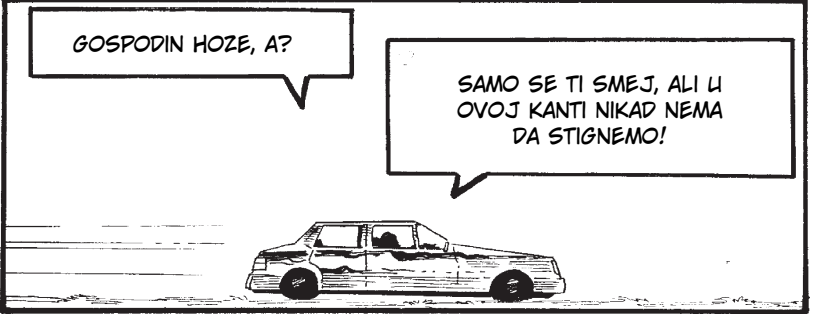

A BRE, ONI SU
TI K'O KINEZI,
SVI SU ISTI!

GOSPODIN HOZE, A?

SAMO SE TI SMEJ, ALI U
OVOJ KANTI NIKAD NEMA
DA STIGNEMO!

SOLUN JE MNOGO BLIZU,
SENJOR EL MAKEDONERO...

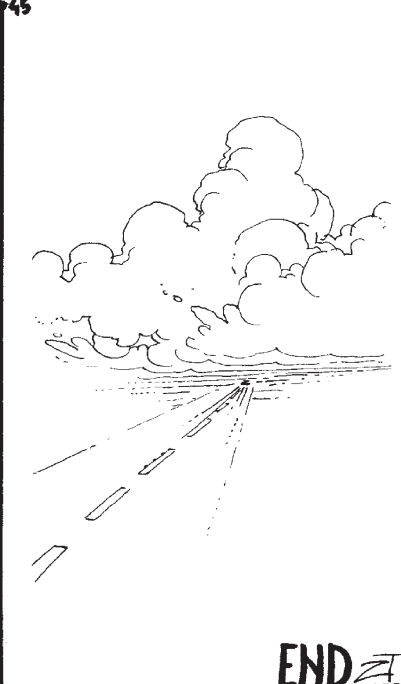
...IDEMO U RIO!

IDEMO NEGDE DALEKO,
GDE LJUDE BOLI LIVO
KO SMO I ODAKLE SMO!

U RIJU IMA
ZGODNIH BRAZILKI!

NEĆEŠ TI DA IMAŠ
VREME ZA BRAZILKE!

END 2002

Humanistički ideal pirata hirurga

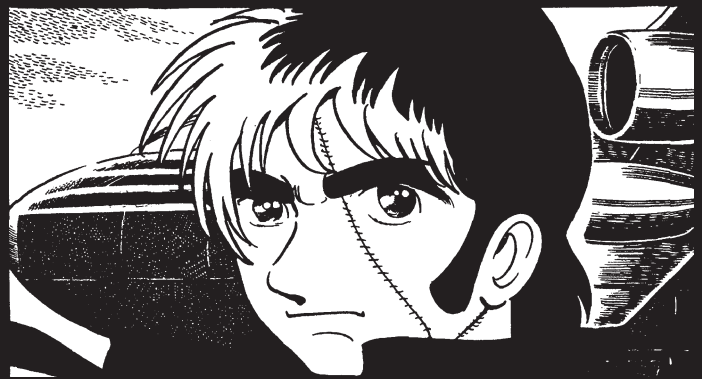
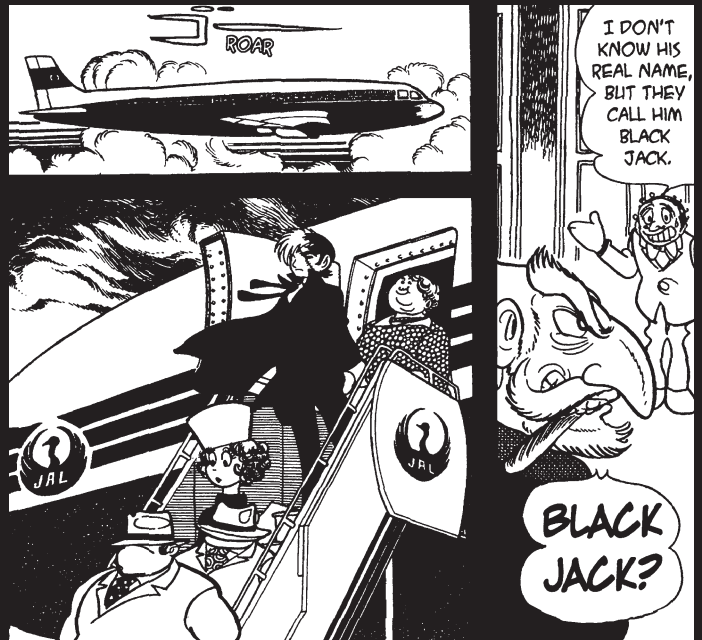
Kada bismo bacili pogled kroz istoriju koje mange su bile najcenjenije, najuticajnije i najvoljenije u Japanu, Black Jack bi se našao među elitom. U pitanju je jedno od ključnih dela slavnog Osamua Tezuke, autora koga nema potrebe posebno predstavljati. A kada bi potrebe bilo, dovoljno bi bilo reći „Bog mange“ i, radi još jačeg utiska, spontano spomenuti činjenicu da je datum njegovog rođenja, 3. novembar, proglašen Danom mange.

Black Jack je započet ranih 70-tih (tačnije, 1973.), tokom možda najzanimljivijih i sigurno najuticajnijih strujanja u istoriji mange – u doba kada su autori, jednako i muški i ženski, unosili u dečje stripove teme i ideje do tada nezamislive u tom okruženju, teme za koje se kod nas smatra da više priliče stripovima za odrasle, što će vremenom oblikovati specifičan odnos mange prema materiji koja je tabu na drugim mestima i često dovoditi do zgražavanja strance kada im, silom prilika, neka takva manga uhvati pogled. Black Jack je očigledno bio Tezugin potvrdni odgovor tom trendu kada ga je ovaj pozvao na večeru. Objavljan je u časopisu Shonen Champion

(shonen = „dečak“ na japanskom), nedeljnim tempom sve do 1978. narastajući do veličine od gotovo 4000 stranica, i kasnije je izdavan u više različitih edicija. Čak i posle 1978. pojavljivao se u obliku specijalnih epizoda. Među sabranim Tezuginim delima u 400 tomova zauzima 22, ali to izdanje (u ediciji izdavačke kuće Kodanša) je najnekompletnije.

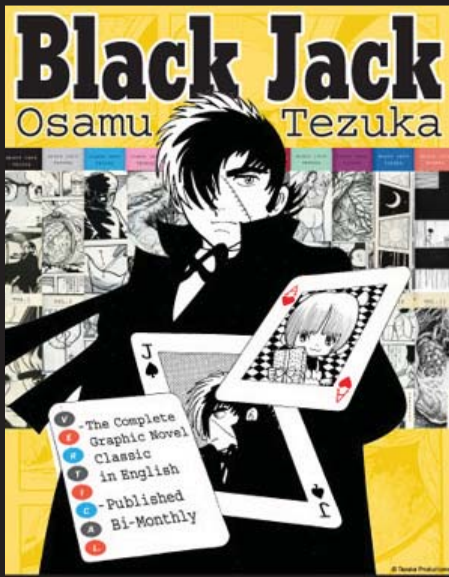
Dakle, u pitanju je najbolji mogući pedigre, koji manga ne izneverava. Neko će verovatno biti zaintrigiran naslovom. Japanski

autori vole da uzimaju i slobodno koriste engleske reči, često ih upotrebljavajući samo kao ukrase, nevezano za originalno značenje. Međutim, Tezuka je odlično znao engleski (čak je i predgovor *Black Jacka* na engleskom!)

i nazvao je glavnog junaka *Black Jack* ne zbog neke veze sa čuvenom kartaškom igrom, već kao asocijaciju na piratsku zastavu: lobanju i ukrštene kosti. Zamislio ga je kao genijalnog hirurga bez radne dozvole, ali silne reputacije s kojom se može meriti samo enormna suma novca koju traži za svoje usluge. Na neki način, Black Jack je zaista nalik na pirata: izopšten i omrznut od ljudi iz sopstvene struke, živi i radi u sopstvenoj klinici udaljenoj od naseljenih sredina. Iako je cena koju traži za svoju pomoć izvan domašaja većine prosečnih sveta, ako se desi da ga pacijentova priča dirne, spreman je da pruži popust, pa čak i da interveniše besplatno.

Ova manga ima specijalno mesto u Tezuginj karijeri – prvo, svako poglavlje je priča za sebe i serija se može čitati praktično bilo kojim redosledom, zahvaljujući tome što nema čvrstu hronologiju. Različita izdanja čak imaju različite redosled priča. Ali, još je bitnija činjenica da je Bog mange završio medicinu. Povezanost nije samo tematska: ova manga je imala i posebno mesto u Tezuginom srcu. Black Jack je Tezugin alter ego kakav je Tezuka, koji se nikad nije bavio tom strukom, verovatno želeo da može da bude. Humanistički ideal. Nije to lak posao čak ni za gotovo savršenog lekara – pacijenti su uglavnom kriminalci i likovi sumnjivog karaktera, u čijoj blizini je tuđi život jeftina roba, tako da se i sam *Black Jack* često nalazi u opasnosti.

<http://www.vertical-inc.com/blackjack>

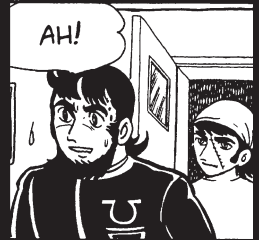
BLACK JACK

Na vizuelnom planu, *Black Jack* je postao jedan od najprepoznatljivijih likova svekolike moderne japanske kulture: romantičarski buntovnik u dugačkom crnom ogrtaču, s mašnom, ludačkom crno-belom frizurom, velikim ožiljkom preko lica i komadom tamnije kože s jedne strane tog ožiljka. Njegov pratilac je mala Pinoko, čiji šarm pruža "comic relief" i čija slatka i nevina pojava krije jezivu prošlost. Prikazi unutrašnjih organa

i operacija su brojni i Tezuka tu unosi svo svoje medicinsko znanje, ali se ne ograničava njime, već katapultira *Black Jacka* u pravcu mita, i u pravcu arhetipova.

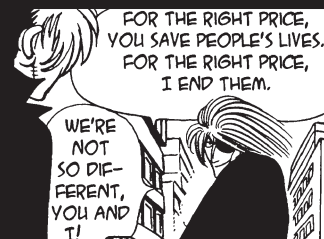
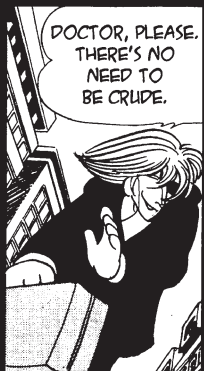
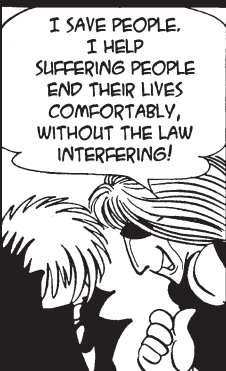
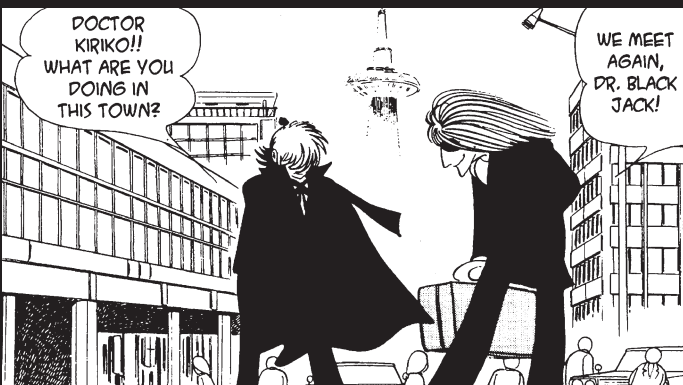
Kakvim problemima se bavi naš lekar-heroj? Sastavlja otkinute udove, prišiva krila, vraća lepotu lica ženi oboleloj od lepree (uz neočekivan obrt!), omogućava da dvoje ljudi dele isto srce, vrši nekoliko operacija u isto vreme, vrši operaciju bez pomoći vida, vrši operaciju na sebi... Kao što vidite, uglavnom stvari koje bi bile apsurdne u stripu koji teži realističnosti, ali to nikad nije bila bitna stavka u *Black Jacku*, koji stremlji ka jednom gotovo religioznom iskustvu. U to se uklapa i njegova mučenička prošlost, koja ga čeličnim stiskom beskompromisno usmerava na njegovom životnom putu i daje mu svrhu. Takođe, u svojim avanturama sreće sve moguće vrste ljudi, ali i stvorenja koja nisu od krvi i mesa.

Za one koji nisu upoznati sa Tezukinim radom *Black Jack* je odličan uvod, dovoljno reprezentativan i dovoljno originalan, delo koje spaja duh ranih dečjih radova poput *Astro Boya* sa kasnijom, zrelijom fazom *Ayako*, *MW*-a i *Adolfa*. Ipak, istim tim ljudima koji nisu upućeni jedna reč upozorenja neće škoditi: Tezuka je autor specifičnog odnosa prema stripu. Poznat je njegov sistem „zvezda“: likovi postoje van samih dela, u nekoj vrsti meta-narativa, i po potrebi preuzimaju određene uloge. Svako ko je pročitao bar jedno Tezukino delo već je time napravio korak više ka razumevanju vizuelnih "gegova" u drugom. Pored toga, Tezuka uvek čini čitaoca svesnim da čita *strip* (tj. mangu) često razbijajući „četvrti zid“ (zid prema publici). Vezana s tim je i njegova tendencija da meša komično i tragično – i zaista, čitaoci će se naći izloženi humoru na najneočekivanijim mestima. U nekim njegovim delima iz kasnije kreativne faze (kao što je *MW*) ovo je potisnuto, ali *Black Jack* kipi od takvih detalja. Što samo po sebi nije loša stvar, jer se on, i pored svih komičnih situacija, nalazi do guše zatrpan ljudskim tragedijama.

U Japanu je *Black Jack* neosporno Tezukino najpopularnije delo. Na engleskom jeziku je zaživeo u naručju izdavača Viza, ali se taj život vrlo brzo ugasio posle 2 toma, i danas je to izdanje praktično nemoguće naći. Međutim, Vertical, koji se nalazi na pohodu objavljivanja svih bitnijih dela iz Tezukinog opusa i koji je čuven po eleganciji i pažnji sa kojima to radi, preuzeo je licencu i u trenutku pisanja ovog teksta nalazi se na pola puta u procesu izdavanja planiranih 17 tomova. Njihova verzija je zasnovana na najkompletnijem japanskom izdanju i sadrži neke retke priče, koje su u svoje vreme bile suviše provokativne za javnost i stoga su često preskakane u različitim zbirkama čak i u zemlji svog porekla.

Uticao *Black Jack* na potonje generacije ne može biti precenjen. Stalna reizdanja i pojavljivanja na listama najboljih mangi garantuju da nove generacije neće propustiti ovo delo. Uticao ide daleko izvan medija stripa: video-serije, filmovi, pozorišne predstave (u izvođenju ženske trupe Takarazuka, koju je Tezuka voleo). Godine 2002. Suho Sato objavljuje *Say Hello to Black Jack*, mangu koja je izazvala komešanje javnog mnjenja svojim realističkim prikazom nezdravog stanja zdravstva u Japanu i tako potakla uvođenje reformi u tu oblast. Tezukino nasleđe živi i dalje, u punoj snazi.

Σ : K A T A C K I M : Q C B E T M T E I : S U M T R A K M P A Y I N I : M K T Q P I M : Q T B B : P P A N I K I M T E : N A : T B P E N N E T Q

ZEMLJA - RASKRSNICA CIVILIZACIJA.

DA SE SLUČAJNO NE POZNAJEMO, PA MI SE OBRACATE SA "TI"?

SAD ĆU TE SREDIM, AKREPE RUŽNI!

E SAD ĆE VIDIS!

JAAA, KAKVO NEPRISTOJNO PONAŠANJE! AUUU!

AUUU, OVO JE VRHUNAC! GRUBIJAN!

UHAAAA! OVO TI JE TEK POČETAK!

AUUU...! OVO JE VRHUNAC!... GRUBIJAN!

DA, TEK POČETAK...

OPA!

DA, TEK POČETAK...

JAO, PRIČINJAVATE MI BOL, GOSPODINE!

GDE IMA ZA JEDNOG, IMA I ZA DVOJICU!

JAO, PRIČINJAVATE MI BOL, GOSPODINE!

ŠTA! MAJKU MI, PA TI SE TAKO RAZMNOŽAVAS, IZRODE?!

E PA SAD ĆU TE RAZMNOŽIM DO KRAJA, GADE POKVARENI!

AH, PODMLIKICA!

NASILNIK!

NENORMALNIK!

POSLANIK!

NARODNJAK!

MANIJAK!

AAA...
'OČES NEŠTO
DA KAZES, CRVE
NESREČNI?!

LUDAK!

PROSTAK!

SELJAK!

A BRE, 'OČES
TI DA CRKNES
VEĆ JEDNOM?!

EVO TI!

EVO TI!

EVO TI!

PROSTAK!

E PA TOL'KO TI BEŠE,
VAŠKO JEDNA!

PROSTAK!

SELJAK!

LUDAK!

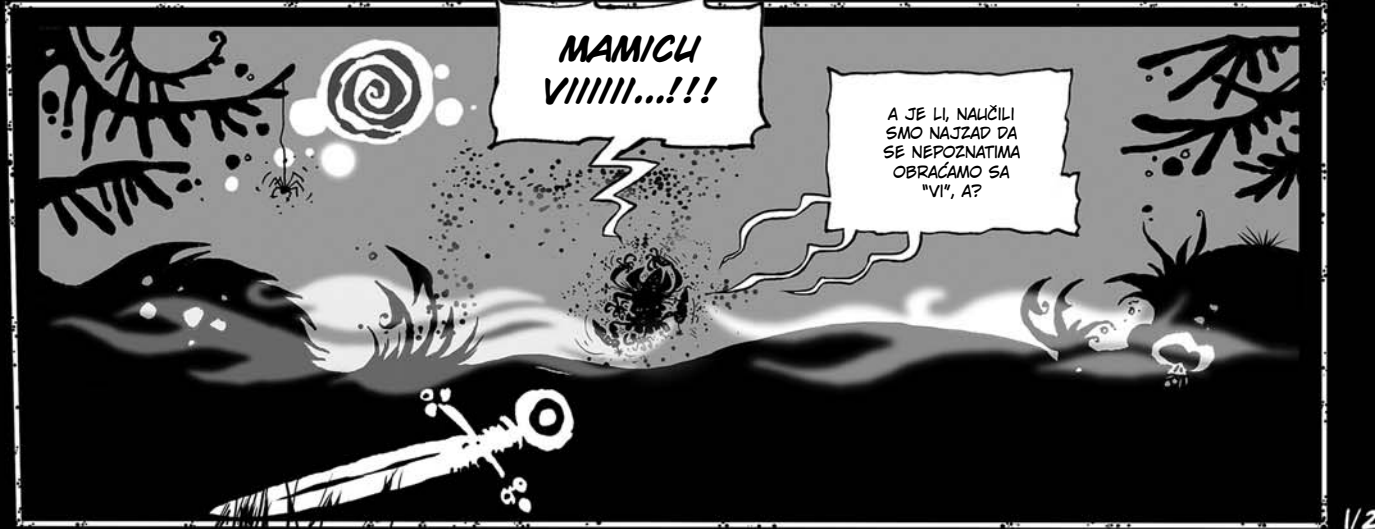
NASILNIK!

A!!?

LELE, NAPAST!

MAMICU
VIIIIII...!!!

A JE LI, NAUČILI
SMO NAJZAD DA
SE NEPOZNATIMA
OBRAČAMO SA
"VI", A?

Balkanska pravila: Tanka je linija što spaja...

Noć je, kažu, najcrnja pred zoru.
Dan u sumrak. Negde između njih
umeće se, i nameće život, često kao nagoveštaj, pokret,
neuhvatljivi obris, samo silueta, ali dovoljno jasna i
živa da zarobi priču. Magija u kadru zarobljene animacije,
ili na jednoj tabli stripa oživljenih pokreta...
Za bugarskog animatora i strip-autora Borisa Klisurskog,
granica dva medija je jedini put ka stvaralaštvu,
sve ostalo je priča.

PRESSING: Ko je Boris Klisurski? Predstavite se srpskoj publici!
BORIS KLISURSKI: Ja sam pre svega autor animiranih filmova. To mi je profesija. Stripom se bavim iz zadovoljstva i ljubavi i trudim se da se u svakom stripu koji uradim to i vidi. Predstavnik sam „srednje generacije“ strip crtača u Bugarskoj. Učio sam i inspiraciju nalazio u velikim crtačima koji su radili pre moje generacije (uglavnom umetnici iz prve „Duge“) i sa svoje strane provociram mlađe generacije da se zainteresuju i bave stripom, jedni da ga crtaju i pišu, drugi da ga čitaju.

PRESSING: Kada i odakle si krenuo da se baviš stripom?
KLISURSKI: Strip je za mene prvi crtež koji sam svesno zavoleo. Bilo je to u ranom detinjstvu, tada sam imao „privilegiju“ da redovno dobijam francuski Pif, koji se pokazao od velike važnosti za formiranje mene kao crtača i za moj pogled na svet uopšte. Neću reći ništa novo ako kažem da je Pif bio izuzetno dobro urađen nedeljni časopis, sa mnogo različitih autora, od kojih su neki bili na stvarno visokom nivou. Raznovrsnost stilova i raznovrsnost tema, to je na mene ostavilo utisak koji traje i danas. Nije bilo šanse da tako nešto ne izvrši uticaj na jednog klinca od 12 ili 13 godina, koji je tada zamišljao da je pravljenje stripa nešto veoma jednostavno, pa sam baš sa takvom lakoćom i spontanošću u tom uzrastu i pravo svoje prve stripove. Još uvek ponekad pogledam svoje „radove“ iz

tog perioda, i smešim se.
PRESSING: Koje stripove si tada voleo, koje škole, šta se tada čitalo?
KLISURSKI: Od tada je u meni ostala ljubav prema BD franco-belge, tj. francusko-belgijskoj školi stripa. U detinjstvu su moji vršnjaci raspolagali veoma ograničenim fondom stripova. Uglavnom evropskih, Pif koji sam već pomenuo, bio je simbol za dobar strip. Do ruke su nam došla i neka strip izdanja iz tadašnje Jugoslavije. Kasnije se pojavila bugarska „Duga“ sa mnogo dobrih autora, ali i sa mnogo propagandne karakteristične za to vreme... Mene su se lično najviše dopadali Asterix, Tintin, Štrumpfovi, jedan odličan umetnik Cezard, autor stripa Arthur, Pierre Tranchard, autor stripa Marine i Smith et Weston... Malo kasnije sam otkrio Jean-a Tabary-a i Greg-a... Kad sada pomislim, zaista ih ima puno! Od bugarskih autora tu su bili Venelin Vrbanov i Nikolaj Dodov, Božidar Dimitrov, Evgenij Jordanov... Zaista dobri autori!

PRESSING: Jedan od tvojih uzora bio je i belgijski autor Erže. Kakav je bio njegov uticaj na tvoje pripovedanje, a kakav na tvoje crtanje?

KLISURSKI: Erže je imao ogroman uticaj na mene, ne samo kao na strip autora već i na moj pogled na estetiku, na način pripovedanja jedne priče na teme kojima sam se bavio... Bilo je neverovatno kada sam ga otkrio uz pomoć jednog prijatelja, koji je znao francuski mnogo, mnogo bolje od mene i koji mi je satima i satima prevodio Herege-ove albume. Herge-ovi crteži su oživljavali pred mojim očima a način na koji je on organizovao priču je na mene ostavljao ogroman utisak. Kasnije sam sličan stil video i u Spilbergovim filmovima, naročito u „Indijana Džonsu“... Na mene je uticaj imao pre svega njegov način pripovedanja, a ne toliko njegov način crtanja. Njegova „čista linija“ nije moj stil. Tu bih pre rekao da sam više povukao na Cezard-a i Tranchard-a.

PRESSING: Šta je za tebe starije, značajnije, ilustracija ili strip?

KLISURSKI: Ilustracija je, naravno, mnogo stariji medij. Stripovi su „tvorevina“ modernog doba i mogu se dovesti u vezu sa pojavom periodične štampe i viška slobodnog vremena savremenog čoveka. Što se značaja tiče, za mene su i jedno i drugo podjednako značajni. Strip je samostalni medij i ne mislim da je njegov opstanak u današnje vreme ugrožen od strane televizije, bioskopa ili interneta. Strip je dovoljno vitalan i fleksibilan da pronađe svoju suštinu i da nastavi da se razvija. Za mene lično strip je nešto kao bioskop - „zamrznuti film“. I ja sam se koristim filmskim jezikom, koristim filmsku montažu u svojim stripovima (ili bar se trudim). Znači, za mene je strip bliži filmu, nego ilustraciji.

PRESSING: Za većinu strip je jedna vrsta zabave, za one koji ga vole i poštuju strip je nešto mnogo ozbiljnije. Kakve su mogućnosti koje strip pruža i šta očekuješ od sebe kao neko ko se bavi stripom?

KLISURSKI: Postoji jedna izreka koja kaže da smo najozbiljniji onda kada se šalimo. To važi i za strip. Za mene šaljivi jezik i stil može mnogo lakše i efikasnije da iskaže neke stvari, da uspešnije ukaže na neke probleme. BD škola stripa upravo to radi vrlo uspešno. Setimo se da je u Francuskoj strip u rangu „osme muze“, ravnopravno sa drugim umetnostima. Tamo odrasli ljudi podjednako čitaju strip i knjige i to je za mene nešto mnogo lepo. Celog svog života trudim se da uglavnom radim BeDe (des B.D.-s). Lično, meni ograničenja jedne škole, okviri koji postoje (ako takvih uopšte ima) ne predstavljaju problem, jednostavno osećam se dobro kada imam zadata ograničenja, mašta radi bolje kada zadatak koji je preda mnom daje neke „uslove“, „ograničenja“, „prohteve“, „teme“... Možda za mene važi pravilo da što je tesniji okvir projekta ispred mene, to je veća želja da pokušam da maksimalno ispunim dati prostor, da iskoristim svaki detalj date teme ili okvira.

PRESSING: Da li za tebe, kao fana, francusko-belgijska škola ima nekog konkurenta u svetu stripa?

KLISURSKI: Naravno. U današnje vreme japanska Manga ima ogroman broj poštovalaca, američki strip takođe ima predane fanove. Sve je pitanje ukusa. Nema bolje ili gore škole, svako nalazi sebe negde, a većini se dopadaju sva tri stila. Za mene lično kao što sam rekao ne postoji bolji ili gora škola, već bolji, i ne tako dobri autori.

PRESSING: Poslednjih nekoliko decenija mnoge dogme su razotkrivene, mnogih različitih tokovi su se stopili, ali ipak, u svetu stripa tri škole su zadržale svoje karakteristike. Da li su razlike među njima toliko velike i može li da se desi da u budućnosti crta između njih nestane ili da makar postane tanja?

KLISURSKI: Ne smatram da je ovde u pitanju bilo kakav rivalitet ili borba za premoć već bih pre rekao da je reč o bogatstvu. Bogatstvu izražajnih sredstava, bogatstvu ideja, bogatstvu stilova. Neka svako stvara tamo gde se oseća najsigurnije. Za mene je lično lepo kada ima različitih pravaca, zato što to unosi raznovrsnost u našu umetnost. Lično bih voleo da razlike i karakterne osobine svake od ovih škola ponaosob budu sačuvane i da se u budućnosti ne teži unifikaciji.

PRESSING: Koliko jedan crtač stripa treba da bude umetnik, koliko stripadžija,

a koliko pripovedač? Ako je balans izgubljen, ne gubi li se sa njim i magija stripa?

KLISURSKI: Naravno da je balans bitan i da se u suprotnom magija gubi! Drugo je pitanje to što strip može da bude, i uglavnom jeste, kolektivna umetnost. Neko će da ga osmisli, neko drugi da ga nacrti, treći da ga oboji, na taj način svako radi ono što najbolje zna. Ako treba da izvučem neki kratak zaključak reći ću ovako: za mene jedan strip treba da predstavlja dobru priču sa dobrom vizuelnim delom. Kada jedna od ove dve stvari nedostaje, to svakako ide na štetu stripa.

PRESSING: Pomenuli ste „Dugu“. Kažite nam nešto detaljnije o njoj, njenom uticaju i značaju za bugarski strip.

KLISURSKI: O, za bugarske ljubitelje stripa „Duga“ ima ogroman značaj i uticaj! To je bilo najznačajnije strip izdanje u godinama pre promena, kada je strip bio „đavolja“ reč. Uprkos ideološkoj obojenosti, uprkos očiglednom kopiranju Pif-a i drugih zapadnih obrazaca, sama „Duga“ je bila zaista dobar strip časopis, nešto što je inspirisalo celu moju generaciju umetnika. „Duga“ je uspeła da utaba stazu za buduća strip izdanja u Bugarskoj, uspeła je da oformi strip publiku a takođe i strip crtače sa sopstvenim izražajnim stilom kao što su Efgenij Jordanov, Božidar Dimitrov, Venelin Vrbanom i mnogi drugi, što nikako nije beznačajno! Svi iz moje, ali i iz kasnijih generacija, mnogo joj dugujemo.

PRESSING: Kakva je situacija sa stripom u Bugarskoj danas? Ima li crtača, ima li publike, ima li izdavača koji objavljuju domaća i strana izdanja?

KLISURSKI: Mnogo godina unazad se objavljuju izdanja Marvel-a i Dark Horse-a (kroz izdanje Art line), kao i izdanja Egmonta. Što se mene tiče ima mnogo naslova koji su vredni pažnje, ali je za sada kupovina ograničena. Nema dovoljno čitalaca. Trenutno, koliko znam, ne izlazi ni jedan bugarski strip časopis. Bilo je mnogo pokušaja, ali ni jedno izdanje nije moglo da se zadrži više od godinu dana. Većina Bugara, na žalost, ne čita stripove. Postoji određeni krug ljudi koji je jako zainteresovan za strip, koji mnogo zna o stripu, deo njih su i odlični crtači, ali ovde govorim o sto, možda dvesta ljudi. To nije dovoljno da bi neko izdanje preživelo na tržištu. Za sada se strip kultura u Bugarskoj najviše ispoljava preko interneta, putem foruma i virtuelnih strip izdanja.

PRESSING: Neki od najboljih srpskih strip crtača su svoj hleb našli u SAD-u, Francuskoj ili Španiji. Kakva je situacija sa bugarskim crtačima? Da li oni ostaju u zemlji ili odlaze? Ima li šta da ih zadrži?

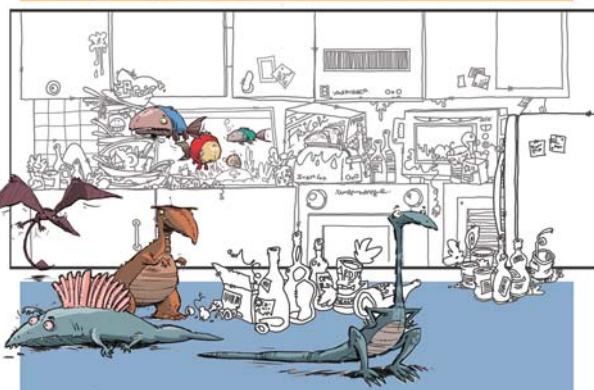
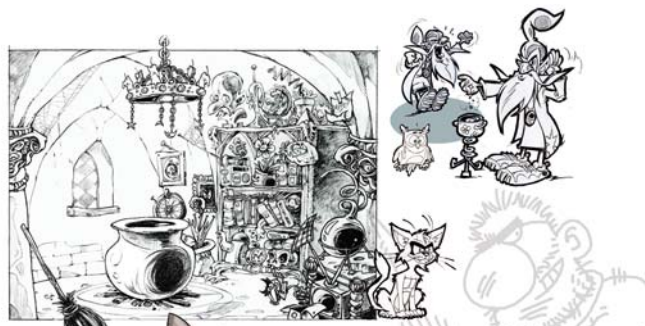
KLISURSKI: I kod nas ima crtača koji su sa velikim uspehom „prodali“ svoj talenat na zapadu. Odmah mi na pamet padaju Aleks Maleev, Klvačev, Velinov. Nas, koji smo ostali u Bugarskoj, pre svega ovde zadržavaju inat i vera da će doći bolja vremena. Bugarski strip autori su uporni ljudi (smeh)!

PRESSING: Da li vesti iz sveta srpskog stripa i animacije stižu do Bugarske i do tebe lično? Da li si upoznat sa nekim autorima i sa nekim ostvarenjima?

KLISURSKI: Na žalost ne poznajem dobro autore u Srbiji. Znam za Mirka Čolaka i Dražena Kovačevića koji su strašno dobri autori. Imao sam prilike da vidim radove još nekolicine autora u „Vekovnicima“. Oduševljen sam! Imate izuzetne talente! Verujem da saradnja srpskih i bugarskih autora tek predstoji.

PRESSING: Kažite nam nešto o vašem stripu „Sumrak“ koji ćemo predstaviti

ALMOST HEAVEN... (SAUCE ORIENTAL)

našim čitaocima. Odakle ideja za takvog junaka i takav ambijent?

KLISURSKI: Priznaću vam, „Sumrak“ je za mene bio jedan eksperiment. To nije moj tipičan stil rada. Ali dugo me je privlačila ideja da napravim strip od silueta, zato što mnogo volim da crtam siluete... Bilo mi je zanimljivo da vidim kako će izgledati jedan takav strip, napravljen samo do silueta i takoreći bez promene perspektive u kadriranju... I uprkos očekivanjima da će to biti nešto mračno, da se postigne da bude zaista, zaista smešan. Uradio sam jednu, dve table i to je naišlo na dobar prijem. Sada već radim na novim tablama, koncept mi je već oformljen i nadam se da ću sakupiti dovoljno tabli za jedan mali album. Biće to priče od po jedne ili dve table humorističkog tipa, uglavnom na bugarskom jeziku. Pokušaću da ih prevedem na engleski i francuski kako bih proširio krug čitalaca. Ali sve to je moj lični projekat i za sada radim na njemu u slobodno vreme.

PRESSING: Na kojim još projektima radite trenutno?

KLISURSKI: Trenutno mi najviše vremena oduzima rad na jednom animiranom projektu. To će biti jedan kraći rat film koji se zove „Akvarijum“, koji uglavnom finansira bugarski nacionalni filmski centar. Ja sam režiser, crtač i autor storiborda, a takođe i malim delom animator. Animacija je moja profesija. Ovo je moj drugi autorski film. Prvi je bio jedan sasvim kratak eksperimentalni film pod nazivom Nazca, koji je imao dobar prijem.

PRESSING: Imate li neke neostvorene želje i ambicije vezane za strip i animaciju?

KLISURSKI: Pun sam ideja, kako vezanih za strip, tako vezanih i za animaciju. Ponekad pomislim da možda malo više težim old school fazonu, jer su mi ideje uglavnom vezane za kratke forme u 2D animaciji i za BeDe stil u stripu. Ali uvek sam smatrao da je dobra ideja osnova svega a smatram da su moje ideje dobre i nadam se da ću uspeti da realizujem makar deo njih.

PRESSING: Kakvi su novi trendovi u svetu stripa? Da li je budućnost stripa vezana za nove tehnologije, za internet (web-strip) ili će strip ostati ono što jeste?

KLISURSKI: Smatram da i strip mora da se razvija. Staro će ostati, ali će ga novo dopunjavati. Želim da verujem da će, bez obzira na sve umeće crtanja i pripovedanja ostati nezamenljivo i da ga kao najbitniji preduslov neće moći zameniti ni jedan softver ili mašina. Verujem da globalizacija neće da nas učini bezličnim, verujem da ćemo naći bogatstvo u izobilju stilova i izražajnih sredstava. Ja ću stremiti tome.

PRESSING: Ako smo nešto zaboravili, a vi želite da kažete, izvolite!

KLISURSKI: Želim srpskim čitaocima i ljubiteljima stripa mnogo novih otkrića, a srpskim autorima mnogo novih mogućnosti!

Razgovarali: Marjan MILANOV i Zlatibor STANKOVIĆ

Balkanska pravila: Maxim u Beogradu

Marian Mirescu, strip autor i profesor iz Krajove, jedan je od najagilnijih promotera stripa u Rumuniji. Aktivan u svim dešavanjima u stripu, izdavač, crtač, scenarista, pedagog, prošle je godine, zajedno sa crtačem Cristianom Pacurariuom osvojio Grand Prix na međunarodnom salonu stripa u Beogradu...

PRESSING: *Kada si se i kako «inficirao» stripom?*

MARIAN MIRESCU: (smeh) Postao sam «pozitivan» od prekomernih doza tv-a, filma i crteža. Bio sam «high» u okruženju u kom sam rastao, u jednom prilično zatvorenom društvu. Tek nešto kasnije postao sam svestan te zatvorenosti. Bio sam dete, i kao i svako dete živeo u oblacima, u svom svetu...

Utočište su mi bili film i crtanje, slušanje raznih priča iz okruženja a kasnije i čitanje knjiga. Uz izmišljeni svet filmske magije, stvarao sam svoje sopstvene svetove, svoje lične «filmove». Klasika, zar ne... Film+crteži=Strip... Od Max i Moritz-a, Wilhelm-a Busch-a, preko sporadičnog Journal de Mickey pa Pif-a (Vaillant i Journal de Pif) učio sam kako se crtežom mogu pričati priče. Drugim rečima, moji dečaćki crteži na listovima papira oživljavali su a likovi u njima su pričali... Čuo se glas naratora i šumovi koji su iz njih dopirali... Do dana današnjeg nisam se «izlećio» od te boljke...

PRESSING: *Podsetio si me na dane mog detinjstva (smeh). Samo što smo mi bili u zemlji otvorenoj ka svetu, sa mnogo većim mogućnostima, pa i na polju stripa. Kakva je bila situacija sa tvojim prijateljima u to vreme, jesu li i njih zanimale «crtane priče»?*

MIRESCU: U to vreme, dakle početkom '60-ih godina, Rumunija je bila u periodu otvaranja ka Zapadu... I zatvaranju ka Istoku... 1968. su se u tom pravcu desile kulturološke i političke promene.

Spomenuo sam Mickey-a i Pif-a, jer su oni mogli da se nađu na tadašnjim rumunskim kioscima. Kasnije sam čuo da su izlazili i drugi časopisi, ali su mi ova dva ostala u sećanju, naročito Pif. Sećam se čak i cene u to vreme - 4 leja. Bilo je takođe i rumunskih revija koje su, uz standardno

«nastaviće se», objavljivale po nekoliko stranica stripova: Arici Pogonici, Luminita, Cutezatorii... U to vreme nisam imao prijatelje koji su bili zainteresovani za strip kao ja. Pif je bio na francuskom, tako da oni kojima su roditelji kupovali reviju, mogli su samo da gledaju crteže i da pamte imena glavnih likova (Pif, Tonton, Placid, Arthur...), poneki izraz (Glop-Glop, Fin de l'episode...) ili onomatopeju (BOUM! FLOC!)... Postepeno je to dovelo do toga da su mnogi od njih počeli da uče francuski. To je bio slučaj i sa mnom.

PRESSING: *Ko je bio tvoj prvi prijatelj koji je bio zaljubljen u strip, da li ih je možda bilo više?*

MIRESCU: To su prijatelji iz osnovne i srednje škole, njihova imena su irelevantna za rumunski strip. Oni su krenuli nekim drugim putevima, gradili svoje karijere i imali druga interesovanja.

PRESSING: *Debitovao si sa stripom na jednom konkursu iz 1971. godine. Možeš li nam reći nešto o tome i šta je za tebe značila diploma koju si tom prilikom dobio?*

MIRESCU: Reviji Cutezatorii poslao sam jedan svoj crtež, koji je objavljen na stranici uz ilustraciju Valentina Tanasea, koji će kasnije postati profesionalni crtač stripova. Ali greškom su umesto mog imena napisali Maria Munteanu iz Kluža. Učestvovao sam na prvom nacionalnom strip konkursu organizovanom od strane časopisa Cutezatorii i Pif, kao i na drugom organizovanom od dodatka časopisa Racheta Cutezatoriilor, čiji je glavni junak u to vreme bio «Kolega Minitehnicus», kreiran od strane C.Arnala, oca Pif-a. Dobio sam diplomu kao učesnik konkursa i Pohvalnicu, i to su bile moje diplome sem onih školskih. Ništa naročito, zar ne... Pogotovo ako uzmemo u obzir da su mi to bile i jedine do prošle godine i salona stripa u Beogradu (smeh)... Nemam ja taj takmičarski duh, mada u ono vreme kada mi je trebao veći podstrek nije ni bilo strip konkursa. S druge strane, sada recimo mnogo više radim na tome da ohrabrujem mlade autore da učestvuju na raznim konkursima. I da se vratim na tvoje pitanje, tada i nisam debitovao sa stripom jer mi ništa i nije objavljeno u to vreme. Pobednik tog prvog konkursa bio je Radu Marian, danas priznati arhitekta, koji se i dalje bavi stripom. Bilo je tada mnogo učesnika, od kojih su se neki kasnije afirmisali u stripu, a neki su i danas aktivni, ali i neki autori o kojima dugo već ne znam ništa, ni da li su još aktivni ili ne. Taj konkurs je u svakom slučaju mnogo značio istinskim strip autorima, pa i meni lično. Činjenica da smo primećeni i «uzeti u obzir» nam je puno značila tada.

Kulturološko «probijanje leda» iz šezdesetih sa mukom se nastavilo i u sedamdesetim. Ali put nam je bio otvoren, nije bilo povratka nazad... Naš izlaz je bio u SF-u, ali to je druga priča...

PRESSING: *Slazem se. Kad si već spomenuo SF, u Rumuniji je bilo i još uvek egzistira mnoštvo SF klubova i fanova. Tvoji prvi fanzini su upravo bili posvećeni SF-u, negde osamdesetih godina? Kako si se snalazio tih godina sa čitanjem stripova posle ukidanja uvoza istih iz Francuske?*

MIRESCU: Da, bilo je dosta SF klubova ali ih je do danas ostao manji broj. Evo i objašnjenja zašto je tako. Pre devedesete SF je bio, kao što sam rekao, naš izlaz. Za tadašnje političare bio je to ventil energije nove komunističke omladine: budućnost je bila opsesija komunizma - kako i zašto nešto treba da bude bolje. Omladina je odbacivala lance stvarnosti a komunistički režim je verovao da radi na stvaranju «novog čoveka», onog «budućeg», odbacujući onog iz stvarnosti. Ta ideološka glupost dovela je do jačanja SF fandoma, uz učešće partije kroz organizovanje raznih konferencija i konvencija SF-a, spektakularne događaje koji su se sa nestrpljenjem čekali svake godine: pravi pravcati «Woodstoci»! Poslednji izliv te ideologije bio je 1989., od omladine hranjene tom «drogom demokratije». Što se tiče tvog pitanja, da, moji tadašnji fanzini ili make-te koje sam radio za SF klubove iz Krajove (SFLASH, ORION, TRAFIC, SEMN i drugi), bili su upravo posvećeni SF prozi i stripovima. Oni su kružili «od ruke do ruke», isto kao i prevodi stranih SF dela - pisanih pisačom mašinom i kopiranih indigom ili na geštetneru... Bila je to cena opstanka umetničkih i intelektualnih potencijala, nešto kao «kuvanje u pokrivenom loncu» (smeh)... Strip je i dalje bio marginalizovan i ignorisan a u najmanju ruku tolerisan. Opstajao je prokažen kao izraz dekadentne kulture. Nastavilo se istom praksom i osamdesetih. Uz «kanale» komunikacije sa Zapadom, ali uz i dalje rigoroznu cenzuru, moglo se naći ponešto od američke i francuske SF literature, koje bi nenadano pristizale u knjižare, poneki Pif po antikvarijatima (O, radosti!) unetih u zemlju od strane «onih koje je pregazilo vreme», ili u paketima od izbeglih prijatelja, starih dobrih filmova po kinotekama, nikada do tada viđenih... Režim je polako pucao po šavovima... Sveprisutniji glad i hladnoća nisu nas pokolebali. Imali smo svoj «ogrev za dušu». Crtali smo i stvarali svoje strip revije i fanzine u nekoliko primeraka. Krajova je bila kao neka predvodnica u tome, uz još dva značajna mesta - Temišvar i Jaš. Ali nešto se «kuvalo»

tamo «gore». Na «savetovanjima» po SF krugovima se o tome šušalo. Opijenost «prljave» elite se nije mogla sprečiti. Strip je ostao infantilna zanimacija. SF fandom se drastično urušio posle '90., sa dolaskom demokratije i decentralizacijom.

PRESSING: Bile su to zaista teške godine za sve, ali i iz tog mračnog perioda ostaju lepe stvari, prijatelji i događaji... Tvoje prijateljstvo sa Viorel-om (Pirligras), Dodo-m (Nita) i Valentin-om (Iordache) će rumunskom stripu doneti puno dobrih stvari... Jedna od njih će biti i organizovanje Prvog međunarodnog salona stripa u Rumuniji. Možeš li nam reći nešto o tim danima?

MIRESCU: Danas, iz ove perspektive, onako retrospektivno, znaš i vidiš šta se sve usput izgubilo. Teška vremena su za nama, ali takođe i stvari koje su nenadoknadive. Entuzijizam, solidarnost... Pomenuta «grupa» iz Krajove se formirala u okviru lokalnog SF kluba tokom 1983. godine i nazvana je SFVA (SF Victor Anestin, ili kako smo je mi međusobno nazivali «Science Fiction Visual Arts»), a činili su je: Valentin Iordache iz Turn Severina, profesor u Oršavi, izuzetan stvaralac, Viorel Pirligras, i on takođe poreklom iz Turn Severina, autor koji je obeležio jednu epohu, naročito kroz svoje radove objavljene u almanahu Anticipatia, i jedan mladi student, pasionirani «Pifofil» - Dodo Nita, čovek sa ogromnim entuzijazmom. Bilo je tu još nekoliko ljubitelja stripa i «pisaca». Svi smo tada pisali SF! To nam je puno značilo u formiranju kao strip autora. O svima njima danas postoji mnoštvo informacija na netu. Svi pomenuti, uz Pierre Pascala, nekadašnjeg direktora i osnivača salona stripa u Angoulemu i Grenoblu, činili su osnivačku grupu prvog Međunarodnog salona stripa u Rumuniji 1991. godine. To je ustvari prvenstveno frankofoni salon, uzimajući u obzir pomoć koju pruža u organizaciji francuski kulturni centar pri ambasadi Francuske u Rumuniji. Pierre-a, koji je još od '60-ih dolazio na odmor u Rumuniju, upoznao sam preko gospođe Colette Lastrayoli, koja je stanovala u Krajovi tokom osamdesetih, dok je njen suprug radio u fabrici automobila Olcit. Kao veliki ljubitelj stripa (a i filma), ona nam je pozajmljivala albume iz svoje bogate kolekcije tako da smo tih godina imali izuzetno dobar uvid u stanje na francusko-belgijskoj strip sceni. Dokaz kako je svet mali je i taj da je Colette kao student radila u redakciji Pif-a! Drugi «izvor» iz koga smo se snabdevali albumima i strip revijama bio je francuski lektorat pri Univerzitetu u Krajovi, gde sam inače diplomirao na filološkom fakultetu. Tamo sam upoznao i gospođu Irene Brunet, koja nam je bila takođe veoma bliska. Želeo bih još jednom da spomenem Pierre Pascala, čoveka punog životne energije, koji nam je pomogao da se otrezimo od SF-a, koji nam je od utičašta postao zamka («Prikazujte vašu realnost, pričajte vaše živote, crtajte vaše sive zgrade, Dakiju, ispričajte vašu istoriju, budite to što jeste...»), i da ga citiram:» Allons-y vers de nouvelles aventures!», kako je imao običaj da kaže prilikom svakog rastanka. «Dans la joie!», dok se jednom više nije pojavio. .Ali ostao je u našim srcima... Chapeau, cher Monsieur! Rekao bih da ono što nam je Pierre nekad govorio aktuelno je i danas, kada je na delu «monstruozna» homogenistička globalizacija. Drugim rečima, nekadašnje sive zgrade sada su žute, narandžaste, ljubičaste, Dačija je sada Logan, kuće su postale vile lošeg ukusa, a monstrumi... Oni pravi, iako manje strašni od onih iz video igara, oni su najopasniji. Tako je nas-

tao i projekat «Monstrumi» kroz koji pokušavamo da razbijemo imbecilne trendove i spasimo ono što se spasiti može. Prodaja pumpa svežu krv ekonomiji, ali da se ne lažemo: nemojmo mešati fascinaciju sisara pred grandioznošću perioda Jure sa estetikom Uzvišenog!

PRESSING: Šta misliš zašto se u postkomunističkom periodu nije razvilo strip izdavaštvo i produkcija u Rumuniji?

MIRESCU: Jedan SF strip magazin iz vremena komunizma je uspeo da opstane - ORION. U decembru 1989., kada su krenuli ulični protesti, bio sam u štampariji «Casa Presei» (u zgradi izgrađenoj po uzoru na sovjetski Univerzitet «Lomonosov») u Bukureštu gde sam nadgledao štampanje broja 5. Tiraž je premašivao 150.000 primeraka, sa nacionalnom pokrivenošću, zahvaljujući ondašnjem centralizovanom sistemu distribucije štampe. Tek 1994. godine izašao je, tokom Eurocon - Evropske SF konvencije, u Temišvaru, broj 6, i to kao privatno izdanje. Broj 7, koji je inače u potpunosti bio pripremljen, nikada nije izašao. To je bila sudbina mnogih publikacija u to vreme, nestanak nakon prvog, drugog ili u retkim slučajevima nakon trećeg broja... Carusel, Quadrat, Android, Proteus i mnoštvo drugih, uz pokušaje oživljavanja izdavanja časopisa objavljenih pre '89. kao i izdavanje prevoda sa francuskog: Pif, naravno i Rahan u više pokušaja. To «otvaranje» je nudilo velike mogućnosti mnogima, ostvarivanje sopstvenih snova koje nije bilo moguće pre potresa iz Decembra '89. I hteli su to odmah i što pre. Nakon prolivene krvi omladine u revoluciji, promena je koliko god teško izgledala, bila trenutna i radikalna. Revolucija je srušila ogroman zid, to je neosporno, ali je samo otvorila novi put a ne kako su neki zamišljali, da nam donosi čarobnu Aladinovu lampu iz koje će izaći duh i ispunjavati želje! Tokom perioda Decembar '89 - Januar '90., na «katedri za štampu» u prefekturi županije Dolž, bili smo daleko od izdavanja strip časopisa ili albuma. Tamo smo uređivali izdavačke projekte i tekstove namenjene novoj političkoj sili. Razočarenje se osećalo na svakom koraku! Došlo je do podela. U godinama koje su sledile bilo je puno otkaza i konflikata. Ili, kako ja često kažem, strip se ne radi za jednog čoveka...

PRESSING: Kao što sam već rekao, teška su to vremena bila. Vratimo se vedrijim temama. Kaži nam šta su to AH, BD i Sanki?

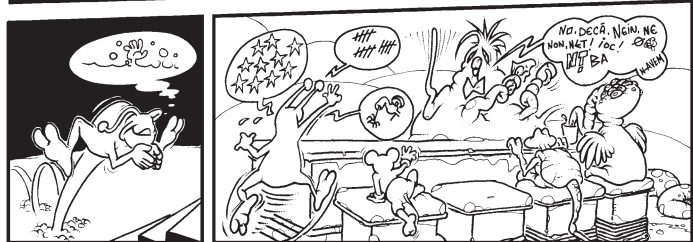
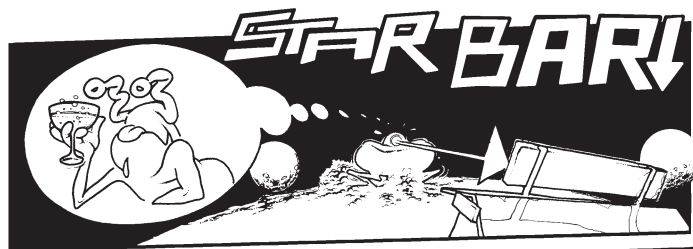
MIRESCU: 1996. godine, razočarenje i nepoverenje donosili su žrtve, ostavljajući prazninu u strip izdavaštvu koga više nije bilo na kioscima.

S druge strane, Međunarodni salon stripa je mnogo napredovao, najviše zahvaljujući podršci Francuza. Šesti salon se ponovo organizovao u Krajevici, uz najviše posetilaca do tada, mnoštvo gostiju i događaja, sa velikom izložbom, organizovanom u ogromnom i zahvalnom prostoru: foajeu poznatog Nacionalnog pozorišta iz Krajove. Ali nešto je nedostajalo. Nedostajalo je neko strip izdanje, i tako je nastao AH,BD!, koga sam izdao kao nezavisni dodatak (prodavao se zasebno) lokalnog dnevnog lista. Na isti način sam izdao i drugi broj, posvećen SF-u, da bi već od trećeg krenuo u samostalno izdavaštvo, napustivši novinarstvo, ali sam i dalje izdavao karikature i stripove u lokalnoj štampi i ostalim rumunskim listovima. Postepeno, oko projekta AH,BD! okupila se ekipa novih mladih tigrova i tigrica: Cristian Loghin, Nicolae Florin Radu, Cristina Anghel, Alexandra Dan i drugi, uz mlade...veterane: Sandu Florea, Tudor Popa, Viorel Pirligras...Sanki je nastao iz potpuno drugačijih potreba: kao «narodni» fanzin, na svojih 24 crno belih stranica, A5 formata, uz mogućnost skidanja sa interneta, docrtavanja crteža i stripova i distribuiranja od strane bilo koga. Nekakav malo «trendy» fanzin, neka vrsta «alter-grounda»! Prvi je (AH,BD!) stigao do osamnaestog broja a drugi (Sanki) do trinaestog. Oba imaju i svoje specijalne brojeve i mogu se skinuti sa neta.

PRESSING: Veoma si aktivan na internetu, naročito na strip forumima. Kaži nam nešto o tome i reci ko je u stvari Maxim?

MIRESCU: Maxim je u stvari moj virtuelni alter-ego, osoba koju «igram» već nekih sedam godina... I to (smeh) bez starenja. Kao što možemo videti, nakon toliko godina internet je postao, kao nekad strip i film, naše pribežište, u kome ipak nisi u potpunosti sam i u kome si u stalnoj interakciji sa drugim osobama. U tom svojevrsnom Matrix-u spojene su misli realnih ljudi. Praktično, zar ne? (i sada jedan đavolski smeh, muhahaha!). Mislim da je jedna od najvećih opasnosti na netu iskušenje da kreiraš lik potpuno drugačiji od sebe samog, što može dovesti do teških društvenih posledica. «Život» ni na netu nije lak! Druga opasnost bi bila mentalna deformacija, kako duhovna tako i fizička. Kreiram svoj lik kroz ono što nudim drugima, kroz «borilački» stav: napadom na napadača, dajući podršku onima koji za njom vape, Zen indiferentnošću, agresivnom ignorancijom... Muhaha, iznova! I sad da malo izađem iz svog virtuelnog lika i da vam kažem da on učestvuje na rumunskim forumima, naročito na visualart.ro, ali i na francuskom ziglotron-u, među prijateljima pifofilima, a uz pomoć juniora Dan Mariana, koji je inače uredio pomenute sajtove i na kojima je webmaster, nudimo informacije, recenzije, reportaže na dreamworld.syndicart.net, kao i online časopise AH,BD! i Sanki. Mejlovi i mesindžer su uobičajena sredstva komunikacije. Čudo je to kako se mis-

li dodiruju, na kraju objedinjuju, pikseli se na diskove pakuju, potonji u raznim kutijama okreću, mastilo se po papiru razmazuje, mašine škripe, točkići okreću, nožići seckaju, poluge savijaju, okreću, šiju, presuju... I u ruke ti dospe knjiga sa crtežima, časopis, a ti je onako nestrpljivo otvaraš, nezasio gutaš slike i udišeš miris sveže štampanih stranica.

Maxim je moj izaslanik u svetu ideja i piksela.

PRESSING: Radeći kao profesor imao si mogućnost da budeš uz mlade ljude, da slušaš njihova mišljenja o stripu i o umetnosti, uopšte. Šta oni misle o stripu, čitaju li ga i kakva su im interesovanja?

MIRESCU: U selu u kome sam radio kao profesor francuskog jezika imao sam priliku i mogućnost da vidim reakciju dece kada bi prvi put videli neki strip album! Nema reči, zaista. Ali, naći ću ih ja već (smeh)! Igrali smo se kroz crteže i crtanje. I dan danas imam njihove crteže i strip table. Na jednoj od njih bili su likovi, kao kopirani Valentinovi (lordache, p.a.), mada sam im ja pokazivao samo francuske strip albume! A Valentin nije ni bio objavljen u Francuskoj! Nevinost, šarm crteža oslobođenog bilo kakvih stega, straha od «grešaka», svežina... Čudesa koja ću i kasnije vidati. U tom selu nastao je BULA sa crvenom šubarom, koju je nosio svuda, i zimi po snegu i leti na kupanju. U školi bi je ponekad menjao prašnjavom školskom kapom. Ovaj strip junak-maskota dobio je ime po popularnom liku iz viceva, ali je njegovo ime i asocijacija na balončice (Bula-balonul) kojima se likovi u stripu služe za konverzaciju. Kontakt sa mlađim generacijama je neprekidan. Oduvek sam ubeđen da u Rumuniji postoji puno mladih talentovanih crtača, koji nikada ne stignu da ih javnost upozna, da ih neko usmerava, tako da i nisam bio iznenađen preterano kada bi se na nekoj izložbi, u nekoj publikaciji ili u zadnje vreme na netu, pojavio neko do tada nepoznat. Jedna od publikacija u kojoj su se pojavili mnogi mladi i talentovani autori bio je časopis, dodatak dnevnog lista, «Mini Azi» (Mates, Parota, Ciubotariu, Popescu, Loghin, Harlav, Negrea, Radu, Gubcenco, Petcan, Bostan, Danila, Bira, Badea, Rusu, Cletiu, Dionisie) U međuvremenu internet mi je pomogao da budem u kontaktu... Da budem prisutan. Bilo je nekih saradnji koje treba pomenuti, bilo za rumunske ili strane časopise: Rizea, Gospodin, Popa, Ivan, Florea, Arapu... Neke od saradnika sam i upoznao... Uživao. To je i prošlogodišnji slučaj sa Cristianom Pacurariom. Što se tiče interesovanja mladih, to možemo svesti na interesovanja šire populacije: komiksi i mange, kao i svuda, ali i interes za stripove crtača koji su okrenuti ka alternativni-andergraund i mangama, koji im pružaju veću slobodu izražavanja i komfor-niji «ready-made» grafizam, a takođe i ka grafičkim novelama... Problem

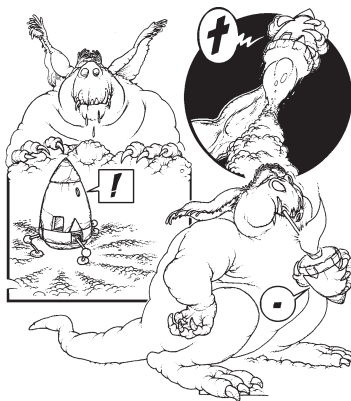

je u stvari što je većinu «progutala» industrija video igrice, advertajzinga, konceptualne umetnosti... Profesor sam bio do 1990., sa okončanjem te školske godine, postavši «slobodnjak» i uz mogućnost da se zaposlim bilo gde. Posle revolucije imao sam toliko mnogo velikih planova! Pozvan u Francusku još od decembra meseca ('90.), uspeo sam tamo da stignem tek negde u jesen '92., toliko sam bio «zauzet» poslom u pionirskim danima novog izdavaštva i novinarstva u Rumuniji, i... Eh! Da, dok su se drugi pametniji bavili drugim stvarima (smeh)... Znači, ja već dvadeset godina praktično nisam više profesor.

PRESSING: Šta misliš o aktuelnoj rumunskoj i svetskoj strip sceni uopšte, i u kom smeru se strip globalno kreće? Čitaš li strip albume i možeš li preporučiti neki naslov, sa frankofone strip scene recimo?

MIRESCU: Prethodno sam ovde ispričao nekakvu malu istoriju stripa u Rumuniji od '60-ih do '90-ih godina prošlog veka. U procesu postkomunističke tranzicije žrtvovana je tradicija, raskid sa prošlošću doneo je prekid u nekoj normalnoj evoluciji stripa. Uz dosta izdavačkih neuspeha i promašaja, poslednji i možda najboljniji je «Carusel», strip projekat toliko drag i značajan za Sanda-u Florea-u. Kapitalizam, naročito ovaj u nastajanju, »divljački«, nije imao obzira za ovaj vid zabave. Vrhunac ironije: u komunizmu je strip opstajao iako je smatran kapitalističkim produktom, a danas se još uvek čeka da kao neko dođe pa da vam nešto objavi! Navike se teško ili veoma sporo menjaju. Smatram da prvenstveno sve zavisi od nas samih, autora stripa, da domaća scena postane atraktivna. Veoma mi je drago što si koristio izraz «rumunsko strip scena», a ne nekakvo «rumunsko strip tržište», koja je ipak potencijalni deo šire evropske scene. I zamisli, dao sam sebi zadatak da taj potencijal probudim iz letargije i sna! Na svetskoj sceni strip se osvežava azijskim produktima, Mangama, Manhwama, Manhuama, kroz nezavisna izdanja, alternativna i andergraund, kroz podršku raznim eksperimentima, naročito elektronskim. Film se sve više «hrani» strip predlošcima. Amerika ostaje i dalje industrijski jaka, a Evropa je i dalje privlačan izlog. Na internet forumima se žučno raspravlja o temi: šta je i šta postaje strip danas? Strip može postati bilo šta, ali strip nije... Bilo šta!

Strip je definisano umetničko sredstvo izražavanja, sa svojom gramatikom, neka vrsta samodovoljne umetnosti. Činjenica da je strip udomio i izrodio toliko alternative, eksperimenata, rušilačkih elitističkih i nihilističkih projekata, da je postao poželjan u muzejima a u isto vreme i bačen na ulicu, da se izdaje na specijalnoj ili običnoj hartiji, crta po simsovima ili zidovima škola, na monitoru ili na prozorima metroa... Sve to pokazuje da je ovaj vid izražavanja kroz slike i reči izuzetno živahan i da može brzo preuzimati razne forme, neka vrsta «fast-arta». Kada neka od tih formi postane opštepriznata, dobije na kompleksnosti i koherentnosti da se ispriča priča, kada joj se ukaže puna pažnja, tada će ona dobiti i svoj naziv. Današnja terminologija je prebogata! Žanrovi, podžanrovi, vrste, podvrste. Kad ih izmešaš sve, prosto ih nazoveš «fusion» (smeh). Strip se «hrani» iz svega toga. Na netu on je u nekoj fazi pripreme za štampu, nekoj vrsti filtriranja, vizuelnom testu pre dobijanja konačne forme – albuma, na primer. Sve više se diskutuje i o nekoj specifičnoj vrsti net-stripa – Blog stripu, kao o nekakvom «grafogramu», kao ređanje slika sa filmske trake, po jedna dnevno ili na nekoliko dana. Ali tu dolazi do fundamentalnog nedostatka: prazan prostor između kvadrata u kompoziciji jedne strip table (lay-out), jer strip je ionako „umetnost nevidljivog“ (Scott Mc Cloud)... Nekakvu listu preporuka za čitanje ne bih mogao da pravim jer je ne bih mogao zaključiti i bilo bi mi žao zbog toga. Posebne preporuke dajem mladim crtačima tokom njihovog razvoja. Ne čitam previše, suviše sam zaokupljen delovanjem na strip sceni, ali uspevam i da obnovim gradivo (smeh). Zadnjih godina pomalo i crtam, raznim povodima, ali mnogo više pišem, imam neke svoje projekte... Koje nestrpljivo nastavljam, postajući opet ono nekadašnje dete, koje pravi svoje stripove (smeh). Nisam neki kolekcionar. Mnoštvo svojih albuma sam poklonio. One koje sam sačuvaao otvaram povremeno i uživam u njima sa istim nekadašnjim zadovoljstvom, i sa nekom vrstom poštovanja. Gotlib, Poivet, Greg, Tabary, Pratt, Arnal, Cezard, Forton, Cheret, Forest i ostali znani iz Pif-a, čisto da zatvorim «krug» ali nikako i spisak! Spisak na kome su Amerikanci, Španci, Južnoamerikanci, Italijani, Belgijanci... I Rumuni, naravno! Ali to nikako ne znači da su to

preporuke za druge. One više govore o meni, definišu me... "Izdaju, me (smeh)! Pratim razvoj nekih umetnika, recimo Bilal-a ili Giraud/Moebius-a, na primer. Prvog, na svom putu od kratkih pantalonica očiju punih filmskih slika i crteža sa asfalta. Drugog zbog njegove žanrovske evolucije, svestranosti, njegove tehnike crtanja vesterna/SF-a! Nisu mi bili uzori u crtanju stripova. Kao i Enki, otišao sam u Francusku i posvetio se crtanju stripova u kojima sam sakupljao duh senzibilnijih u korist ljudi pod stresom, da bih na kraju stigao u bioskop i shvatio da to nije onaj iz koga sam nekad izašao... Žana sam upoznao sa željom da vidim na delu zanatliju bez mane, da vidim kako on to radi! Njega sam i lično upoznao i na delu video njegovu iskrenost i posvećenost umetnosti.

Jedan «avatar», drugi reper! Oni su u svakom slučaju dva autora dobro poznata i u Rumuniji.

PRESSING: Prošle godine, zajedno sa Cristian-om Pacurariu-om, osvojio si Grand prix na Međunarodnom salonu stripa u Beogradu, sa jednom pričom od projekta «Monstrumi». Možeš li na kraju da nam kažeš nešto o svojim utiscima sa ovog događaja, «Monstrumima», saradnji sa Cristijem, Srbiji uopšte...?

MIRESCU: Cristi je jedan od onih «skrivenih» umetnika u nekom kutku ove zemlje o kojima sam ti pričao, i koji se pojave odjednom niotkuda. Njegov slučaj je pravi «primer»: objavljuje stripove u Francuskoj a skoro da ništa nije znao o strip sceni u svojoj zemlji! Scenario za «Drakulu» («Teapa» («Kolac», p.a.)) dao sam mu mnogo ranije i on ga je već bio nacrtao. Poziv za učesće na Salonu stripa u Beogradu objavljen je na forumu visualart.ro i ja sam celo vreme ohrabrivao crtače da učestvuju, dajući im gotove scenarije, za one koji ih nisu imali, iz već pripremljenog projekta zajedničkog albuma. Reč je o antologiji u nastajanju «Monstrumi», baziranoj na legendama, pričama o ljudima iz mašte nastalih iz mraka kolektivne podsvesti... Ali to je neka druga priča! Da se vratim na saradnju sa Cristijem. Nekoliko dana pre isteka roka za slanje radova na salon predložio sam mu da pošaljemo strip «Drakula». Složio se i na moje iznenađenje odradio je u potpunosti nove strip table! Sve je ponovo nacrtao! Pritisnut rokovima, malo sam prilagodio replike, preveo sve na

engleski i... Uf, strip je poslat u poslednji čas! Noć pre početka Salona sreli smo se po prvi put u Temišvaru. On je pristiogao iz Alba Julije i nastavili smo put vozom kojim sam ja išao iz Krajeve ka Beogradu! Ako bih morao da ovde iznesem sve svoje utiske o Salonu u Beogradu trebalo bi nam još dosta strana časopisa (smeh)! Jutro na granici, spori voz prolazi novim pejzažima, koji me neodoljivo podsećaju na one iz Kusturičinog filma «Crna mačka, Beli mačor», stanice na kojima se čuje drugačiji govor, periferija glavnog grada, stacioniranje na Novom Beogradu, stanica Beograd, odbor za doček (Aleks, Vladimir, Tanja), grad, soba u «Domu»(!), veće proglašenja pobednika... Bio sam fizički slomljen! Izlazak na binu, blicevi, masivni pozlaćeni

trofej, čestitke, ljudi, mnoštvo ljudi... Izdržao sam kao pravi heroj (smeh)! Naredne dane proveli smo u društvu «starih» prijatelja obilazeći grad uz dva odlična vodiča, izuzetno ljubaznih i dobro upoznatih sa istorijom grada. Ovom prilikom sam po prvi put upoznao uživo Simona Vučkovića i Aleksandra Sotirovskog, sa kojima sam bio već izvesno vreme u kontaktu. Veliko je zadovoljstvo bilo učestvovati na ovakvom jednom događaju, na evropskom nivou, odlično organizovanom, koji će zahvaljujući velikoj upornosti i entuzijazmu organizatora i saradnika postati još značajniji i veći, uz sve izraženije otvaranje ka svetu paralelno sa otvaranjem i same države. Ovom prilikom pozeleo bih sve najbolje Mikiju, a pozdravio bih i Marka, Bojanu, Vladu, Predraga, Mariju, Evu... Biti ovim povodom u Beogradu, kao što sam već rekao, uz čuđenje mnogih, bio je sam koji je postao stvarnost. Nalazio sam se na mestu ka kome su, oni najtužniji u Rumuniji, u ono vreme, okretali svoje tv antene, i bili informisani o svim aktuelnim kulturnim događajima, bez cenzure i kašnjenja kao kod nas. Bio sam «na službenom putu»... Sećanja, da parafraziram još jedan od naslova Kusturičinog filma. Još neki krugovi su se zatvorili: sanjao sam da stignem u Pariz, da tamo crtam stripove, i eto me u gradu iz koga je Bilal otišao i postao crtač u Parizu. Gledao sam nekada TV Beograd kao prozor u svet a eto me sada u tom istom prozoru i drugi ljudi mene gledaju! «Nisi ni svestan koliki je značaj ovog što se dešava s tobom, Mariane»! Tako je bilo!

Razgovarao i priredio: Dragan PREDIĆ

VAŠA VISOSTI, NE VALJA SLUŠATI ŠTA ZLI JEZICI PRIČAJU.

NIJE LI SUIVIŠE KASNO DA NAS VLASNIK PRIMI U SVOJ DOM?

NE! GOSPODIN GROF IONAKO NE SPAVA NOĆI. OČEKUJE VAS SA VELIKIM UZBUĐENJEM. AJTE, OVAMO!

KAKAV JEZIV DOČEK, BRRR! PRIJALA BI MI MALO TOPLIJA DOBRODOŠLICA.

AH,
DOBROŠLICA
VAMA PRINČE, I
HRABRIM VITEZOVIMA
DRAKONA!

DRAGON.
MDA... TO JE I
RAZLOG OVE
POSETE.

DA...?

REĆI ĆU
OTVORENO,
GROFE.

PA, KAŽI
OTVORENO PRINČE,
BUDI ONO ŠTO JEŠI -
SIN DRAKONA!

OVO NEĆE
VALJATI.

TREBALO
JE OD
GLOGA?

BAH,
S OBZIROM DA
MI KRADEŠ IME I
NISI NEŠTO
POSEBNO!

PRINČE,
TI IMAŠ DANE, A MENI
OSTAJU NOĆI, KOJE
IONAKO NEĆE UĆI U
ISSSTORIJU...
I, ISSSKRENO,
NISAM VEROVAO DA
ĆEMO DELITI ISTU
PRIČU.

SUVIŠE SI "KRUT" ZA OVU PRIČU, "GROFE"!

GROFOVSKO DRŽANJE I SAMOPOŠTOVANJE MI JE U KRVI.

DRŽANJE, DA! ČVRSTO SE DRŽIŠ, KAO DA SI KOLAC PROGLUTAO!

AH, PRIČE. O KAKVOM SE KOLCU PRIČA?

NAROD PRIČA, GROFE!... SEKIRA PRIČA, HE, HE!

...OŠTROLIMNI MOJ NAROD... OBEZGLAVLJEN! FIK!

HA HA HA HA HA HA HA

NE VALJA... SVE SMO ODRADILI KAKO STE TRAZILI VAŠA VISOSTI, ALI VIDITE KOLAC...

...KOLAC SE VAMPIRIMA NABIJA... HMM... NA DRUGO MESTO!

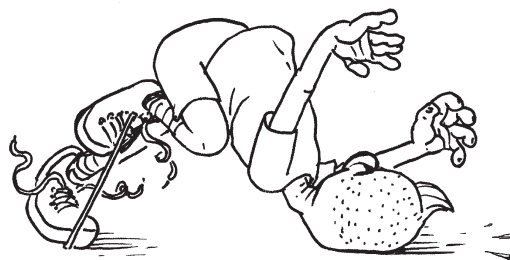
TEŠKO MI JE DA
PRIZNAM MOJ VITEŽE,
ALI LI PRAVU JE:
NAS DVOJICA LI
OVOJ PRIČI...
MDA, TO
NIKAKO NE
VALJA!!

HA,
HA, HA!
LHUUU!!
JOOJ, JOOJ!...

Filip **KELAVA**

Johnny was running with shoelaces untied

He tripped, hit his head and eventually

died.

F 019

OD KLJUČNE VAŽNOSTI ZA STRIP JE IME JUNAKA, NEŠTO ŠTO ĆE U PRVI MAH ZAINTERESOVATI ČITAOCA...

...
SUMO BUNNY,
NA PRIMER.

SVI ZNAJU DA JE SUMO RVANJE SPORT U KOME SE TAKMIČE GROMADE OD PO PAR STOTINA KILA, A DA JE ZEC IZUZETNO MALA I PLAŠLJIVA ŽIVOTINJA.

SUMO BUNNY JE DAKLE ZEC KOJI SE BAVI SUMO RVANJEM, A SVAKOG INTERESUJE KAKO JE TAKO NEŠTO UOPŠTE MOGUĆE, ZAR NE?

DA ZNAŠ DA SAM SE TO ČESTO PITAO...

SCENARIO:
MARKO STOJANOVIĆ

CRTEŽ:
DANKO DIKIĆ

Sumo BUNNY

U EPIZODI:
IME

DILEMA NIKAD NEĆE BITI RAZJAŠNJENA

Tonči **ZONJIĆ**

102

JESTI LI TO UPRAVO REKO "DROB" TI POMOĆO?

NE, REKO SAM BOG - "BOG TI POMOĆO".

MISIM DA SI REČO "DROB"

ZAŠTO MI REKO "DROB"? TO NEMA NIKAKVOG SMISLA KOPČE!

PA ZHO I PITAM "DROB!"

A JESENITE DO SI NEKO ČVH!

EJ! NISAM JA REČO "DROB" MI POMOĆO!!

NISAM MI JA!

I TAKO U NEPOGLEDO

PART 2 CHARACTER STRUCTURE

LET'S DRAW YOUR CHARACTER IN DIFFERENT POSITIONS.

HI I'M ZAG.

PUT A NEW (B) SHEET OF PAPER OVER YOUR CHARACTER DESIGN.

(A) ORIGINAL DESIGN

TRACE ITS OUTLINE IN PENCIL—NOW PUT ON YOUR XRAY SPECS AND LOOK AT YOUR CHARACTER. IT'S TOTALLY SEE-THROUGH LIKE IT'S MADE OF GLASS OR BUBBLES.

USE PENCIL.

ROUGH IN ALL THE BALLOONY SHAPES SQUASHED INTO YOUR CHARACTER'S OUTLINE.

THINK OF HOW BALLOONS CAN OVERLAP EACH OTHER BECAUSE THEY ARE SEE-THROUGH.

YOUR CHARACTER IS SIMPLIFIED—GOOD, BUT THERE'S STILL TOO MANY BUBBLES.

SO GET ANOTHER SHEET OF PAPER.

WE'RE GOING TO TRACE AGAIN SO IT'S BEST TO REMOVE YOUR ORIGINAL DESIGN FROM UNDERNEATH.

NOTICE I'VE SHUT ZAG'S MOUTH SO IT'S EASIER TO DRAW.

RUB OUT THE PENCIL.

USE A TIPS

NOW INK IN YOUR DRAWING GETTING RID OF THE FOLLOWING...

- EYES - PENCIL
- TEETH - PENCIL
- NAILS OR CLAWS - PENCIL
- ANY HAIR WRINKLES OR SPOTS - PENCIL

LOONEY ZOOON'S ^{MT. BRAND NEW} AMAZINGLY EASY HOW TO DRAW TIPS

PRVA LEKCIJA:
OKRENITE OŠTRI
KRAJ OLOVKE
KA PAPIRU!...

JER SVI ZNAMO ONU PRIČU O
ZLOČESTOM DJEČAKU KOJI NIJE
HTIO DA SLUŠA, VEĆ JE URADIO
SUPROTNO...
A MI NE ŽELIMO DA SE TO NAMA
DESI, ZAR NE?

NACRTAJTE LICE NA SREDINI
VAŠEG PAPIRA - ŠTO BOLJE
MOŽETE.

PRIMIJETITE
KAKO SAM
LIJEPO NACR-
TAO DESNU
NOZDRVU!

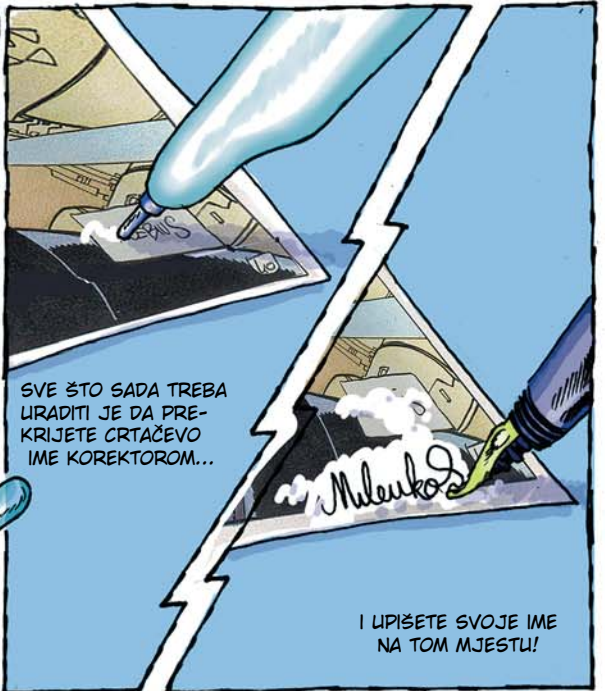
I ETO! URADILI STE
SVE ŠTO STE MOGLI
ALI NISTE KADRI NI
ZA ŠTA VIŠE!

ALI NE BRINITE!
ZATO SMO I KU-
PILI TAJ SKUPI
STRIP-ALBUM!

ŠTA? TO VAM I DALJE
ZVUČI KAO ISLIVIŠE
TEŠKOG POSLA, A?
NIŠTA NE BRINITE,
LEKCIJA BROJ DVA
VAS UČI KAKO I TO
MOŽETE IZBJEĆI!
JEDNOSTAVNO NAGO-
VORITE TATU I MAMU
DA VAM KUPE JEDNU
OD ONIH SKUPIH KO-
REKTORSKIH OLOVKI!

SVE ŠTO SADA TREBA
URADITI JE DA PRE-
KRIJETE CRTAČEVO
IME KOREKTOROM...

I LIPIŠETE SVOJE IME
NA TOM MJESTU!

JEDNOSTAVNO STAVITE VAŠ CRTEŽ PREKO
OMILJENOG KVADRATA U STRIPU I PRECRTAJTE
OSTATAK CRTEŽA ODATLE...

ONDA JEDNOSTAVNO POKAŽITE
SVOJE REMEK-DJELO VAŠIM
PRIJATELJIMA I OSJEĆAJTE
SE KAO ČAR DOK SE ONI BUDU
DIVILI VAŠOJ VJEŠTINI!
I ZAPAMTITE:
TO NIJE KRAĐA AKO VAS NE
UHVATE, A IONAKO, U OVIM
LUDIM VREMENIMA KO MOŽE
PRESUDITI ŠTA JE KRAĐA,
A ŠTA UMJETNIČKI IZRAZ!
NA KRAJU KRAJEVA, VI STE
I PLATILI TAJ STRIP-ALBUM,
ZAR NE?

A SADA CURICE I DJEČACI,
JA MORAM DA IDEM! DO
SLJEDEĆEG PUTA, KADA
ĆU NASTAVITI SA LEKCI-
JAMA, NEKA VAM OLOVKICE
BUDU OŠTRE!

ČAO!

